T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DEVLET VE TOPLUMLARINDA BAYRAK VE BAYRAK ANLAYIŞI

Hazırlayan
Fatma PAMUK

Danışman
Doç. Dr. Erhan YOSKA

Yüksek Lisans Tezi

Mart 2025, KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DEVLET VE TOPLUMLARINDA BAYRAK VE BAYRAK ANLAYIŞI

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Fatma PAMUK

Danışman
Doç. Dr. Erhan YOSKA

Mart 2025, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Fatma PAMUK
İmza

T.C.

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Anabilim Dalı : Tarih

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Tarihten Günümüze Türk Devlet ve Toplumlarında Bayrak ve Bayrak Anlayışı

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 149 sayfalık kısmına ilişkin 12/03/2025 tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı**: % 8'** dır.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 12/03/2025

Danışman: Doç. Dr. Erhan YOSKA Öğrenci: Fatma PAMUK

KILAVUZA UYGUNLUK

“Tarihten Günümüze Türk Devlet ve Toplumlarında Bayrak ve Bayrak Anlayışı**”** başlıklı Yüksek Lisans/Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan	**Danışman**
Fatma PAMUK	Doç. Dr. Erhan YOSKA

Tarih Bölüm Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

KABUL ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Erhan YOSKA danışmanlığında Fatma PAMUK tarafından hazırlanan **"Tarihten Günümüze Türk Devlet ve Toplumlarında Bayrak ve Bayrak Anlayışı"** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

28/01/2025

Danışman: Doç. Dr. Erhan YOSKA

Üye: Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi A. Afşin ÜNAL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun …../.../..... tarih ve ……. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../…../2025

Prof. Dr. Atabey KILIÇ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tarihten Günümüze Türk Devlet ve Toplumlarında Bayrak isimli tez çalışmamızda "bayrak" kelimesinin tanımı, kapsamı, Türk devletleri için önemi hakkında bilgi verilmiştir. İslamiyet'ten önce bilinen ilk Türk devletinden günümüz Türkistan cumhuriyetlerine kadar olan dönem geniş bir çerçevede ele alınarak Türk devletlerinin kullandıkları bayraklar hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın amacı İlk Türk devletinden günümüz Türk Cumhuriyetlerine kadar olan dönemde kullanılan Türk bayraklarını bir bütün haline getirerek sunmaktır.

Tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslamiyet öncesindeki Türk devletlerinin kısaca siyasi tarihine değinilmiş; bu devletlerin bayrakları incelenerek desen ve renk açısından değerlendirilmiştir. İkinci bölümde Türk-İslam devletlerinin kullandıkları bayrakların şekillenmesinde İslamiyet'in etkisi vurgulanmış; İlk Türk-İslam devletlerinden biri olan Karahanlılar Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar kullanılan bayraklar bu bağlamda değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye Cumhuriyeti ile günümüz Türkistan Cumhuriyetlerinin kullandıkları bayraklar geçmişten gelen inanç ve değerler ile günümüzde oluşturulan bayraklar arasındaki ilişkiler açısından ele alınmıştır.

Tez çalışmamızda kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Birinci elden kaynakların kullanımına önem verilmiştir. Bayraklar hakkında görseller tarihi ve resmi kaynaklarla karşılaştırılarak dijital kaynaklardan alınmıştır.

Yüksek Lisans eğitimi ve tez döneminde yardım ve anlayışını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Erhan YOSKA'ya ve tezimin her aşamasında yanımda olan kız kardeşim Tuğba Pamuk'a ve aileme teşekkür ederim.

Fatma PAMUK
Kayseri, 2025

TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DEVLET VE TOPLUMLARINDA BAYRAK VE BAYRAK ANLAYIŞI

Fatma PAMUK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Mart 2025
Danışman: Doç. Dr. Erhan YOSKA

ÖZET

Bu çalışma; İslamiyet öncesi Türk devletlerinden başlayarak günümüze kadar Türk devlet ve toplumlarında bayrağın tarihsel gelişimini ele almaktadır. Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Kırgızlar ve Kıpçaklar gibi Türk devlet ve toplumlarında bayrak anlayışı incelenerek, bayrakların bağımsızlık ve egemenlik sembolü (kurt, ok) olarak nasıl kullanıldığını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bayrağın bu devletlerin siyasi ve kültürel yapıları üzerindeki etkileri ile tarihsel süreç içerisinde nasıl şekillendiği ve geliştiği araştırılmıştır. İslamiyet öncesi dönemde Türk devletlerinin bayraklarında kullanılan renkler, semboller ve motifler ele alınmış; özellikle bayrakların biçim ve anlamlarının, her devletin siyasi ve kültürel yapısıyla nasıl uyumlu hale getirildiği analiz edilmiştir.

İslamiyet sonrası Türk-İslam devletlerinden olan Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular ve Osmanlılarda ise bayraklar, sancaklar ve flamalar benzer anlamlar taşımış, özellikle devletin bağımsızlığı ve hükümdarın otoritesini temsil etmiştir. Bayrak, bu bağlamda Türk Devlet ve toplumlarında sadece bir siyasi sembol (yay, hilal) değil, aynı zamanda bir milletin varlığını ve bağımsızlık mücadelesini temsil eden bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Çalışmamızda, Türk devlet ve toplumlarında kullanılan bayrakların renkleri ve işlevleri detaylandırılarak, Türk-İslam kültüründe bayrakların sembolik anlamları ve tarihsel sürekliliği araştırılmıştır. Ayrıca, günümüz Türk devletlerinde kullanılan bayrakların tarihî kökenleri ve sembollerinin izleri de bu incelemeye dâhil edilmiştir. Çalışmada Türk devletlerinde bağımsızlığın, egemenliğin ve otoritenin en önemli siyasi sembolü olarak kullanılan bayrak, sancak ve flamaların, aynı zamanda bir kimlik ve kültürel aidiyet ifadesi olduğu da belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri, Bayrak, Sancak, Bağımsızlık.

FLAG AND THE CONCEPT OF FLAG IN TURKISH STATES AND SOCIETIES FROM HISTORY TO THE PRESENT

Fatma PAMUK

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
Master's Thesis, March 2025
Supervisor: Assoc. Prof. Erhan YOSKA

ABSTRACT

This study explores the historical development of flags in Turkish states and societies from pre-Islamic times to today. It examines the role of flags among early Turkish states such as the Huns, Göktürks, Uighurs, Kyrgyz, and Kipchaks, emphasizing their significance as symbols of independence and sovereignty. The research analyzes the colors, motifs, and symbols (e.g., wolves, arrows) used in these flags and their connection to each state's political and cultural structure.

In the post-Islamic period, flags in Turkish-Islamic states like the Karakhanids, Ghaznavids, Seljuks, and Ottomans maintained similar symbolic roles. They did not only represented the authority of the ruler but also the existence and independence of the nation. Symbols such as bows and crescents were commonly used to signify power and statehood. The study further explores the continuity of flag symbolism in Turkish-Islamic culture, examining the colors, designs, and functions of flags over time. Additionally, the research traces the historical roots of symbols in modern Turkish states' flags, highlighting their cultural and political significance. It emphasizes that flags, banners, and pennants have long served as key symbols of sovereignty, national identity, and cultural belonging in Turkish history. Through this analysis, the study demonstrates that flags were not only political emblems but also powerful representations of heritage and independence across different Turkish societies.

Keywords: Turkish States, Flag, Banner, Independence.

İÇİNDEKİLER

TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DEVLET VE TOPLUMLARINDA BAYRAK VE BAYRAK ANLAYIŞI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ..... **i**
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI ..... **ii**
KILAVUZA UYGUNLUK ..... **iii**
KABUL ONAY TUTANAĞI ..... **iv**
ÖN SÖZ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xiv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE BAYRAK VE BAYRAK ANLAYIŞI

1.1. İskitler 18
1.2. Hunlar 20
1.2.1. Büyük Hun Devleti 22
1.2.2. Batı Hun Devleti 24
1.2.3. Avrupa Hun Devleti 26
1.2.4. Akhun Devleti 28
1.3. Göktürk Devleti 30
1.4. Uygur Devleti 36
1.5. Kırgızlar 39
1.6. Kıpçaklar 41
1.7. Avarlar 43
1.8. Hazarlar 46

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-İSLAM ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE TÜRKLERDE BAYRAK

2.1. Karahanlı Devleti 56

2.2. Gazneliler Devleti....58
2.3. Delhi Türk Sultanlığı....60
2.4. Harzemşahlar Devleti....62
2.5. Eyyubiler Devleti....64
2.6. Selçuklular....65
2.6.1. Büyük Selçuklu İmparatorluğu....67
2.6.2. Türkiye Selçuklu Devleti....69
2.6.3. Kirman Selçukluları....70
2.6.4. Irak Selçukluları....72
2.7. Anadolu Beylikleri....73
2.8. Memlûklü Devleti....74
2.9. Atabeylikler....76
2.10. Bulgarlar....77
2.10.1. İtil (Volga) Bulgarları....79
2.10.2. Tuna Bulgarları....80
2.11. Safevî Devleti....81
2.12. Kaçarlar Devleti....86
2.13. Altınorda Devleti....88
2.14. Özbek Hanlıkları....91
2.14.1. Buhara Hanlığı....93
2.14.2. Hive Hanlığı....93
2.15. Timurlular Devleti....94
2.16. Babûrlüler Devleti....95
2.17. Karakoyunlular Devleti....98
2.18. Akkoyunlular Devleti....99
2.19. Osmanlı İmparatorluğu....100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ TÜRK DEVLET VE TOPLULUKLARINDA BAYRAK

3.1. Türk Cumhuriyetleri....122
3.1.1. Türkiye Cumhuriyeti....123
3.1.1.1. Türk Bayrağının Doğuşu....124
3.1.1.2. Türk Bayrağı Kanunu....130
3.1.2. Azerbaycan Türk Cumhuriyeti....133

3.1.3. Kazakistan Türk Cumhuriyeti 136
3.1.4. Kırgızistan Türk Cumhuriyeti 138
3.1.5. Özbekistan Türk Cumhuriyeti 140
3.1.6. Türkmenistan Cumhuriyeti 142
3.1.7. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 147
3.2. Özerk Cumhuriyetler 148
3.2.1. Başkurtistan Özerk Türk Cumhuriyeti 149
3.2.2. Çuvaşistan Özerk Türk Cumhuriyeti 150
3.2.3. Gagauzya Özerk Türk Cumhuriyeti 152
3.2.4. Altay Özerk Türk Cumhuriyeti 155
3.2.5. Dağıstan Özerk Türk Cumhuriyeti 157
3.2.6. Karakalpakistan Özerk Türk Cumhuriyeti 158
3.2.7. Nahçıvan Özerk Türk Cumhuriyeti 160
3.2.8. Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) 161
3.2.9. Tataristan Özerk Türk Cumhuriyeti 162
3.2.10. Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti 164
3.2.11. Yakutistan Özerk Türk Cumhuriyeti 166
3.2.12. Hakasya Özerk Türk Cumhuriyeti 168
3.2.13. Hunza Özerk Türk Bölgesi 170
SONUÇ 174
KAYNAKÇA 176

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Büyük Hun Devleti 24
Şekil 1.2. Batı Hun Devleti 25
Şekil 1.3. Avrupa Hun Devleti 27
Şekil 1.4. Akhun Devleti 29
Şekil 1.5. Göktürk Devleti 31
Şekil 1.6. Kaya yazılarından çıkartılan bir bayrak - Göktürklerin kuzey sınırlarında Rus tarihçi ve arkeolog olan Alexey Pavlovic Okladnikov tarafından bulunmuştur. 35
Şekil 1.7. Uygur Devleti 37
Şekil 1.8. Uygur duvar resminde bayrak 38
Şekil 1.9. Avarlar 44
Şekil 1.10. Hazarlar 46
Şekil 2.1. Karahanlı Devleti 57
Şekil 2.2. Gazneliler Devleti 58
Şekil 2.3. Katalan Atlası 61
Şekil 2.4. Delhi Türk Sultanlığı 62
Şekil 2.5. Harzemşahlar Devleti 63
Şekil 2.6. Eyyubiler Devleti 65
Şekil 2.7. Büyük Selçuklu İmparatorluğu 68
Şekil 2.8. Selçuklu Sancağı-Envanter No: TSM 1/10167 71
Şekil 2.9. 1375 tarihli Katalan Atlasına göre Memlûk Bayrakları Memlûklü Devleti-1 75
Şekil 2.10. Memlûklü Devleti-2 75
Şekil 2.11. Safevî Devleti 83
Şekil 2.12. İsmail Kaşani tarafından ipek kumaştan yapılan Safevi bayrağı 84
Şekil 2.13. I. Şah Tahmasb'ın kızıl koç ve güneş bayrağı 85
Şekil 2.14. Kaçarlar Devleti-Pehleviler Dönemi 87
Şekil 2.15. Altınorda Devleti 89
Şekil 2.16. Timurlular Devleti 95
Şekil 2.17. Babûrlüler Devleti 97
Şekil 2.18. Babûrlüler Devleti 97

Şekil 2.19. Akkoyunlular Bayrağı 99
Şekil 2.20. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/02..... 101
Şekil 2.21. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/03..... 102
Şekil 2.22. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/945..... 106
Şekil 2.23. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/1020..... 106
Şekil 2.24. Osmanlı Sancağı-Envanter No: TSM 1/2621..... 107
Şekil 2.25. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/10681-e 108
Şekil 2.26. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/10681-c 108
Şekil 2.27. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/2467..... 109
Şekil 2.28. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/824 110
Şekil 2.29. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/10161 112
Şekil 2.30. Osmanlı Bayrakları'nda kullanılan Zülfikar Motifleri..... 113
Şekil 2.31. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/10692..... 114
Şekil 2.32. Osmanlı Sancak ve Bayrakları-Envanter No: TSM 1/10675-6..... 115
Şekil 2.33. Atlas kumaştan çift katlı bayrağın bir yüzünde II.Abdülhamit ve El Gazi diğer yüzünde Kelime-i Tevhid yazmaktadır.- Envanter No: TSM 1/10676-1a..... 116
Şekil 2.34. Atlas kumaştan çift katlı bayrağın bir yüzünde II.Abdülhamit ve El Gazi diğer yüzünde Kelime-i Tevhid yazmaktadır.-Envanter No: TSM 1/10676-1b 116
Şekil 2.35. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/10671a 117
Şekil 2.36. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/10671b 117
Şekil 2.37. Bir tarafında ay yıldız diğer tarafıda Mehmed Reşad Han'ın ismi ve Tuğrasının olduğu bayrak- Envanter No: TSM 1/10680a..... 118
Şekil 2.38. Bir tarafında ay yıldız diğer tarafıda Mehmed Reşad Han'ın ismi ve Tuğrasının olduğu bayrak- Envanter No: TSM 1/10680b 118
Şekil 2.39. Üzerinde 46. Suvari alayı yazan ay yıldızlı al bayrak- Envanter No: TSM 1/10753..... 119
Şekil 3.1. Türk Bayrağı Geometrik Ölçüler-1 128
Şekil 3.2. Türk Bayrağı Geometrik Ölçüler-2 129
Şekil 3.3. Türkiye Cumhuriyeti 130
Şekil 3.4. Azerbaycan Cumhuriyeti..... 135

Şekil 3.5. Kazakistan Cumhuriyeti 137
Şekil 3.6. Kırgızistan Cumhuriyeti 139
Şekil 3.7. Özbekistan Cumhuriyeti 141
Şekil 3.8. Türkmenistan Cumhuriyeti 143
Şekil 3.9. Teke Kabilesi 144
Şekil 3.10. Yomut Kabilesi 145
Şekil 3.11. Salır Kabilesi 145
Şekil 3.12. Çovdur Kabilesi 146
Şekil 3.13. Ersarı Kabilesi 146
Şekil 3.14. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 148
Şekil 3.15. Başkurdistan Özerk Türk Cumhuriyeti 150
Şekil 3.16. Çuvaşistan Özerk Türk Cumhuriyeti 151
Şekil 3.17. Gagauzya Özerk Türk Cumhuriyeti 154
Şekil 3.18. Gagauzya Özerk Türk Cumhuriyeti (1995 Sonrası) 155
Şekil 3.19. Altay Özerk Türk Cumhuriyeti 156
Şekil 3.20. Dağıstan Özerk Türk Cumhuriyeti 158
Şekil 3.21. Karakalpakistan Özerk Türk Cumhuriyeti 159
Şekil 3.22. Nahçivan Özerk Türk Cumhuriyeti 161
Şekil 3.23. Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) 162
Şekil 3.24. Tataristan Özerk Türk Cumhuriyeti 164
Şekil 3.25. Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti 165
Şekil 3.26. Yakutistan Özerk Türk Cumhuriyeti 167
Şekil 3.27. Hakasya Özerk Türk Cumhuriyeti 169
Şekil 3.28. Hunza Özerk Türk Bölgesi 170

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

TDBB : Türk Dünyası Belediyeler Birliği

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türk Diyanet Vakfı

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

S.S.C.B. : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Y.Y. : Yüzyıl

GİRİŞ

Bayrak, bir milletin, topluluğun ya da kuruluşun kimliğini, varlığını ve bağımsızlığını simgeleyen en önemli sembollerden biridir. Genellikle dikdörtgen biçiminde kumaştan yapılan bayraklar, ait olunan grubun egemenliğini, sahipliğini ve kültürel değerlerini ifade eder. Türkler için bayrak, yalnızca bir sembol değil, aynı zamanda tarih boyunca varlıklarını, inançlarını ve kültürel miraslarını temsil eden kutsal bir unsur olmuştur. Türk tarihine bakıldığında, bayrak kavramı, İslamiyet öncesi dönemlerden başlayarak günümüze kadar önemini korumuş ve Türk milletinin bağımsızlık ve birlik anlayışının simgesi olmuştur.

Türklerin bayrak kullanımına ilişkin ilk izler, savaşlarda mızrak uçlarına bağlanan ipek bez parçalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu semboller, *Divanü Lügati't-Türk*'te "batrak" olarak adlandırılmış ve savaşlarda kullanılan mızraklarla ilişkilendirilmiştir. Aynı dönemde "beçkem" ve "bayrah" gibi kelimelerin de bayrak anlamında kullanıldığı görülmektedir. Uygurlar ise "badruk" terimini hem isim hem de bayrak anlamında kullanmışlardır. Bu durum, bayrak kavramının Türk kültüründe ne denli köklü olduğunu ortaya koymaktadır. Bayrak, sadece bir sembol olmaktan öte, Türk toplulukları için güç, bağımsızlık ve aidiyetin somut bir göstergesi olmuştur.

Bayrakların şekil ve yapısı, dönemin ihtiyaçlarına ve kültürel unsurlarına göre değişiklik göstermiştir. Eskiçağlarda bayraklar genellikle sert maddelerden veya madenlerden yapılırken, kumaşın bayrak yapımında kullanılmasına Orta Çağ'da başlanmıştır. Türklerin bayraklarında iki temel şekil dikkat çeker: mızrak uçlarına asılan üç dilimli bayraklar ve dikdörtgen düz bayraklar. Üç dilimli bayraklar özellikle savaşlarda kullanılmış ve Çin kaynaklarında dahi bu tür bayraklara rastlanmıştır. Tuğ ise genellikle atkuyruğunun mızraklara bağlanmasıyla oluşmuş ve hâkimiyetin sembolü olarak Türk tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Göktürkler ve diğer Türk

toplumlarının bayraklarında kullanılan kurt başı motifi, Türklerin mitolojik inançlarını ve kökenlerini ifade eden bir sembol olarak dikkat çekmiştir.

Bayraklarda kullanılan renkler, Türk milletinin milli düşüncesini ve inanç dünyasını yansıtmaktadır. Beyaz, kırmızı, mavi, sarı, siyah ve yeşil gibi renkler, Türklerin tarih boyunca bayraklarında kullandığı temel renklerdir. Örneğin, Eski Türklerde şaman törenlerinde ak (beyaz), kızıl (kırmızı) ve gök (mavi) renkleri taşıyan bayraklar görülmektedir. Kaşgarlı Mahmud, bayrak, tuğ ve davulun bağımsızlık sembolleri olduğunu belirtmiş ve bu unsurların Türkler için kutsallığını vurgulamıştır. Ayrıca bugünkü Türk bayrağına benzeyen ay ve yıldız motifine MÖ I. bin yılda Proto-Türkler olarak bilinen Chou'larda rastlanmıştır. Bu motif, Türklerin tarih boyunca gök cisimlerine ve doğa sembollerine atfettiği önemi göstermektedir.

Hunlar döneminde bayrak ve tuğ kullanımı önemli bir yere sahip olmuş, ancak bu döneme ilişkin bilgiler sınırlı kalmıştır. Çin kaynaklarında Hunların ipekten bayraklar kullandığı belirtilmekte, Attila döneminde ise üzerinde mitolojik kuş figürleri bulunan bayraklardan bahsedilmektedir. Göktürklerin altın kurt başlı sancakları, onların kurttan türediklerine dair mitolojik inançlarını yansıtmaktadır. Göktürklerden sonra da Türk topluluklarının bayraklarında kurt başı motifinin varlığını sürdürmesi, bu sembolün sürekliliğini ortaya koymaktadır.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte bayraklarında İslamî motiflerin etkisi görülmeye başlanmıştır. Tolunoğulları, Gazneliler ve Karahanlılar gibi ilk Müslüman Türk Devletleri'nde, İslamiyet'in etkisiyle ay, yıldız ve hüma kuşu gibi motifler kullanılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti, İslamî unsurları benimserken aynı zamanda Oğuz geleneklerine sadık kalmış ve bayraklarında ok, yay gibi sembollere yer vermiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde ise sarı ve kırmızı renkli bayraklar, ejderha motifleri ve halifeye bağlılığı simgeleyen siyah bayraklar kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde bayrak anlayışı sistematik bir hale gelmiş ve farklı dönemlerde çeşitli renklerde ve motiflerde bayraklar kullanılmıştır. Osman Gazi'ye Türkiye Selçuklu Sultanı tarafından verildiği rivayet edilen "Ak Alem" adlı sancak, Osmanlı saltanat sancağı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı döneminde, her padişahın kendine has bayrakları olmuş, II. Mahmut döneminde ay yıldızlı al sancak Osmanlı Devleti'nin

resmi bayrağı olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise bu bayrak korunmuş ve 1936 yılında çıkarılan Türk Bayrağı Kanunu ile bugünkü şekli ve ölçüleri belirlenmiştir.

Günümüzde, bağımsız Türk devletleri ve özerk Türk topluluklarının bayraklarında, tarihî ve kültürel unsurların izleri hâlâ görülmektedir. Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerin bayraklarında, Türk kültürüne ait ortak motifler ve renkler öne çıkmaktadır. Örneğin, Kırgız bayrağındaki kırk kollu sarı güneş, Manas Destanı'ndaki kırk Türk boyunu simgelerken, Türkmenistan bayrağındaki halı motifleri bu ülkenin kültürel kimliğini yansıtmaktadır. Başkurt ve Çuvaşistan bayraklarında bulunan kuray çiçeği ve hayat ağacı motifleri, Türk mitolojisinde derin anlamlara sahiptir. Aynı şekilde, Kırım Türklerinin bayrağındaki üç dişli tarak, hanlık figürünü simgeleyen geleneksel bir motiftir.

Türk bayrakları tarih boyunca egemenlik, bağımsızlık ve kültürel kimliğin en güçlü sembollerinden biri olmuştur. İslamiyet öncesi dönemden günümüze kadar geçen süreçte, Türk bayraklarında coğrafi koşullar, dini inançlar ve kültürel etkilerle şekillenen ortak motifler ve renkler yer almıştır. Bu süreklilik, Türklerin tarihî ve kültürel mirasını koruma ve aktarma kararlılığını göstermektedir. Bayrak, sadece bir sembol değil, aynı zamanda geçmişten günümüze taşınan kutsal bir miras olarak Türk milletinin kimliğini yansıtmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DEVLETLERİNDE BAYRAK VE BAYRAK ANLAYIŞI

Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce Altay Dağları'nın güneybatı eteklerindeyaşadığı, kendilerine özgü bir yaşam tarzları ve inançları olduğu bilinmektedir.[1]Türk toplumunda aile, en temel yapı taşı olarak görülmüş; disiplin ve düzen, toplumun temelini oluşturmuştur. Aile, töreye bağlılık ve saygı ile toplumun devamlılığını sağlamış, aynı zamanda Türklerin güçlü devlet yapısının dayanağı olmuştur.[2] Bu toplumsal düzen, Türk milletinin birliğini ve dayanışmasını güçlendirerek, onların tarih sahnesinde uzun süre varlık göstermesini sağlamıştır. Eski Türk toplumları "Aile" (oğuş), "Boy" (kabile), "İl" (boylar birliği, halk, kavim, millet) gibi çeşitli birimlerden meydana gelmekteydi. Bu yapılardan "İl" kavramı ile Türkler güçlü bir devlet yapısı ve zengin bir kültürel mirasa sahip olmuşlardır. "İl", sadece devletin sınırlarını ve toprak bütünlüğünü ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda bu topraklar üzerinde yaşayan halkın refahını ve güvenliğini sağlamayı da amaçlamıştır.[3] Devletin düzeni ve devamlılığı ise "Töre" adı verilen kadim kurallar ve geleneklere dayanmaktadır. Yazılı olmayan ancak toplum tarafından benimsenmiş olan bu kurallar, toplumsal düzeni ve adaleti sağlamak amacıyla nesilden nesile aktarılmıştır. Töre, aynı zamanda halkın ortak değerlerini koruyan ve güçlendiren bir yapı oluşturmuştur.[4]

---

1 Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları I*. (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988), 4.

2 Hava Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*, (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2020), 39.

3 Salim Koca, "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", içinde Türkler Ansiklopedisi. (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 3: 8.

4 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 72.

Türklerin devlet anlayışında, Gök Tanrı inancı da hayati bir yer tutmaktaydı. Orhun Kitabeleri'nde, Gök Tanrı'nın Türk hakanlarına yol gösterdiği, zaferlere ulaştırdığı ve milletin bekasını koruduğu sıkça vurgulanmaktadır.[5] Örneğin, Bilge Kağan'ın "Üstte gök çökmese, altta yer delinmese, ilini töreni kim bozabilir?" sözleri, Gök Tanrı'nın millet üzerindeki koruyucu rolünü açıkça ifade etmektedir.[6]Bu inanca göre kağan, Gök Tanrı tarafından seçilmiş ve görevlendirilmiş bir liderdir ve böylelikle devletin temelini şekillendiren ve kağanın otoritesini meşrulaştıran bir unsur olmuştur. Kağanın bu kutsal yetkisi, halkın ona mutlak itaatini sağlamış ve kağanı sadece siyasi bir lider değil, aynı zamanda dini bir figür, toplumun birleştirici gücü ve kültürel değerlerin koruyucusu haline getirmiştir.[7]Kağanın görevleri arasında, İl'i korumak ve yönetmek, Töre'yi uygulamak ve adaleti sağlamak, halkın refahını temin etmek gibi yükümlülükler yer almıştır. Bununla birlikte, Türk devlet sisteminde bilgiye ve bilgelik kavramına büyük önem verilmiştir. Böylelikle devlet yönetiminde aklın ve deneyimin ön planda tutulmasını sağlamıştır.[8] Aynı zaman da Türkler, askeri bir yapı ile iç içe geçmiş bir toplumsal düzen oluşturmuştur. Ordu, halkın bir uzantısı gibi görülmüş ve kadın-erkek her Türk gerektiğinde savaşçı olarak görev alabilecek şekilde yetiştirilmiştir.[9] Bu yaklaşım, Türk toplumunun askeri disiplini ve gücünü artırmış, devletin savunma kapasitesini güçlendirmiştir.[10]Ele geçirilen topraklarda Türk boylarının yerleştirilmesiyle uygulanan Türkleştirme politikası, bu toprakların kontrolünü sağlamış ve Türk kültürünün geniş bir coğrafyada yayılmasını mümkün kılmıştır.[11]

Türkler, doğayla iç içe bir yaşam sürdükleri için hayvanlara da özel bir önem vermiş ve onlara sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Aslan kuvvet ve kudreti, kartal gökleri, kurt yol göstericiliği, geyik göklerin ruhunu, ejder bereketi simgelemiştir. At ise sadece ulaşım ve savaş aracı değil, aynı zamanda bir sosyal statü göstergesi olarak da büyük öneme sahiptir. Türk sanatında sıkça yer alan kurt, at ve geyik gibi hayvan figürleri, gücü, cesareti ve özgürlüğü temsil ederek, Türklerin doğa ile kurduğu güçlü

---

5 İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, (Türk Tarih Araştırmaları, 1980), 16.
6 Hüseyin Börekçi, "Bilge Kağan'ın Vasiyeti",*Gazi Türkiyat,* 32 (2023):235.
7 Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, 16.
8 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 58.
9 He Xingliang and Guo Hongzhen, *Çinlilerin Gözünden Türklerin Tarihi*, (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2015), 79.
10 Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya*, 298.
11 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 112-116.

bağları yansıtmıştır. Bu semboller, hem Türklerin inanç dünyasında hem de kültürel hayatlarında derin izler bırakmıştır.[12]

Türklerin doğayla ve hayvanlarla kurduğu derin bağ, onların sembollere verdiği önem, bayraklara da yansımış ve milletin kimliğini, bağımsızlığını ve tarihini simgeleyen önemli unsurlar arasında yer almıştır.

Bayraklar motif, renk, birçok anlam ve değeri bünyesinde barındıran bir millet ve devlete ait ayırt edici[13] semboller bütünüdür.[14] Bir milletinvarlığını, bağımsızlığını, simgeleyenaynı zamanda ait olduğu toplumun tarihinin önemli bir hatırasıdır.[15]Bir milletin varlığının nişanesi olan siyasi ve askerî birimlerin işaretlerini taşıyan, bir mızrağın veya bir gönderin ucuna asılarak dalgalanan bu semboller râyet, sancak ve alem olarakda adlandırılmıştır.[16]Fuad Köprülü bayrağı "Devletlerin askeri alanda, resmiyette ve resmi olmayan durumlarda kendisini temsil etmesi için kullanılan kumaşı ifade eder."şeklinde tanımlamıştır.[17]

Reşat Genç; Türkler arasında X. yüzyılda "bayrak" kelimesinin yaygın olarak kullanıldığından vebu bayrağın renginin kırmızı olduğundan bahsetmektedir.[18]Bahaeddin Ögel, bayrağın koruyucu bir unsur olduğunu söyler.[19]Bayrak; kökleri yerde başı gökte olan kutsal bir varlık olarak bir milletin soyunun, egemenliğinin ve geleceğinin temsilcisidir.[20]Ögel'e göre Bayrak sadece bağımsızlığın değil bir kurultayda her boyun konumunu belirleyen önemli bir

---

12 Lale Avşar İskenderzade, "Dede Korkut Hikâyelerinin Türk Plastik Sanatlara Yansıması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2007): 322-324.

13 Kazım Özkan Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri Bayraklarındaki Renklerin İletişimsel Analizi", *Kültür-Sanat-Edebiyat-Eğitim ve Mimarlık Üzerine Akademik Araştırmalar*, (2017): 153.

14 Esengül Argun, Metin Menekşe. "Türk Dünyasında Tarihi ve Kültürel Birlikteliğin Önemli Bir Göstergesi Olarak Bayraklar: 15 Özerk Türk Cumhuriyeti Örneğinde Bir İnceleme". İçinde *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Cilt 3*, Editör Fatih Sansar, (Türkiye: Asos Yayınevi, 2022), 258.

15 Mustafa Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü: Ay-Yıldızlı Al Bayrak", *Düşünce Dünyasında Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi,* 9/47, (2018): 102.

16 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 256.

17 Orhan F. Köprülü, "Bayrak", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi 15.01.2023), https://islamansiklope disi.org.tr/bayrak

18 Reşat Genç, "Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil", *Erdem*, 9/27, (2009): 1084.

19 Mahmut Enes Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17/42, (2010): 211.

20 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 257.

unsurdur.[21]Her boyda farklı şekillerde meydana gelen bayrağın Türk tarihinin mitolojik çağlarından beri varlığını koruyan hukuki belgeler olduğunu belirtmiştir.[22] Bu gelenekler askeri disiplin ve devlet düzenini sağlama amacıyla oluşturulmuştur.[23]Ögel, Türklerin eskiden dinî ayinlerde "ak, kızıl, gök" renklerinde bayraklar kullandıklarından bahseder.[24]Bayrak, Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre bir milletin, topluluğun ya da bir kuruluşun sembolü olarak kullanılan, belirli şekil ve renklerle bütünleşmiş; genellikle dikdörtgen[25]olarak kumaşa karakterize edilen ifadeler bütünüdür.[26]Bayrak bir direkte ya da mızrak ucunda asılacak şekilde oluşturulmuştur. Yazılı kaynaklara göre eski Türkler bayrak kelimesinin yerine zaman zaman tanguk, tug, beçkem, perçem, orungu, vurunglı, vurgu, yalav, monçuk, sancak, çalış kelimelerini de kullanmışlardır.[27]Arapça "Liva" ve "Raye" kelimelerine karşılık gelen bayrak manevi olarak bir milletin varlığının, bağımsızlığının ve tarihinin temsilidir.[28]

Atların boynuna takılan "monçuk" kelimesinin zamanla bayrak için kullanılması ilgi çekicidir.[29]Bayrak kelimesinin etimolojik kaynağı, Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't-Türk adlı eserinde "batrak" sözcüğünden geldiği ve ucuna ipek bez bağlanmış mızrak olarak geçtiği görülmektedir.[30] Bu kelimenin "batır" , kökünden türediği[31] "toprağa dikmek" anlamına da geldiği anlaşılmaktadır.[32] Zamanla "batrak" kelimesi "badrak" ve ardından "bayrak" şeklini almıştır.[33]XI. yüzyılda Oğuz Türkleri arasında "bayrak", "bayrah" kelimesi ile beraber "batrak" kelimesinin de kullanıldığı yine Kaşgarlı Mahmud'un eserinden anlaşılmaktadır.[34]Türkler savaşta batırılacak mızrağın

---

21 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü", 103.
22 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 213.
23 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü", 103.
24 Selçuk Kürşad Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili" (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012), 200.
25 Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, "Bayrak", (Erişim Tarihi 14 Aralık 2023), https://sozluk.gov.tr
26 Uğur Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı"*Tarih Okulu Dergisi (TOD),*(2015): 494.
27 Hatice Şirin User, "Eski Türk Çağında Hayvan Tözlerinden Devlet Sembollerine", *Belleten*, *71*/262, (2007): 843.
28 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 256.
29 User, "Eski Türk Çağında Hayvan", 851.
30 Köprülü, "Bayrak".
31 Hasan Eren, "Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji Sorunları – 1", *Türk Dili Dergisi*, *TDK Yayınları*, 631 (2004): 3-7.
32 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 217.
33 Eren, "Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji", 3-7.
34 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü",102-103

veya saplanacak silahlarının ucuna[35]"yak" olarak bilinen yaban öküzü veya at kıllarından yahut ipek kumaştan yapılmış savaşçının gücünü ve statüsünü gösteren bir sembol takarlardı.[36]Savaşta mızrakların ve bayrakların uçlarına bağlanan ipek kumaşa "Tanğuk" adı verilirdi.[37]

Türkçe kökenli olan[38]bayrak kelimesi morfolojik açıdan incelendiğinde "bay" kelimesinin "tanrı, büyük, efendi"; "ak" kelimesinin ise "kuvvet, güç, mükemmellik" anlamlarına geldiği; bu inceleme sonucunda güçlü ve büyük olmaya layık anlamlarını taşıdığı anlaşılmaktadır. Bayrak Türkçe bir kelime olmasına rağmen filolojik ve tarihi açıdan yeterince incelenememiştir.[39]

Bayrak kelimesi, Osmanlının Balkanlarda hâkimiyeti sırasında Bulgarca'ya "bayrak", Arapça'ya "baryak", Rumence'ye "bayrak" (bairac) şekillerinde girmiştir.[40]Bayrak Türkmence "baydak" olarak geçer ve "ödül" anlamında kullanılır. Ayrıca bu kelime, Nogayca ve Karakalpakça gibi dillerde de Türkiye Türkçesindeki gibi kullanılır.[41]Arapça "süngü, mızrak" anlamına gelen "mitrad" ve "tarrâde" kelimeleride bayrak anlamında kullanılmaktaydı.[42]

Bayraklar ilk halinden günümüze kullanılan malzeme ve biçim açısından değişerek ulaşmıştır.[43]Antik dönemlerde kullanılan bayrak daha çok sert ve metal malzemelerden yapılırdı. Orta Çağ ile beraber kumaş bayraklar yaygınlaşmaya başladı.[44]Geçmiş topluluklarda bayrak egemenlik ve hükümranlığın yanı sıra savaş simgesi olarak ta kullanılmıştır. Kutsal sayılan hayvan, bitki ve nesnelerle milletlerin[45]kendilerine has motiflerini renklerini barındıran farklı biçim ve malzemelerle çeşitli bayraklar oluşturulmuştur.[46]Bayrakların ilk örnekleri, orduda kullanılan alemlerden oluşmaktaydı.

---

35 Cihat Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür Bayrakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *13*/2, (2013): 51.
36 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı",494.
37 Kâşgarlı Mahmut, "*Divanü Lügati't- Türk Tercümesi,* çev. Besim Atalay(Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006), I-IV: 365.
38 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü",102-103.
39 Mevhibe Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak", Aksu Gazetesi, (1994), 4.
40 Köprülü, "Bayrak".
41 Eren, "Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji",3-7.
42 Köprülü, "Bayrak".
43 User, "Eski Türk Çağında Hayvan",843.
44 Köprülü, "Bayrak".
45 User, "Eski Türk Çağında Hayvan",843.
46 Köprülü, "Bayrak".

Bayrağı oluşturan şekil ve renkler o ulusun tarihi ve övündüğü bir efsaneye dayanmaktaydı.[47]Bayrak dünyada diğer devletlerde olduğu gibi Türklerde de çok eskiden beri önemli bir sembol olmuştur.[48] Türklerde ok, yay, kurt başı, ay ve güneş gibi çeşitli motiflerle oluşmuş bayraklar bulunmaktaydı Doğu Türkistan'da bulunan duvar resimlerinde VI-XIII. yüzyıllara ait kurt başlı bayrak tasvirlerine rastlanmıştır.[49]Türkler tarafından kutsal kabul edilen kurt, at ve bazı kuşların tüyleri veya kuyrukları bayrak yapımında kullanılırdı. Milattan önce bu tüy ve kuyruklar tılsımlı ve koruyucu birobje olarak görülürken zamanla kahramanlığın simgesi haline gelmiştir. Devletlerin büyüyüp güçlenmesi ile de en önemli hâkimiyet sembolü haline gelmiştir.[50]

Tarih boyunca Türklerin dinleri, inanışları, ananeleri ile bayraklar ayrılmaz bir bütün olarak var olmuştur. Türkler "din, savaş, tuğ" üçlüsü etrafında birleşmişlerdir. Bu anlayış orduda ve hayatta bir düzen ve pratikliği de beraberinde getirmiştir.[51]Türklerde bayrak kullanımının Çin, Hint, Sasani ve Doğu Roma İmparatorlukları ile kurulan ilişkiler sonucu yaygınlaştığı düşünülmektedir. Çin'de kurulan Zhou Hanedanlığı'nın hükümdarının M.Ö. 1122 yılında halk önünde beyaz bir bayrak taşıdığı kaynaklarda rivayet edilmektedir.[52] Yapılan arkeolojik ve tarihi çalışmalar neticesinde Orta Asya'daki eski Türklerin bayrak ve tuğ kullandıkları açıkça görülmüştür. Tuğlarda kullanılan tüyler totemist inançtan etkilenmiş; boyların kutsal saydığı hayvanlardan yapılmıştır.[53] Orta Asya'nın kuzeyinde yaşayan Türkler, tuğ ve bayrağın gökten, bir boz doğanla birlikte düştüğüne inanırlardı. Oğuz Türklerinde geçen ongun kuşları da bu mitolojiyle alakalıdır.[54] XII. ve XIII. yüzyıllarda Moğollarda geçen "çalış" kelimesi bayrak, sancak ve tuğun eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.[55]Tuğ, Türklerde "bayrak" anlamında kullanılmıştır. Eskiden beri Türk kültür ve dilinde bulunmasına rağmen Menges gibi bazı bilim adamlarınca kelimenin kökünün Çince dengelebileceği

47 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri",153.
48 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü",103-104.
49 Güldane Gündüzöz, "Tekke Hayatında Üç Muktedir Figür: Sancak, Alem ve Tuğ",*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* 85, (2018):174.
50 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983), 285.
51 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak" 2.
52 Ümit Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi Kazandırmada Sosyal Bilgiler Dersinin Önemi" (Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 2018), 5- 6.
53 User, "Eski Türk Çağında Hayvan", 843.
54 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 216.
55 Köprülü, "Bayrak".

belirtilmiştir. (Çince "dug"<"du", bayrak). Kâşgarlı Mahmud, tuğun "ipek flama" anlamına vurgu yaparken kelimenin Çinlilerden geçtiğini ileri sürmüştür. Tuğ kavramının davul ve bayrak kelimeleri ile aynı anlamı taşıdığını belirten Clauson ise bunu tam anlamıyla belirlemenin zor olduğunu dile getirmiştir.[56]Göktürklerin tuğları ise altından yapılırdı. Bu tuğlar dört parçadan oluşmaktadır: Tuğ direği, direğe bağlanmış at ve yaklara ait kuyruklar, tuğ başı, tuğ başının üzerine konan kurt başı.[57]

Kâşgarlı Mahmud, tuğ kavramı ile bayrak ve sancağı aynı tanımlar. Tuğ sayısı birden çok olabilir ancak dokuzdan fazla olamazdı. Han veya hakanın dokuzdan fazla tuğu olamazdı. Bu tuğlar turuncu renkte olur ve uğurlu olduğuna inanılırdı. Tuğ sahiplerine Çince "ya-kuan" denirdi. Tuğları sadece hakanlar kullanırlardı. Sine Uşi yazıtlarında da, birden fazla tuğun hakanlar tarafından kullanılabileceği belirtilmiştir.[58]Oğuz Kağan Destanı'nda Gök kubbeyi çadır güneşi bayrak olarak göstermektedir. Bu ifade Türk hâkimiyet anlayışının evrensel bir bakış açısıyla belirlendiğini göstermektedir. Günümüzde Tatar, Kırgız, Uygur, Azerbaycan, Kazak, Özbek, Altay ve Tuva Türk bölgelerinde genel olarak "bayrak" anlamında kullanılan tuğun, Uygur döneminde kutsal bayrak anlama geldiği bilinmektedir.[59]

Eski Türk tarihinde her hükümdarın kendi boyuna özgü, kılıç, yay, bayrak, tuğ gibi egemenlik sembolü vardır.[60]Devlet işlerinin yürütüldüğü kağanın otağının önünde bozkurt başlı tuğ, bayrak ve davullar bulunurdu. Çin kaynaklarına göre kağan Ötüken dağında otağını kurmuş ve yüzünü doğuya çevirmişti. Otağın girişinde tepesinde altın kurt başlı bir bayrak asılıydı.[61]Hükümdar bu semboller sayesinde tanınır hale gelirdi. Bu durum bağımsızlığın gereğiydi.[62]Bağımsızlığın gereği olan bayrakların göndere çekildiği yerde o hükümdarın egemenliği söz konusuydu. Bayrağa duyulan saygı o bayrağın sahibine bağlılığı göstermekteydi.[63]Her Oğuz boyunun kendisi için bağımsızlığı veya kutsal saydığı totemini simgeleyen bir bayrağı ile yine kutsal sayılan

---

56 User, "Eski Türk Çağında Hayvan", 845.
57 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 144.
58 Kürşad Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri: Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslam Dini Medeniyetine Girişine Kadar " (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011), 60.
59 User, "Eski Türk Çağında Hayvan", 846.
60 İhsan Arslan, "İlk Türk-İslâm Devletlerinde Hükümdarlık ve Hâkimiyet Sembolleri"*,Ekev Akademi Dergisi*, 51 (2012): 86.
61 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri",42.
62 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 216.
63 Arslan, "İlk Türk-İslâm", 86.

kurt başı, kartal, ok, yay gibibirçok sembolü bulunmaktaydı.[64]Altay mezarlarında bulunan bayrak direğine dikilmiş geyik figürü bu sembollerin Türk kültüründeki önemine dikkat çekmektedir.[65]

Altay Türkleri, kurban edilen hayvanın derisini kayın ağacından bir sırık ucuna asarak bunu bayrak olarak kullanır ve bu bayrağa "paydora" adını verirlerdi. Böylece halkı mutlu ederlerdi.[66]Günümüzde "payri" olarak geçen bu kültür yerini kumaş parçasına bırakarak devam etmiştir. Ayrıca Şaman inancına bağlı olarak dikilen; güneşi ve ateşi simgelediğine inanılan kırmızı bayraklara Altay Türklerinde "yalama" denmiştir.[67]

Türk ve Moğol kültürlerinde at kılından olup, ortasına ay resmi konan bayrağa, "tuv" denirdi. "Tuv" askeri heyetlerde kullanılan bir sembol olmakla beraber, kuşların ağaca konması için avcılar tarafından kullanılan bir araçtı.[68]

Türk devletlerinde bayrak direkleri de tıpkı bayraklar gibi önemlidir. Bu direğin göğe uzanarak kutup yıldızına ulaştığına inanılırdı. Bu yüzden şamanların çadırına ucu göğe çıkan direk dikilirdi. Ayrıca bu tür direklerin yine dini inanışlara binaen mezarlara da dikildiği görülmektedir.[69]Dr. Emel Esin'in araştırmalarına göre güneşin genellikle "gök gün" ile ayın ise "ay-yıldız" motifiyle ilişkilendirildiği belirtilmiştir. Türklerin Orta Asya'ya hâkim oldukları dönemde, hem ay hem de güneş dini inançlarında ve sembolizmlerinde önemli bir rol oynamıştır. Proto-Türk ve Çin kültürlerinden gelen etkilerle, ay ve güneş tasvirleri Türk sanatında ve mimarisinde kendine yer bulmuştur.[70]

Gök doğacılığının en belirgin motifi olan güneş, ay ve yıldız Türk bayrağında eskiden beri kullanılagelmiştir. Orta Asya'da hüküm süren Hunların, güneş ve aya ne kadar önem verdikleri de bilinmektedir.[71]Türk bayrağındaki ay yıldız bir sembol olmaktan öte daha derin anlamlar taşımaktadır. Bu sembolün kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Bu

---

64 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri", 61.
65 Mehmet Mandaloğlu, "Türk Mitolojisinden Anadolu'ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi", *Journal of International Social Research, 6*/27, (2013): 390.
66 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 218.
67 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak" 3.
68 User, "Eski Türk Çağında Hayvan", 846-847.
69 Aslı Kahraman Çınar, "Bozkır kavimleri kültüründe kartal motifi", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences, 1*/8 (2019): 80.
70 Emel Esin, "Kün-Ay: Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi", içinde *VII. Türk Tarih Kongresi ,* (Ankara: TTK Yayınları, 1972), 313-315.
71 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak", 7.

da Türklerde ki tarih bilincini göstermektedir. Ay ve yıldız sembolü yeniden doğuş anlamına gelmekte ve bağımsız egemenlik anlayışını yansıtmaktadır.[72]Türkler Orta Asya'da devlet kurdukları dönemde "ay" ve "güneş" dini inanç ve çeşitli sembolleri betimlemekte etkili olmuştur.[73] Bu sembollerin "Gök Tanrı" inancı çerçevesinde gök ibadeti kozmonolojisini oluşturduğunu, Osmanlı Devleti'nde ki "nihar" ve "leyl" kavramlarının ikonografide ay ve yıldıza tekabül ettiğini belirtmiştir. Kısaca ay ve yıldız tasvirleri İslamiyet öncesi ilk Türk topluluklarından günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan önemli unsurlardır.[74] Arapça "hell" kökünden türeyen "hilal" kelimesi ayın uçları sivri yay gibi görünen şekline denmektedir. İslamiyet öncesinde Türkler için çok önemli bir sembol olan hilal, Türklerin İslamiyeti kabulü ile Allah'ın varlığına delil olan birçok unsur içinde önem arz etmeye devam etmiştir.[75]

Batılı Türkologlar tarafından Türklerde bazı renklerin önemli anlamlar taşıdığı keşfedilmiştir. Türk devlet ve toplumlarında beyaz(ak), siyah(kara), kırmızı(kızıl),yeşil, sarı ve mavi renkler tarih boyunca bayraklarda kullanılmıştır.[76]Türk kültür hayatında önemli olan bu renklerin her biri, bir yönü belirtmek için kullanılmıştır. Sarı renk dünyanın merkezini temsil ederken, gök mavisi doğuyu, beyaz renk batıyı, kırmızı/al renk güneyi, siyah/kara ise kuzeyi temsil etmiştir.[77]Bu renklerin yönleri temsil etmelerinin dışında beyaz, mavi ve siyah renk Türk devletleri için farklı anlamları da barındırmaktadır. Örneğin gök mavisi göğü, sonsuzluğu, suyu, türeyişi, ululuğu, huzuru, sadakat ve dostluğu temsil etmektedir.[78]Mavi "gök" olarak da bilinmektedir ve Türklerde gök rengi Tanrının sembolüdür. Gök renkle Türkler arasında milli bir sembol olan Gök kurt (Bozkurt) arasında yakın bir bağ bulunmaktadır.[79]

Sarı dünyanın merkezini temsil etmesinden dolayı hükümdarlık rengi olarak kullanılmıştır. Türklerin ortak kültüründe güneş rengi ve alameti olarak bilinir. Sarı

---

72 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü",103-104.
73 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2010), 133.
74 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 219.
75 Elif Çetin, "Osmanlı Bayraklarında Ay ve Ay Yıldız", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 83 (2022):84.
76 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 8.
77 Abdulkadir Yuvalı ve Erhan Yoska, *Türk Dünyası Ortak Kültür Değerleri* (Ankara: Atayurt Yayınevi: 2022), 298.
78 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 220
79 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak* , ", 342.

rengi olumsuz olarak yokluğu, hastalığı, boşluğu temsil etmiştir. Türkler devletlerinde sarı bayrağı sıkça kullanmışlardır.[80]

Beyaz renk saflığı, adaleti, temizliği, olgunluğu, büyüklüğü; Türk hükümdarları ve kahramanları savaşlarda beyaz renkli kaftan giyerlerdi.[81]Bayrak, sancak ve alemlerde“ak sancak”, “ak alem”olarak beyaz renk sıkça kullanılmıştır.[82]Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki“ak alemler” ifadesi beyaz bayrağın kutsallığını betimlemektedir.[83]

Kara renk kötü şans, acıyı, hüznü temsil etmekteydi.[84]Kara genellikle yas, uğursuzluk, karalar bağlamak gibi benzeri olumsuzluk bildiren durumlar için kullanılmışsa da yiğit, kahraman, alp kişi anlamında da kullanılmıştır. Burada gözünü budaktan sakınmayan, gözü kara anlamları çıkmaktadır.[85]

Kırmızı renk kan, ateş, heyecan, kudret, akıncılık sembolüdür. Kızıl rengi parlak kırmızı renge karşılık gelmektedir.[86] Türk dünyasında kızıl renk milli ve manevi bir renktir. Türk kültür tarihinde ilgili kaynaklarda “kızıl” sözü “al” olarak ta kullanılmaktadır. Türk kültüründe eskiden beri koruyucu ruh olarak al bayrak sözcüğü kullanılmaktadır.[87] Türklerde bayrak ve renkler arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Bu renkler arasında kırmızı ayrı bir öneme sahiptir. Bu anlayış halkın savaşçı olma anlayışına dayanmakta olup günümüz Türkiye Cumhuriyeti’nde de devam etmektedir.[88]

Türk tarihinde özellikle Oğuz (Türkmen) boyları arasında, albayrağa büyük önem verilmiştir. Kâşgarlı Mahmud Divanü Lügati’t-Türk'te, al bayrağın kutsallığı şu dizelerde ifade edilmektedir: [89]

“Ağdı kızıl bayrak, “Açıldı kızıl bayrak,

Tağdı kara toprak, Kaldı kara toprak,

---

80 Selçuk, *Selenge’den Tuna’ya*, 223.
81 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 324.
82 Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 191.
83 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 325.
84 Soysal, “Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız”, 220.
85 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 328.
86 Selçuk, *Selenge’den Tuna’ya*, 221.
87 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 339.
88 Savaş, “Bayrak, Tuğra, Sancak”, 7.
89 Selçuk, *Selenge’den Tuna’ya*, 221-222.

Yetşü gelüp uğrak, Yetişti gelerek,

Toksip anın giçtimi. ”Dokunduk ve geçtik.”[90]

Bu dizelerde, kızıl renkteki bayrağın göğe yükseltildiği zaman yüceliği simgelediği ve arkasına bir askerî birliği aldığı anlatılmaktadır. Kırgız Türklerine ait Manas Destanı’nda bayrakların kırmızı deriden yapıldığı detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu destanda, Kırgız boylarının düşmanları karşısında “kızıl tuğ” çevresinde korkusuzca birleştikleri belirtilir. Kırmızı rengin eski Türklerde bayraklarda sıkça kullanılması Şamanist inancın etkisini göstermektedir.[91]Çünkü kızıl bayrak Şaman inancında ruhların onuruna dikilmekteydi.[92]

Dünyayı yedi iklime ayıran ve her iklimin özelliklerinin o bölgede yaşayan toplulukları etkilediğini belirten Şerefeddin Yaltkaya; Türklerin üçüncü diyarda yaşadığını ve bu iklimin yıldızı olan Merih’ten etkilendiğini söylemiştir. Ona göre Merih yıldızının rengi kırmızıydı ve bu yıldız yiğitlik, savaş, kuvvet, hiddetin simgesiydi.[93]

Türklerde kırmızı rengi temel renklerden biri olmakla beraber doğada kan ve ateş ile karşılanmıştır. Kudretin, heyecanın ve savaşçı ruhun temsilidir.[94]Kırmızı bayrağın bu kadar yaygın olması “Al Ateş” kültü ile bağlantılıdır**.**[95]Bahaeddin Ögel'e göre kırmızı bayrak, Türklerde savaş bayrağı olarak kullanılmıştır.[96]

Kırmızı kelime olarak Türkçede oldukça geç kabul görmüştür. Bundan ötürü “kırmızı” yerine “kızıl” ve “al” kelimeleri eski kaynaklarda daha çok geçmektedir.[97] Hunlar ve Altaylarla beraber al bayrak Türk kültüründeki derin anlamları çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar uzanmıştır.[98] “Al” kelimesi ise kırmızı anlamına gelmesine

---

90 Savaş, “Bayrak, Tuğra, Sancak”, 3.
91 Soysal, “Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız”, 216-218.
92 Savaş, “Bayrak, Tuğra, Sancak”, 3.
93 Elvin Yıldırım, “Türk Kültüründe Renkler veİfade Ettikleri Anlamlar” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012), 80- 81.
94 Mehmet Özkartal, “Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerinin Dili”, *Arış Dergisi*, 8 (2012): 99
95 Serenat İstanbullu, “Türk kültüründe İnançsal, Tarihsel ve Nesnel Bağlamda Türkülerde Renkler ve Anlamları”, *Yegâh Müzikoloji Dergisi, 6*/1 (2023): 88.
96 Argun, Menekşe, “Türk Dünyası’nda Tarihi ve Kültürel”, 260.
97 Songül Çakmak, “Kimlik Oluşturma Sürecinde Türk ve Moğol Ulusal Sembollerin Tarihsel İzdüşümü”, *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi,* 1/1 (2018): 74
98 İstanbullu , “Türk Kültüründe İnançsal” , 89

rağmen Türk siyasi tarihi açısından daha çok bayrağın maneviyatı kastedilerek kullanılmıştır.[99]

Kıpçak-Kumanların bayrakları kırmızı ve beyaz renklerden oluşmaktaydı.[100]İran-Turan mücadelelerinin anlatıldığı Şehname ve Asadî'nin Garşapname adlı eserlerinde Türk hükümdarı Afrasyap (Alp-er Tunga)'nın bayrağının kara renkte olduğu belirtilmiştir. Sarı, al, gök, menekşe renginde de bayrakları bulunmaktaydı.[101]

İslam seyyahlarından Nasr Bin Ahmed-i Samanî (913-942) ve X.yüzyıl İslam seyyahı Ebu Dülef[102]Oğuzların bayrağının siyah olduğunu kaydetmişlerdir.[103] Bu da Oğuzlar arasında siyah renginde yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.[104]Siyah matem ve üzüntü rengi olarak görülse de zaman zaman saygı, duyulan yüksek değerliği ifade etmek için de kullanılmıştır.[105]Yeşil kelime olarak "yaş" kökünden gelmektedir.[106]Oğuz Türklerinde yeşil yerine "göğ" kelimesi de kullanılmıştır. Yeşil hayat ağacı ile de bağlantılıdır.[107]"Yeşil gök" "yağız yer" sözü ile yeşile atfedilen kutsallık nitelenmiştir.[108]Hâkimiyet anlayışı bakımından Göktürk, Avar ve Gazneli ordularındasancak rengi olarak kullanılmıştır.[109]Türk şamanlarıda törenlerde ak, kızıl ve gök renkli bayraklar kullanmışlardır.[110]

Türkler tarih boyunca bayraklarını farklı şekiller ve amaçlarla kullanmışlardır.[111] Savaş, barış ve çeşitli törenlerde farklı renkte ve desende kullanılan bayrakların her birinin ayrı anlamları bulunmaktaydı.[112]Türk alpleri vurdukları hayvanın resmini bayraklarına işler; böylece hayvanın ruhunu bayrak ile özdeşleştirirlerdi.[113]

---

99 Hakan Saraç, "Türk Siyaset Dilinin Sembolleri: Renkler (Kültürel, Semantik ve Tarihsel Bakış)", *Mavi Atlas,* 10/2 (2022): 380.
100 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 303.
101 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler",74.
102 Ahmet Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları" ,*Türkiyat Mecmuası*, 24/2 (2014): 143.
103 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 303.
104 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 143.
105 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,*185.
106 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 340.
107 Özkartal, "Türk Destanlarında Geçen Halı", 100.
108 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 341.
109 Özkartal, "Türk Destanlarında Geçen Halı", 100.
110 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 308.
111 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel",257.
112 Üçüncü, "Türkiye'de Türk bayrağı algısı",495.
113 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri",48.

Önceden sadece hükümdarların kişisel sembolleri iken daha sonra ordu komutanlarının, askeri zümrelerin de kendilerine ait bayrakları oluşmuştur. İslamiyetten önceki ve sonraki dönemlerde hükümdarlar, komutanlar ve askeri birimler farklı renk ve desenlerle bezenmiş bayraklar kullanmışlardır.[114]Bayrak kişisel bir sembol olmaktan çıkarak zamanla devletin simgesi haline gelmiştir.[115]Devletlerin gelişip büyümesine bağlı olarak devlet görevlilerini, askeri birlikleri, savaş gemilerini, esnaf teşkilatlarını temsil eden farklı renkte ve desende bayraklar oluşmuştur.[116]

Türk sanatında kullanılan her motifin (sembolik, geometrik, hayvansal, bitkisel vb.) belirli bir anlamı ve dili vardır. İslam öncesi Türk sanatında özellikle kurt motifi öne çıkmaktadır.[117]Bayraklarda ve tuğlarda kurt başı kullanılmıştır.[118] Güçlü ve dayanıklı bir hayvan olan kurt, Türk boy ve devletleri arasında kudretin, gücün, bağımsızlığın simgesi olmuştur. Türkler Bozkurt, Gök Börü, Kızıl Kurt, Ak Kurt renklerine göre isimlendirmişlerdir.[119] Türkler hükümdarlarına "Gök Börü" (Bozkurt) diyerek onların kudretini yüceltirlerdi. En iyi savaşçıların gözleri kurda, en keskin oklar "Kurt Dili" ne benzetilirdi. Bir kağanın ya da hakanın altın kurt başlı sancağa sahip olması çok değerliydi. Çünkü bu sancak bağımsızlığın, egemenliğin, gücün temsiliydi. Çin İmparatoru Wen-ti 582 yılında yabgu Tardu'ya altın kurt başlı sancak göndererek onu isyana teşvik etmeyi amaçlamıştı. Çin hükümdarları zaman zaman Türkleri isyana teşvik edip bölmek için boy beylerine altın kurt başlı sancak gönderirlerdi.[120]

Türklere ait bulunan kurt başı betimlemelerinden, destanlardan, aktarılan tarihi belgelerden anlaşıldığı üzere, kurt sadece belli bir Türk boyuna özgü değildir.[121] "Asena, Börte, Börcü, Yaşka Börü, Sina, Cina, Cine, Cino" ismiyle kurtlara çeşitli

114 Üçüncü, "Türkiye'de Türk bayrağı algısı", 495.
115 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 52.
116 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 217.
117 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 135.
118 İlhami Durmuş, "Arkeolojik Kalıntı, Buluntu ve Yazılı Belgelere Göre Köl Tigin-Bilge Kağan Anıtlıkları ve Bu Anıtlıklardaki Türk Kültür Unsurları", *Gazi Türkiyat, 1*/1 (2007): 48.
119 Çiğdem Mollaibrahimoğlu, "Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008), 9.
120 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 213.
121 İlhami Durmuş, "İskitlerden Türk Dünyasına Yayılan Gelenekler", içinde *Altay Toplulukları: Gelenekler- Görenekler -Töreler -Yasalar* , ed., İlhan Şahin, Fahri Solak, Güljanat K Ercilasun, Enkhbat Avirmed, M. Bilal Çelik, Aymira Taşbaş ve Erhan Taşbaş (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, TDBB, 2022), 26.

efsanelerde yer verilmiştir.[122]Kurt, tümTürk toplulukları için tarihi ve milli bir değere sahiptir. Bu değer günümüzdede geçerliliğini sürdürmektedir.[123]

Türklerin kutsal başkentleri Ötüken'de bulunan Kül Tigin anıtında iki adet Bozkurt başlı motif devlet sembolü olarak karşımıza çıkmıştır. Araştırmacılar bu motifleri "Kurt Başlı Ejderler" olarak nitelendirmişlerdir. Kurt başlarının ağızlarında yuvarlak kabartma şekiller bulunmaktadır. Bunlar Ay'ı ve Güneş'i temsil etmektedir. Kurt başlı tasvirlerin arasında Göktürk Kağanlığının damgası yer almaktadır. Bu damga bozkurt soyundan gelenlerin damgasıdır. Bu damga ve motiflere Kızılda-Naga-Ragah isimli bölgede bulunan duvar resimlerinde de rastlanılmıştır. Buradaki duvar resimlerinde bir alpin börkünde kurt motifi olduğu ve elinde kurt başlı sancak taşıdığı belirlenmiştir.[124]Türk kültüründe aslan güç, otorite, ihtişam ve cesareti betimlemektedir. Bu sebepten ötürü Türkler aslan motifini bayraklarında sıkça kullanmışlardır.[125]

Türk kültüründe kutsal kabul edilen bir diğer hayvan da kartaldır. Gök ile bağlantılı olarak milli bir sembol olan bayrak çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Türkler için yırtıcı kuşlar milli bir semboldür. Göktürk ve Uygur dönemlerinde adaletin simgesi, hükümdarın sembolü olarak kullanılan kartal figürü İslamiyetten sonraki dönemlerde Selçuklularda da önemli bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır.[126]Birçok devlet, gökyüzünün tek hâkimi olarak görülen yırtıcı kuş figürlerini, güç ve asaletlerini simgelemek amacıyla kullanmıştır. Eski Türk devletleri arasında, kuş figürlerini devlet sembolü olarak benimseyenler arasında Avrupa Hun İmparatorluğu, Gazneliler ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu bulunmaktadır.[127]

Cumhurbaşkanlığı Forsu'nda yer alan 16 Büyük Türk Devleti'nin bayraklardan bahsetmeden önce bu konu hakkında farklı görüş ve eleştirilere değinmekte yarar vardır. Hüseyin Nihal Atsız, 1969 yılında "16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar"[128] aldı

122 Mollaibrahimoğlu "Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar", 9.
123 Durmuş, "İskitlerden Türk dünyasına", 26.
124 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 213.
125 Şükrü Öztürk, "Türk Kültüründe Aslan", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*", *2*/2 (2019): 34.
126 Çınar, "Bozkır Kavimleri ", 80.
127 Adem Yücel, & Sema Yozgat, "Türk Mitolojisindeki Kuş Sembollerinin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansıması", *Social Sciences, 13*/18 (2018): 1482.
128 Atsız, "16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar"https://huseyinnihalatsiz.com/makale/16-devlet-masali-ve-uydurma-bayraklar/

yayımladığı makalesinde, Cumhurbaşkanlığı Forsu'nda yer alan 16 Büyük Türk Devleti bayraklarının uydurma ve asılsız olduğu yönünde eleştirilerde bulunmuştur. Bahaeddin Ögel, Cumhurbaşkanlığı Forsu'nda yer alan bayrakların herhangi bir dayanağı olmadığını belirtmiş, ancak duyumlara göre Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine oluşturulmuş olabileceğini dile getirmiştir. Ancak, Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün böyle bir talebinin bulunmadığını ve eğer böyle bir durum olsaydı bunun tarihi kayıtlarda yer alacağını ifade etmektedir.[129]

1.1. İskitler

Bugünkü Moğolistan ve Türkistan topraklarında M.Ö. 800'lerde ortaya çıkan ve uzun süren kuraklık buradaki toplulukların göçüne sebep olmuştur. Büyük çaplı bu hareket Kavimler Göçü'nün sebebidir. İskitler bu göçle tarih sahnesine çıkmışlardır. İskitler doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna Nehri'ne kadar çok geniş bir alana yayıldıkları için çok çeşitli kavim ve toplulukla etkileşim halinde olmuşlardır. Bunun sonucu bu toplumların tarih kaynaklarında adlarından bahsedilmiş ve haklarında bilgiler verilmiştir.[130]

İskitler Pers kaynaklarında "Saka tigrakhauda, Saka tiay para daray ve Saka haumavarga"olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.[131]Çin kaynaklarında Tsan-Tsien'in Biyografisi ve Han-shu'nun Batı ülkeleri Monografisi adlı eserlerinde[132] ilk defa "Sai" ve "Sai Wang" isimleri ile anılmıştır.[133]Asur kaynaklarında "Aşguzai", Yunan kaynaklarında "Skythai"[134], Roma çağında "Sarmatae" olarak anılan İskitler; Persler tarafından "Saka" ismiyle bilinmektedir. Persler Saka sözcüğünü tüm Orta Asya halkları için kullanmıştır.[135]

Çok geniş bir coğrafyaya yayılan İskitler M.Ö. VIII. yüzyılda Ön Asya'ya da gittiler. Kimmerleri yurtlarından çıkaran İskitler onları takiben Kafkasların doğusundan ve

---

129 Emrullah Öztürk, "Cumhurbaşkanliği Forsu Ve 16 Türk Devleti Tartişmasi", Atatürk Yolu Dergisi, 15/57 (2015): 86-87.

130 Abdülhaluk Çay &İlhami Durmuş, "Bozkırın Eski Toplulukları: Avrasya'da Saka Çağı - İskitler", içinde *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1: 862.

131 İlhami Durmuş, "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış Nedenleri", *Gazi Akademik Bakış*, 2 (2008): 200.

132 Çay & Durmuş, "Bozkırın Eski Toplulukları", 864.

133 Bahaddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi* I. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 129.

134 Durmuş, "İskit İmparatorluğu'nun Yıkılış", 200.

135 Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu I.*, 131.

Hazar Denizi kıyılarından Azerbaycan'a oradan Ön Asya'ya geçtiler.[136]Kimmerler'i takip ederek Anadolu'ya da dalgalar halinde gelen İskitler, bu topraklarda yaşayan milletlerle mücadele etmelerinin yanında zaman zaman askeri işbirliği içinde olmuş, ticari ilişkilerde bulunmuşlardır.[137]

Doğudan batıya meydana gelen göç dalgasının etkisi ile birbirini iten topluluklar arasında Sarmatlar da bulunmaktaydı M.Ö. IV. Yüzyılın ortalarından sonra Karadeniz'in kuzeyinde Sarmatların baskısı artmış; bu durum bölgedeki İskitlerin gücünün azalmasına sebep olmuştur. Bu baskı sonucu gücünü kaybeden İskitler daha batıya ve güneye sürülmüşlerdir. M.S. II. yüzyıla kadar varlığını sürdüren İskitlere Gotlar son vermiştir.[138]İskitler, "Atlı Kavimler Medeniyeti" nin en önemli temsilcilerinden olmuşlardır.[139] Gelenek ve yaşayışları bozkırda yaşayan atlı göçebe kavimlerle aynıdır.[140]

İskitler diğer Türk topluluklarının genelinde olduğu gibi konar- göçer bir kavim olması nedeniyle keçeyle kaplı korunaklı dört ya da altı tekerlekli arabalar ile yine keçeden yapılma çadırlarda yaşamaktaydılar. İskitlerde, diğer Türk kavimlerinde ki gibi Gök Tanrı'ya inanmışlardır. Eski Türklerde Gök-Tanrı adına hayvanlar, özellikle at sunulmakta ya da kurban edilmekteydi. Bu gelenek İskitlerde de devam etmiştir.[141]

Sakalar olarak ta bilinen İskitler, başlarına yukarıya doğru sivrilerek yükselen başlıklar, deri pantolon çizme giyerlerdi. Savaş silahı olarak yay, hançer ve balta kullanmışlardır. Demir madenini silah yapımında sıkça kullanmışlardır.[142]Savaşlara katılan İskit kadınları tıpkı erkekler gibi savaş taktikleri kullanmışlardı.[143] Altını işleme sanatındaki maharetlerinden dolayı İskitlere "Bozkırın Kuyumcuları" denilmiştir.[144]

---

136 İlhami Durmuş, "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", *Belleten*, 61/231 (1997): 285.
137 Suat Tural, "İskitler ve Madencilik Sanatındaki Yerleri", *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 4/1 (2020): 71.
138 Durmuş, "İskit İmparatorluğu", 201-202.
139 Tural, "İskitler ve Madencilik", 71.
140 Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu I.*, 138.
141 İlhami Durmuş, "İskitlerin Kimliği", içinde *TürklerAnsiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1: 944-945.
142 Çay &"Durmuş, "Bozkırın Eski Toplulukları", 865.
143 Igor Vasilyeviç P'yankov, "Sakalar", içinde *TürklerAnsiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1: 931.
144 Tural, "İskitler ve Madencilik", 74.

Hayvancılık diğer atlı-göçebe kavimlerde olduğu gibi İskitlerde de önemliydi. Yerleşik hayatı benimseyen İskitlerde ziraatta Yunan etkileri bulunmaktaydı. Bu durum Karadenizinkuzeyindeki Yunan kolonilerinin M.Ö. VII-VI yüzyılları arasında İskitlerin içlerine kadar yayılması ile ilgili olabilir.[145]İskitlerde birbiriyle ölümüne mücadele eden hayvan tasvirlerine kap, vazo, levha ve süs eşyalarında sıkça yer verilmiştir. Bu sanata "Hayvan Uslubu" denilmektedir.[146]

Firdevsî'nin Şehnâme'sinde, Türk-İran savaşlarından bahsedilirken, İskit Türklerinin hükümdarı Alp Er Tunga'nın bayrağının siyah renkte olduğu ve üzerinde kurt, ejderha, kaplan ve aslan gibi çeşitli figürlerin bulunduğu belirtilmektedir. Ancak bu bilginin doğruluğu tartışmalıdır. Kowalski, Firdevsî'nin kendi dönemindeki bayrakları İskit Türklerinin bayraklarıymış gibi aktardığını belirtmektedir.[147]Eserde ayrıca Türklerin sembolü ay olarak gösterilmiş; Alp Er Tunga'nın bayrağı mor menekşe zemin üzerine tepede yarım ayla altın işlemeli bir bayrak olarak tasvir edilmiştir. Ay sembolünün Türklere ait bir sembol olduğunu kabul etmekle beraber İranlıların sarı bayraklarının tepesinde güneş ile beraber yaldızlı yarım ay sembolü kullanılmıştır. Firdevsî'nin bayrakları hayal gücüne bağlı olarak oluşturmuş olduğu düşünülmektedir.[148]Şehname'de Türk kültürüyle ilgili gözden kaçırılmaması gereken bir başka husus da Türklerin kurt başlı sancağından bahsedilmiş olmasıdır. Firdevsi'ye göre İran'a karşı savaş hazırlığına giren Ercasb, kardeşine üzerinde kurt resmi olan birsancak vermiştir. Kurt başlı sancağa Şehname'de de temas edilmiş olması ise onun ne denli bilindik oluşunun bir emaresidir.[149]

1.2.Hunlar

Hsiung-nu (Hun) adına Çin tarihlerinde ilk defa M.Ö. IV. yüzyılın başlarında rastlanmıştır.[150]Çin'in kuzey bölgesinde yaşayan Hunlar; Moğollar ve Tibetlilerle aynı coğrafyayı paylaşmışlardır. Çoğunlukla Altay ve Tanrı Dağları'nın kuzeyinde ve

145 Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu I.*, 138-139.
146 Durmuş, "İskitlerin Kimliği", 947.
147 Serenti, "İskitler", (Erişim Tarihi 17.05.2023), https://www.serenti.org/?s=iskitler
148 Tadeusz Kowalski, "Şehname'de Türkler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat F. Dergisi*, 1/1 (1983): 298.
149 Ahmet Karadeniz, "Şehname'ye Göre Türk İmgesi", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2020): 134.
150 Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu I.*, 57.

güneyinde bulunan Hunlar[151], Çin kaynaklarında farklı isimlerle anılmıştır.[152]Hunlarda devlet kağan tarafından yönetilirdi. Kağanların farklı ünvanları bulunmaktaydı. Türk hükümdarlarının kullandığı bu unvanlar arasında en eski olanı Asya Hunlarının kullandığı "Chanyu" unvanıdır. Tanhu, şanhu, şanyu çanyu olarak ta ifade edilen bu unvan sonsuzluk, yücelik, ululuk anlamlarına gelmektedir. Çin kaynaklarında Mete'nin unvanı "Chanyu", "Chengli Gutu" yani "Tanrı Kut" olarak geçmektedir.[153]

Çince kaynaklarda MÖ.2400'lerde Hunlar için "Hu, Hun, Hsien-yün, Hien-yün, Hun-yü, Hung-fu, Hsiung-nu, Kuni, Kui-fang" gibi ifadeler kullanılmıştır.[154] Hunların ataları olarak kabul edilen bu kavimlerden "Hunyu" kavmi Mete nin boylarından biri olması bakımından önemlidir.[155] Hunlar milattan üç asır önceki çağdan başlayarak kudretli, büyük bir siyasi güç olarak tarih sahnesinde yerlerini almaya başlamışlardı.[156]

Boylar içinde "Karaton" (güçlü soy ya da siyah renkli kıyafet anlamında Ka-ratun) ve Moncuk, muncuk (bayrak anlamında) gibi isimler dikkat çekmektedir. Boyların isimlerinde geçen kelimelere göre ilişkilendirdikleri renkler bulunmaktadır. Ayrıca her boyun farklı renklerde atları vardır. Boylar kendileri ile özdeşleştirdikleri renkleri bayraklarında kullanmışlardır. Bu nedenle her boyun kendine özgü renkte bayrağı bulunmaktaydı.[157]

Türklerde otağ, taht, ok, yay, davul, bayrak, sancak, tuğ hükümdarlık alametlerindendi. Bu alametlerden sancak ve tuğ aynı anlamı taşımaktaydı. Önceleri tepesine yak öküzü kuyruğu olan tuğlarda daha sonraları atkuyruğu da kullanılmıştır. Tuğların tepesinde çoğunlukla kurt olmak üzere kartal, şahin, ay ve güneş gibi kutsal sayılan semboller kullanılmıştır.[158]İpekten kumaş şeritlerin asılı olduğu tuğ Asya Hunlarında sancak ve

---

151 Havva Turan ve Kürşat Yıldırım, "Turgun Almas ve Hunların Kısa Tarihi Adlı Eseri", (*Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi*, 2017), 20.

152 Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu I.*, 63.

153 Kürşat Yıldırım, "İslam Öncesi Türk Devletlerinde Hükümdar Unvanları ve Alâmetleri", içinde *Afyonkarahisar: I. Türk Tarihi Sempozyumu: Türklerde Devlet*, editör Hayrunnisa Alan, 2018, 491.

154 Sadullah Gülten ve diğerleri, *Hunlardan Türkiye Cumhuriyeti'ne Kuruluş* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 36.

155 Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu I.*, 50.

156 Turan & Yıldırım, "Turgun Almas ve Hunların", 20.

157 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 71.

158 Tülin Çoruhlu, "Tuğ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 26.12.2024), https://islamansiklopedisi.org. tr/tug

bayrak ile aynı anlamı ifade etmiştir.[159]Tuğlar, kağanlara, şadlara, yüksek rütbeli devlet görevlilerine, hükümdar tarafından bizzat verilirdi. Bu tuğlar, askeri birliklerde bulunan diğer tuğlardan farklıydı.[160]

Türklerin erken tarihlerinde ortaya çıkan tözler insan, hayvan ile cansız nesnelerin figürlerinden oluşmaktaydı. Bu figürler atalar kültü ile alakalı olup kutsal kabul edilmekteydi. Çin yıllıklarında Hunlara ait tözlerden bahsedilmektedir. Özellikle hayvan figüründen oluşan bu tözler zaman zaman bayrağı oluşturan etmenlerden biri olması bakımından önemlidir. Hunlara (Hsiung-nu) ait olduğu düşünülen Noın-Ula kurganında bulunan hayvan şeklinde renkli keçelerin dikilmesiyle oluşmuş torba aynı mezardaki tahtadan kurt başı ile beraber bir direğe takıldığında devletin simgesi olan bayrak ortaya çıkmaktadır.[161]

1.2.1.Büyük Hun Devleti

Teoman M.Ö. 220'lerde Hunların ilk büyük hükümdari olarak yabgu unvanıyla Büyük Hun Devleti'ni kurmuştur. Merkezi Ötüken'de bulunan devletin en etkili hükümdarı Mete (Mo'tun)dir.[162]Ötüken tümTürkler tarafından kutsal kabul edilen bir bölge olması bakımından önemlidir.[163]

Türklerde devlet yönetimi doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılmıştı. Doğuda bulunan han asıl yöneticidir. Güneşin doğudan doğması ve sarı renkte olması da yine bayraklarda sarı renginin kullanılmasında ve merkezi temsil etmesinde önemli bir etken olmuştur. Büyük Hun Devleti'nin bayrağında geçen ejderha figürü ise Çin başta olmak üzere, Asya topluluklarında inançları ve hayat görüşlerine göre her dönem kullanılmış kutsal sayılan mitolojik bir hayvandır.[164]Türklerde erken dönemlerde güç, kuvvet, refah ve bereketin simgesi olarak kabul edilen ejder motifi buna mukabil İslamiyetin kabul edilmesiyle birlikte kötülüğün simgesi haline gelmiştir. Çoruhlu'nun ifadesine göre sarı renkli ejderha iyiye işarettir ve buna bağlı olarak sarı renkli ejderha dünyanın merkezini

159 Yıldırım, "İslam Öncesi Türk Devletlerinde", 494.
160 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 268.
161 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 59.
162 Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu I.*, 157.
163 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I.*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 2.
164 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 203.

temsil etmektedir.[165]Çin kaynaklarında, Mete'nin "ejder" soyundan geldiği yazmaktadır. Bu mit o dönemde hükümdar sülalesini kutsal bir hayvana dayandırma âdetinden gelmektedir.[166]Hun devletinin bayrağında kullanılan ejderha motifi yine bolluğun ve bereketin simgesi olmuştur.[167] Hun Devleti'nin, "Yatan Ejderin Beldesi" ve "Ejderin Şehri" anlamlarını taşıyan şehir isimlerini kullanmış olabileceği düşünülmektedir.[168]

Sarı rengin dünyanın merkezi olarak benimsenmesinde Türk mitolojisinin de etkisi olmuştur. Türklerde iyilik tanrısı olarak bilinen Ülgen'in sarayı ve tahtı sarı renklidir. "Ülgen" dünyanın merkezinde bulunmaktadır.[169]Ayrıca Oğuz Kağan Destanı'nda geçen "Altunlug Bel Bağı"nın egemenlik sembolü olması nedeniyle de sarı rengin gücü temsil eden bir renk olduğu anlaşılmaktadır.[170]

Çin'de bulunan kabartma sanatındaki tarak şeklindeki yeleler Hunları betimlemektedir. Aynı motif Altaylardaki Göktürk ve Kırgız kültür çevrelerinde de yaygın olarak görülmektedir. Bu motifin hem Çin hem de Türkler için önemli bir sembol olması dikkat çekicidir.[171]Eski Türk devletlerinde, devlet ve millet için yapılan fedakârlıklar neticesinde ölenlerin ruhları kutsal sayılmıştır. Bundan ötürü şehit sayılan kişilerin mezarlarına beyaz; diğer sebeplerle ölenlerin mezarlarına siyah bayrak dikildiği kaydedilmiştir.[172]

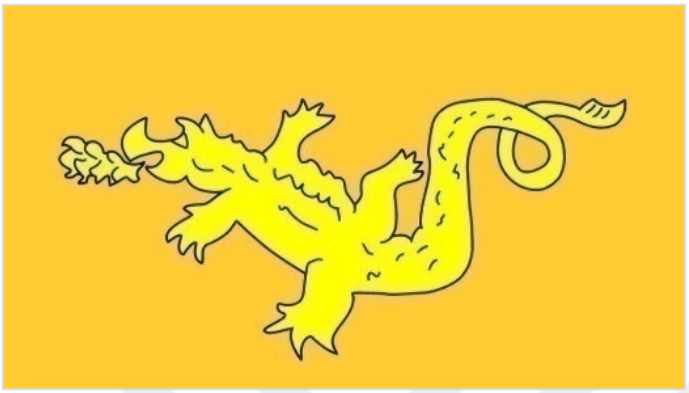
Hun İmparatorluğunun kurulması ile Çin'de de kullanılmaya başlayan tuğ kelimesi yalnızca atlı kavimlere ait bir hâkimiyet sembolüdür. Bu kelime Çin için ise sadece mabet ve merasimlerde koruyucu bir ruhu betimlemek için kullanılmıştır.[173]Hunların çeşitli tuğ ve bayrakları olduğu tarihi kaynaklarda geçmektedir. Asya Hun Devleti'nde hükümdarların altın kurt başlı bayrakları kullandığı bilinmektedir. Bazı

---

165 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 133.
166 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*,298.
167 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 194.
168 Ders: Tarih,"Türk Devletleri Bayrakları"(Erişim Tarihi 09.09.2024), https://derstarih.com/turk-devletleri-bayraklari/
169 Selçuk Kürşad Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili" (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012), 203.
170 Ders: Tarih,"Türk Devletleri Bayrakları"
171 User, "Eski Türk Çağında Hayvan", 851.
172 Faris Çerçi, "Hunlar'da Sosyal, Siyâsî Hayat ve Devlet-Halk İlişkileri", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1 (2003), 90.
173 User, "Eski Türk Çağında Hayvan", 844.

tarihçiler,[174]Hunlar hakkında eski belgelerde bayrak ve tuğun kullanıldığı ve bu unsurların hâkimiyet sembollerinden olduğu açıkça kaydedilmekle beraber bu bayrakların renk ve şekillerine dair yeterli bulunmamaktadır.[175]

Şekil 1.1. Büyük Hun Devleti

Kaynak:https://derstarih.com/turk-devletleri-bayraklari/(Erişim Tarihi: 09.09.2024)

Bilinen ilk bayrakların Büyük Hun İmparatorluğuna ait olduğu mevcut kaynaklarda geçmektedir. Bu bayrakta koyu sarı zemin üzerine açık sarı renkte ejderha motifinin işlendiği görülmektedir. Sarı renk dünyanın merkezini betimlemektedir.[176] Bu bağlamda dünyanın merkezinde bulunmanın; gücün merkezini temsil ediyor olmanın önemi vurgulanmıştır.

1.2.2.Batı Hun Devleti

M.Ö. 60 yılında ölen Hun hakanının veliahtı olarak tahta Huhanyeh Han geçmiştir. Kardeşi Çi-çi Han ile yaptığı mücadelede yenilen Huhanyeh, Hun büyüklerinin karşı çıkmasına rağmen Çin'in himayesine girmiştir.[177] Kendi halkının desteğini kaybeden Huhanyeh M.Ö. 54'te kendine bağlı gruplarla Çin'in Kuzeybatısına çekilmiştir. Bu durumu Hunlar için utanç verici olarak gören kardeşi Çi-çi Han devletin yeni hakanı olmuştur.[178]Mahiyetindekilerle batıya yönelen Çi-çi Han Talas boylarına yerleşerek

174 Serenti, "Hunlar", (Erişim Tarihi 02.06.2023), https://www.serenti.org/?s=hunlar.
175 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler", 69.
176 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 13.
177 Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi* II. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 141.
178 Çerçi, "Hunlar'da Sosyal, Siyâsî", 77.

burada yeni bir siyasi birlik kurmuş[179]ve Batı Türkistan'ı sınırları içinde bulunduran Batı Hun İmparatorluğu coğrafi mekân ve zaman bakımından dönemin büyük bölgesel bir gücü olmuştur.[180]

Hun Devleti'nin iç isyanları sonucunda dağılmasıyla batıya göç eden Hunlar tarafından kurulan Batı Hun Devleti'nin bayrağında, herhangi bir figür bulunmamaktadır. Sarı renkli düz bir bayrak kullandıkları bilinmektedir.[181]

Yönleri ifade eden dört ana rengin dışındaki beşinci renk olan sarı, merkezi betimlemek için kullanılmaktadır. Siyasi yapılanmada sarı renk Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi anlayışının bir yansıması olarak gücün ve otoritenin merkezi olduğunu göstermek için kullanılmıştır. Ayrıca, bazı Türk kültürlerinde sarı rengin, özellikle ayaklarına giydikleri çizmelerde tercih edildiği bilinmektedir. Ayak dünyanın merkezini simgeleyen bir unsurdur. Ayrıca sarı renk dünyanın merkezinde olduğuna inanılan ve Türk mitinde geçen iyilik tanrısı Ülgen'in sarayı ve tahtını temsil etmektedir. İnanışa göre Ülgen dünyanın merkezinde bulunmaktadır.[182]

Şekil 1.2. Batı Hun Devleti

Kaynak:https://derstarih.com/turk-devletleri-bayraklari/(Erişim Tarihi: 09.09.2024)

Ülgen'le bağlantılı olarak "Altın kapılı saray", "altın taht" ifadeleri sırma sarının dünya zenginliklerine de tekabül ettiğini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında bayrağın

179 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII.* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 91.
180 Ramazan Özey, "Tarihte Türk Devletleri ve Hâkimiyet Alanları", içinde *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002), 1: 350.
181 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 14
182 Özkartal, Türk Destanlarında Geçen Halı", 100.

oluşumunda Şamanist etkilerin olduğuda görülmektedir.[183]Sarı rengi dünyanın merkezini temsil etmek dışında neşe, keyif, bilgelik gibi olumlu; kötülük ve hastalık gibi olumsuz anlamları da bünyesinde barındırmaktadır.[184]

1.2.3.Avrupa Hun Devleti

İlk hükümdarları Balamir olarak bilinenbu devletin 374-375 yıllarında İtil Nehrini geçerek Avrupa önlerinde görülmeye başlamasıyla birlikte bölgedeki Gotlar ve Alanlar başta olmak üzere birçok kavim ani bir şekilde batıya doğru göç etmeye başlamıştır.[185]Bu kitleler halindeki göç Roma İmparatorluğu'nun kuzeyinden İspanya'ya kadar uzanan ve Avrupa'nın etnik çehresini değiştiren "Kavimler Göçü"dür.[186]Balamir'den sonra başa geçen Uldız'ın Tuna'ya geçmesi ile ikinci göç dalgası meydana gelmiştir.[187] Atilla dönemi (M.S. 434) Avrupa Hunları'nın büyük bir devlet olması bakımından önemlidir. Hükümdarlığı döneminde Avrupa daki en büyük güç olmuştur.[188]

Ömrü kısa olmasına rağmen tarihte derin izler bırakan bir devlet olarak kendinden sonra kurulacak devletlere öncü olmuştur.[189] Avrupa Hunlarının kökenleri hakkında çok çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Moğol, Moğol-Türk-Mançu karışımı veya Germen soyuna mensup oldukları ileri sürülse de Asya Hunların torunları oldukları yapılan araştırmalarla açıklık kazanmıştır.[190]Ülkenin sınırları Güney Rusya, Romanya, Yugoslavya'nın kuzeyi Macaristan, Avusturya, Çekoslovakya, Güney ve Orta Almanya'dan meydana gelen bölgeyi kapsamaktadır.[191]

Avrupa Hun Devleti'nde sahip olduğu sınırlar neticesinde başta Gotça olmak üzere çeşitli Germen lehçeleri, İslâv, İranî ve Fin-Ugor dilleri, Lâtince ve Grekçe

---

183 Ders: Tarih,"Türk Devletleri Bayrakları".
184 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 14.
185 Fatma Çapan ve Baran Güvenç, "Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü", 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6/18 (2017): 634.
186 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 72.
187 Çerçi, "Hunlar'da Sosyal, Siyâsî", 79.
188 Özey, "Tarihte Türk Devletleri ve Hâkimiyet", 349.
189 Yel, "Bayrak ve sancak sevgisi", 14.
190 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 70.
191 Yaşar Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları VIII.* (Ankara: Berikan Yayınları, 2006), 18.

konuşulmaktaydı. Buna rağmen hükümdar ve sülalesinin Türkçe dilini kullandığı bilinmektedir.[192]

Avrupa Hun İmparatorluğu'nun bayrağında beyaz zemin üzerine başında taç bulunan sarı renklibir kuş sembolü yer almaktadır. Bu kuşun "Hüma kuşu" ya da "kartal" olabileceği tahmin edilmektedir. Hüma kuşu bazı kaynaklarda "cennet kuşu" olarak geçmektedir.[193] Rivayetlere göre bu kuşun hiç yere inmeden uçtuğu ve hatta ayaklarının olmadığı söylenmektedir. Türk mitolojisinde Tuğrul ve Anka kuşu olarak ta anılmaktadır.[194] Aynı sembol, Oğuz boylarının bayraklarında da görülmüştür. Hem Hunlar hem de Oğuzlarda[195]Hüma kuşu'nun uğradığı yerlere zenginlik ve mutluluk getirdiğine inanılmaktadır.[196]

Şekil 1.3. Avrupa Hun Devleti

Kaynak:Yücel ve Yozgat (2018, 1483)

Attila'nın bayrağında bu kuşun sembol olarak yer alması, onun hükümdarlığının kutsiyetini ve getirdiği refahı simgeleyen bir ifade biçimi olarak yorumlanabilir.[197]Mitolojiden esinlenerek oluşturulan bayrak Attila'nın gücün ve kudretin simgesi olarak dünyanın tek hâkimi olduğunu vurgulamaktadır.[198]

192 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*,71.
193 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 14-15.
194 Yücel ve Yozgat, "Türk Mitolojisindeki Kuş", 1482.
195 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak", 6.
196 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 14.
197 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 229.
198 Yücel ve Yozgat, "Türk Mitolojisindeki Kuş", 1482.

Kartal figürü olarak incelendiğinde yuvasını yüksek yerlere yapan yüksekten uçan kartal[199] Ögel'e göre Tanrı'nın elçisi, güç ve kudretin, türeyişin simgesi olarak görülmüştür. Yakut inancına göre yüksek ruhları taşıyan kartal "Hayat Ağacı"nın en üstünde tasavvur edilmiş;[200]Tanrı ile insan arasında elçi olarak görülen kartal simgesi, birçok toplumunda kullanılmış önemli bir figürdür.[201]

Avrupa Hun Devleti bayrağının zeminini oluşturan beyaz renk; saflık, arılık, temizlik, masumiyet, mükemmellik gibi birçok olumlu anlamı kapsamaktadır. Ayrıca Türk mitlerinde şamanlar tanrılarına "Ak Tanrı" diye de dua etmişlerdir.[202]Beyaz ile eş anlamlı "ak" kelimesi Ögel' e göre temizlik, arılık, yücelik, bilgelik demektir. Üst düzey yönetici ve komutanlar, askerlerden ayrı olarak beyaz giyerlerdi.[203]

Beyaz renk Türklerde batıyı temsil etmekle beraber Şamanizm inancınında etkisiyle ululuk adalet ve güç anlamlarına da gelmektedir.[204]

1.2.4.Akhun Devleti

Büyük Hun İmparatorluğu'nun yıkılışıyla Hun kabileleri batıya doğru İç Asya'dan Hazar Denizi'ne kadar geniş çaplı bir sahaya göç etmişlerdir. Bu göç hareketinin bir kolu Hazar Denizi'ne, bir kısmı güneye doğru ilerleyerek burada Akhun Devleti'ni kurmuşlardır. Akhun Devleti tarihte "Eftalitler" olarak ta geçmektedir. Asya'nın iç kesimlerinde M.S. 440-567 yılları arasında hüküm sürmüşlerdir. Kendisinden sonra kurulacak devletlere örnek teşkil etmişlerdir.[205]

İç Asya'da Sien-pilerin yerine kurulan Juan-Juan devletinde Uar ve Hun adlarında iki kabile 350 yıllarında bu devletten ayrılarak bu günkü Güney Kazakistan'a gelmiş; buradan da güneyde bulunan Afganistan'ın Toharistan bölgesine inmişlerdir. V. asrın ortalarında siyasi bir teşekkül olarak ortaya çıkan Heftal (Eftalit) olarak ta bilinen bu hanedan ailesi 557 yılına kadar hüküm sürmüştür.[206]Hâkimiyet alanı Hazar kıyılarından

199 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 299.
200 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 133.
201 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 203.
202 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 190.
203 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 207.
204 Ders: Tarih,"Türk Devletleri Bayrakları".
205 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 15.
206 Çerçi, "Hunlar'da Sosyal, Siyâsî", 84.

Afganistan'a Kuzey Hindistan'a ve İç Asya'ya kadar ulaşan[207] bu devletin kurucusu Kün-Han'dır. Bu devlet hüküm sürdüğü bölgelerde Türk unsurlarının çoğalmasında etkili olmuştur.[208] Çeşitli isimlerle anılan bu kavmin "Eftalit" ismi Sâsânî imparatoru Peroz (Fîrûz)'u mağlup eden Hun hükümdarı Ephtalanos'tan gelmektedir.[209]

Ak (beyaz renk) renk devlette güç ve adaletin simgesidir. Beyaz renkli sancak Türk devletlerinde sancak ve bayrak gibi hükümdarlık sembollerinin içinde yer almaktadır.[210]Akhun Devleti'nin bayrağı beyaz zemin üzerine üç adet sarı yıldızdan oluşmaktadır. Bu anlamda Akhun Devleti beyaz rengin en iyi temsilcisi olmuştur.

Dede Korkut'ta geçen "Ak alem", "Ak sancak" ifadeleri de bu rengin tarihinin derinliğini göstermektedir. Beyaz ayrıca sonsuzluğu da simgelemektedir. Beyaz renk ululuğun, bilgeliğin, yaşlılığın, tecrübe ve büyüklüğün simgesidir. Türklerdeki "Ak Ata" destanında insanlığın babasından bahsedilmektedir. Kafkas ve Sibirya halklarının bayraklarında beyaz renk kullanılmaktadır.[211] Meşru hükümdarlar "Ak Han" olarak anılırken; düzeni bozmak isteyen hükümdarlar "Kara Han" olarak nitelendirilmiştir. Soylu olmak yine ak kavramı ile özdeşleştirilmiştir. İslamiyet'ten sonra da bu anlayış devam etmiştir. Kutadgu Bilig'de beyler ak, kul ise siyah (kara) renk ile betimlenmiştir.[212]

Şekil 1.4. Akhun Devleti

Kaynak: https://derstarih.com/turk-devletleri-bayraklari/(Erişim Tarihi: 09.09.2024)

207 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*,85.
208 Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a*, 19.
209 Çerçi, "Hunlar'da Sosyal, Siyâsî", 84.
210 Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya*, 212.
211 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 324-325.
212 Yûsuf Hâs Hâcib, *Kutadgu Bilig*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2020), 115.

Sarı renk burada hem dünyevi zenginliği hem de dünyanın merkezi olma arzusunu temsil etmektedir. Bayraktaki üç yıldızın ülkeyi yöneten üç önemli kişiyi temsil ettiği düşünülmektedir.[213]Ayrıca yıldız güzellik, sonsuzluk ve insanı simgelemektedir. İnsanın beş duyu organını nitelemesinin yanında yeteneğin ve zekânın da sembolüdür.[214]Yıldızlar göçebe yaşam açısından yön bulma, zamanın tahmin edilmesi ve ekonomik faaliyetler açısından önemli bir rol oynamıştır. Bundan ötürü Türkler yıldızlarla edebi anlamda da ilgilenmişlerdir.[215]

1.3. Göktürk Devleti

Göktürkler, başlangıçta Juan-Juanlara bağlı bir federatif yapı içinde yer almışlardır. Juan-Juanlara karşı düzenlediği başarılı bir seferle onların egemenliğinden kurtularak 552 yılında Bumin Kağan liderliğinde merkezi Ötüken olanGöktürk Devleti'ni kurmuşlardır. Aynı yıl "İl Kağan" unvanını alan Bumin, liderliğinde gerçekleşen askeri ve diplomatik başarılarla şekillenmişbu zafer, devleti kısa sürede Karadeniz'den Kore'ye kadar uzanan bir konfederasyon hâline getirmiştir.[216] 542 yılından itibaren güçlenmeye başlayan Göktürkler, Batı Wei Devleti sınırlarına yönelik sık sık akınlar gerçekleştirmiş ve Çin ile ekonomik ilişkiler kurma çabalarına girmişlerdir.[217]

Göktürkler, bozkır koşullarına uyum sağlayarak aileyi devletin temel birimi olarak kabul etmiş ve askeri düzene benzer bir yapıya sahip olmuştur. Aile, devletin en küçük birimi olarak kabul edilmiş ve her birey kendi görevini üstlenmiştir. Göktürk ailesinde kadının da söz hakkı ve yetkisi önemlidir. At ve koyuna dayalı hayvancılıkla ekonomisini şekillendiren Göktürkler, yaylak-kışlak yaşam tarzını benimsemişlerdir. Demir işleme, ticaret yollarına hâkimiyet ve disiplinli ordularıyla büyük bir kağanlık kurmuş, Türk adını ilk kullanan devlet olarak sonraki Türk devletlerine model olmuşlardır.[218]

Göktürklerde kumaş bayrağın varlığına dair bilinen en eski kayıt 629 yılında Çinli seyyah Hüan Tsang'ın verdiği bilgidir. Batı Göktürk Devleti kağanının mantosunun

---

213 Ders: Tarih,"Türk Devletleri Bayrakları".
214 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 208.
215 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 15.
216 Ahmet Taşağıl, "Göktürk Dönemi Türk-Moğol Boy İlişkileri (542-745)" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 59/1 (2011): 82.
217 Ahmet Taşağıl, *Göktürkler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 20.
218 İbrahim Samed Sevim, "Göktürklerde Sosyal, Ekonomik, Kültürel Hayat: İhtisas Semineri Çalışması" içinde(Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2022), 27.

yeşil olduğundan, etrafında çok sayıda asker bulunduğundan, aynı zamanda bu askerlerin mızrakları ve bayrakları olduğundan bahsetmektedir.[219]Göktürk bayrağı açık mavi bir zemin üzerine yeşil renkte bir kurt başı motiflerinden meydana gelmiştir. Zeminde kullanılan gök mavisi doğu yönünü temsil etmektedir. Ayrıca sonsuzluğun, güvenin, türeyişin, ululuğun ve huzurun temsilidir. Yeşil ise hayat ağacı ile bağlantılı olarak yaşamı ve yenilenmeyi ifade etmektedir.[220] Bayraktaki bozkurt resmi ulusal ve mitolojik anlamdaGöktürklerin Aşina soyundangeldiğine vurgu yapmaktadır.[221]

Türk kültür dünyasında gök(mavi) sözü gök kubbeyi ifade ettiği gibi Tanrı rengi ve sembolü olarak ta bilinmektedir.[222] Türkler daha çok yaratıcı varlıkların bulunduğu yer olarak düşündükleri gökyüzüne Tanrının mekânı olarak bakmaktadırlar. Ayrıcaulaşılması imkânsız olan bu yere saygı gösterilmesi gerektiği için gökte olduğuna inandıkları Tanrının yüceliğini de "Gök Tanrı" ile ifade etmişlerdir.[223]

Şekil 1.5. Göktürk Devleti

Kaynak:https://derstarih.com/turk-devletleri-bayraklari/(Erişim Tarihi: 09.09.2024)

Orhun Yazıtlarında geçen "Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta ikisi arasında insanoğlu kılınmış" denilmektedir.[224] Kişi göğün örttüğü ve yerin taşıdığı bu iki kutsal alan arasında yaratılmıştır. Göğü temsil eden mavi renkte buna bağlı olarak kutsal

219 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 307.
220 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 16.
221 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 209.
222 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 342.
223 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 208.
224 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 23.

kılınmıştır. Gökyüzü kutsallığından dolayı "Gök Tanrı, Ulu Tanrı" olarak görülmüştür.[225]

Mavi renk akıl, iffet, sağduyu, Tanrı'ya hürmet gibi erdemli davranışların ifadesidir. Herşeyin yer aldığı sonsuz boşluğu niteleyen mavi renk "gök ejderi" ile de ilişkilendirilir. Maden ile de ilişkilendirilen mavi renk Göktürklerde demirin kutsallığına atıfta bulunmaktadır. Sıfat olarak bir isimle kullanıldığında "Gök Tanrı" ile gökte yaşadığına inanılan ruhları nitelemektedir. Yine "gök sakallı, gök temur, karalı göklü otağ" kelimeleri de bu rengin çeşitli tanımlamalarda sıkça kullanıldığının göstergesidir.[226]

Oğuz Kağan Destanı'nda Ufukta gök bir kurt (böri) belirdiği ifade edilmektedir. Destana göre, Oğuz Kağan'ın ordusu, bu kurdu takip etmiş ve kurdun kaybolduğu noktayı Tanrı'nın bir buyruğu olarak kabul ederek yurtlarını bu bölgede kurmuştur. Bu destanda gök renkli kurt Tanrısallığın sembolüdür.[227]Bayrakta kullanılan "Kurt sembolü" kurttan türeme efsanesi ile alakalıdır. Türkler kurttan türediklerine inanmakta, tuğlarında bu sebepten kurt ongunu bulunmaktaydı. Zamanla bu ongun bayrakların üzerinde kullanılarak altın kurt başlı sancak şeklini almıştır.[228]

Göktürklerin Bozkurt Destanı'nda Türklerin düşman bir kavim tarafından tamamen katledildiği sadece bir çocuğun kaldığı ifade edilmektedir. Bu çocuk kendisini emziren ve büyüten dişi kurt ile Turfan'ın kuzeydoğusuna gider. Burada dişi kurtla evlenen çocuğun on erkek evladı olur. Bu çocuklarında evlenmesi ile "On-Ok" boyları meydana gelir. İşte'nin kurucuları olan Bumin ve İstemi Kağanlar bu "On-Ok" boylarından biri olan "Aşina" soyundan gelmektedir.[229]Çince olan "A-shi-na" kelimesi Türkçe "Çina" kelimesinden türemiştir ve böri demektir.[230]

Bozkurt Destanı'nda kurttan türeyen Aşina boyunun lideri, tüm kardeşleri arasında en bilge ve yetenekli olduğu için hükümdar olmuştur. Soyunu ve kökenini unutmamak

225 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 209.
226 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 188-189.
227 Özkartal,"Türk Destanlarında Geçen Halı", 100.
228 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 209.
229 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak", 3.
230 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 209.

amacıyla da[231]otağını Tu-kin Gan Dağı'nın yanına kurduğu ve çadırının önüne altın kurt başlı bir bayrak diktiği kaynaklarda geçmektedir.[232] Bu bayrak, Göktürklerin köklerini sembolize eden ve ulusal bağımsızlıklarını gösteren önemli bir simge haline gelmiştir.[233]Bu efsanede kurda duyulan saygı bayrağa da yansıtılmıştır.[234].

Kurt sembolizminde kurdun rengi de önemlidir. "Gök Kurt", "Boz Kurt" nitelemelerinden başka "Ak Kurt", "Al Kurt", "Kara Kurt" isimleri de kullanılmıştır. Burada "ak" gök unsuru ile bağlantılı olarak iyiliği, erdemi; "al" yer unsuruyla bağlantılı olarak savaşı, cesareti, "kara" yer altı unsuru ile bağlantılı olarak kötülüğü, ölümü nitelemiş olabilir. Kurt sembolünün şekil değiştirme teması da yine Türk mitlerinde geçmektedir. Tanrısallığın bir temsili olarak ışıkla meydana çıkması bu inancın bir sonucudur. Ögel'e göre Türk astrolojisinde Küçükayı arabayı çeken iki at, Büyükayı bu arabayı kovalayan yedi kurdu simgelemektedir.[235]

Göktürklerin siyasi hayatında devlet ve kağan iki önemli semboldü. Göktürk yazıtlarında geçtiği üzere Türkler devlet ya da kağanlarını kaybettikleri zaman "devletim vardı, devletim nerede; kağanım vardı, kağanım nerede" diyerek bu iki unsurun önemine vurgu yapmışlardır.[236]

Göktürklerde kağan merkezi otoritenin başıdır ve "Kut" inancı ile bağlantılı olarak yönetme yetkisini Tanrı'dan almıştır. Bu yetkinin maddi unsurları olarak kabul edilen otağ, taht, kurt başlı sancak, davul ve yay birbirinden ayrı düşünülemeyen hâkimiyet sembolleri olarak kabul edilmişir.[237]

Er-beg, Şad, İl Külüg, Şad-Baga, İşbara Kağan olarak ta bilinen büyük hakanın (580-587) egemenlik sembolü altın kurt başlı bayraktır. Çin İmparatoru, bu bayrağın bir benzerini Türkler arasında isyan çıkarmak amacıyla Batı Türkistan'da bulunan Kara Çurin Türk Baygu Tarduş Han'a da hediye etmiştir. Çünkü altından yapılan kurt başlı

---

231 Metin Turan "Türk Destanları", içinde Türk Halk Edebiyatı (1998), 56.
232 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri",60.
233 Turan " Türk Destanları", 56.
234 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 209.
235 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 135-136.
236 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak", 4.
237 Mehmet Kutlu, "Tamgalı'da Göktürk Dönemi ve Ortaçağ Petrografları", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/3 (2020): 508.

bayraklar sadece kağanlarda bulunurdu.[238]Savaşçıların ise demirden kurt başlı sancakları bulunmaktaydı.[239]

Göktürk Devleti yıkıldıktan sonra Çin, Batı Türkistan'daki beyliklere altın kurt başlı bayraklar göndererek, bu beylikleri resmen kabul etmiştir. Bahaeddin Ögel, bunun protokol gereği yapıldığını ve büyük devletlerin bu nedenle birbirlerine bayrak gönderdiğini söylemiştir. Çinli General Liang Shih-tu, Çin'e karşı isyan edip Göktürklere sığındığı zaman Göktürk hükümdarı Shih-pi Kağan O'na kurt başlı bir bayrak ile beraber "Tardu Bilge Kağan" unvanını vermiştir. General daha sonra Çin'de bir devlet kurmuştur. Bu olay, Göktürklerin bir Çinliye Çin topraklarında devlet kurdurabildiğini göstermektedir.[240]

Çin kaynaklarında Göktürklerin bayrak kullandıkları ve bu bayraklarda kurt başı motifinin bulunduğu kaydedilmiş ise de rengi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Araştırmacı Chavannes'e göre Göktürkler dişi kurttan türedikleri inancına bağlı olarak bayrak ve sancaklarında kurt resmedilmiştir.[241]

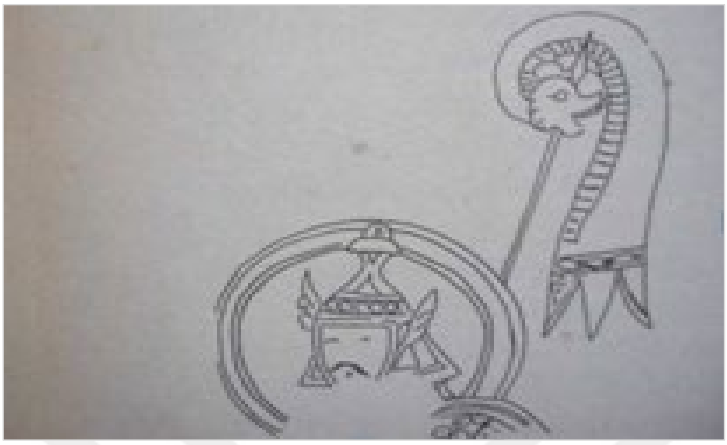
Göktürklere ait bayrak şekillerinde iki temel yapı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri mızrak ucunda bulunan üç dilimli bayraklardır. Diğeri ise dikdörtgen bayraklardır. Tuğlar genellikle atkuyruğunun asılmasıyla oluştuğundan mızrak ucuna asılan üç dilimli bayraklardan ayrıdır.[242]Bir tuğun at, yak kuyruğundan ya da kumaştan yapılıp yapılmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak iki seçenekten birinin kullanılma ihtimali yüksektir.[243]Göktürkler "Kurt" figürünü sadece tuğ ve bayraklarında kullanmakla kalmamış, duvar resimlerindede bu kudsiyeti işlemişlerdir.[244]

Göktürkler'in doğudaki merkezi olan Ötüken, Türklerce kutsal bir yerdir. Burada bulunan kaya resimleri içinde "kotuz" tuğunu taşıyan atlı asker motifleri, dikkat çekicidir.[245]

---

238 Emel Esin, "İlteriş Kağan (M. 681-692)", *Erdem*, 2/4 (1986): 171-172.
239 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 16.
240 Mollaibrahimoğlu "Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar", 11-12.
241 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler", 69.
242 Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 205.
243 Gündüzöz,"Tekke Hayatında Üç Muktedir", 174.
244 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 210.
245 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri", 48.

Şekil 1.6. Kaya yazılarından çıkartılan bir bayrak- Göktürklerin kuzey sınırlarında Rus tarihçi ve arkeologolan Alexey Pavlovic Okladnikov tarafından bulunmuştur.

Kaynak: Taşkın & Akıncı (2024, s. 33)

Türkistan'ın Kuça bölgesinde Ming-Oi Nagaraya Mağaraları'nda Doğu-Batı Kağanlarının ordugâhına yakın bir duvar resminde üzerinde uzun kollu, beli kemerle bağlanmış bir kaftan, başında bir taç bulunan kağanın kurt başlı bir bayrağı tuttuğu görülmektedir. Kağanın elindeki bayrak ve heybetli duruşu, onun her an savaşa hazırolduğu izlenimini vermektedir.[246] Ayrıca Göktürk paraları üzerinde, kurt başlı bayrağı tutan bir hükümdar resmi bulunmaktadır.[247]

Kazakistan'da ki Tamgalı Vadisi'ndepetrogliflerde, ellerinde bayrak ve mızrak taşıyan Göktürk savaşçılarının betimlendiği figürler çoğunluktadır. Bu tasvirler, bayrağın ve mızrağın Türkler için anlamını ve savaşçıların derecesini belirlemedeki rolünü vurgulamaktadır.[248]Güney Sibirya'daki Baykal Gölü'nün batısında yer alan Lena ve Yenisey kıyılarında Göktürk atlı savaşçılarının ellerinde bayrakların uzun sırıklara asılı olduğu duvar resimleri bulunmaktadır.[249]Yine Güney Kazakistanve Kuzey Kırgızistan ki Çu-İli Vadisi'nde de buna benzer zengin figürler bulunmaktadır.[250]

246 Azime Taşkın, & Besime Arzu Güngör Akıncı, "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Bayrak ve Sancakların Kullanımıyla Değerlerin Geliştirilmesi", *International Journal of Eurasia Social Sciences/Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/56, (2024): 33.
247 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri", 60.
248 Kutlu, "Tamgalı'da Göktürk Dönemi", 504.
249 Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*,, 163.
250 Kutlu, "Tamgalı'da Göktürk Dönemi", 512.

Türkistan'ın kuzeydoğusu olan Altay Dağları ve Sibirya'dada duvar resimlerinde kurt başlı bayrak resimlerine sıkça rastlanmıştır. Bu tasvirler Göktürk dönemi sanat eserlerini yansıtması açısından önem arz etmektedir.[251] Bu sanatsal tasvirlerin en gelişmiş örneklerine Doğu Türkistan'da bulunan fresklerde rastlamak mümkündür.[252] Kurt başlı bayraklar mitolojik anlamda kutsallığının yanında devletin gücünü ve egemenlik anlayışını pekiştirmektedir.[253]

Göktürkler dönemini anlatan duvar resimlerindeki bayrakların tepesinde ejder figürü bulunmak[254]aynı zamanda Göktürklere ait bayraklarda, bayrak direklerinde ve tahtlarda bağdaş kurarak oturan hükümdar simgesi ile çift başlı ejder figürü bulunmaktadır. Bu figür dünya hâkimiyetinin simgesini oluşturmaktadır.[255]

1.4.Uygur Devleti

Uygur Devleti, 744 yılında Dokuz Oğuz boyundan Yaglakar oymağının lideri Kutluk Bilge Kül Kağan tarafından kurulmuştur. Orhun ve Selenga nehirleri arasındaki bölgede kurulan bu devlet, 840 yılına kadar hüküm sürmüştür. Uygur Devleti, kurulmadan önce Göktürk Kağanlığı'nın hâkimiyeti altında yaşamaktaydılar. 744 yılında Göktürk Devleti'nin yıkılmasıyla Uygurlar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.[256]

Devletin başkenti Karabalgasun (Ordubalıg) şehriydi. Karabalgasun, Uygur Devleti'nin hem kültürel hem de siyasi merkezi olarak hizmet vermişti. Uygurlar, bu dönemde Orta Asya'daki önemli bir güç olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.[257]Moyen-Çor Kağan dönemi, Uygur Devleti'nin her açıdan güçlenip geliştiği ve sağlam bir temele oturduğu bir dönem olarak görülmektedir.[258]Uygur Devleti, Göktürk Kağanlığı'ndan bağımsızlığını kazandıktan sonra siyasi, kültürel ve askeri bir güç haline gelmiş,

---

251 Durmuş, "Arkeolojik Kalıntı, Buluntu" 48.
252 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*", 60.
253 Durmuş, "Arkeolojik Kalıntı, Buluntu" 48.
254 Şenay Alsan, "Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya)" (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi, 2005), 10.
255 Alsan, "Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik", 99.
256 Bahaeddin Ögel, "Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri", *Belleten*, 19/75 (1955): 373.https://doi.or g/10.37879/ttkbelleten.1279121.
257 Xingliang, Hongzhen, *Çinlilerin Gözünden Türklerin Tarihi*, 173.
258 Erhan Yoska, "Uygur Devleti'nin Yenisey Kırgızları ile İlişkileri." *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*,10 (2017): 5 https://dx.doi.org/10.14225/Joh1117.

Karabalgasun gibi önemli merkezleriyle Orta Asya'da iz bırakarak yaklaşık bir asır hüküm sürmüştür.[259]

Göçebe yaşam tarzını benimseyen Uygur Türkleri de savaşçı özellikleri ile ön plana çıkmışlardır. Diğer Türk Devletlerinden ayrı olarak Maniheizm başta olmak üzere Budizm, Nestûri Hristiyanlığı gibi dinleri de benimsemişlerdi. Bu dinler ile birlikte göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmiş ve tarımla uğraşmışlardır. Maniheizm dinine geçmeleri Uygurların savaşçı özelliklerini kaybetmelerine neden olmuştur.[260]

Orta Asya'da uzun yıllar varlıklarını devam ettiren Uygurların bayrağı koyu sarı zemin üzerine açık sarı tonda bir kadın ve erkek motifinden oluşmaktadır. Zeminde ki sarı rengi temel olarak merkezi otoriteyi betimlemekle beraber bazen bilgelik, sevinç, mutluluk, dünyevi zevkler; bazen de yabancılık, düşman, hastalık, felaket, yokluk, boşluk anlamlarına da gelmektedir. Bayrağın üzerindeki figürler hakkında kesin bir bilgi bulunamamıştır. Ancak bu figürlerin kağan ve hatunu temsil ettiği düşünülmektedir. Türk devletleri içinde en dikkat çekici bayraktır.[261]

Şekil 1.7. Uygur Devleti

Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Uygur_Kağanlığı#/media/DosyaFlag_of_Uyghur_Khaganate_(16_Great_Turkic_Empires)_1.svg(Erişim Tarihi: 23.12.2023)

259 Ögel, "Uygur Devletinin", 373.
260 Nihat Önsel, "Türklerin Kaderlerini Etkileyen Dinler", *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/8 (2021): 79.
261 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",17-18.

Türkçedeki “badra-k”, “batra-k”, “badruk” kelimelerinin “bayrak” anlamıyla ilk kez eski Uygurca metinlerde geçmektedir.[262] Uygurlarda tuğ ise hasta kişilerin odasına konurdu ve hastanın bu bayrağı çevirmesi istenirdi.[263] Aynı zamanda“kutsal bayrak” manasında kullanılırdı.[264]Türkler, tuğlara büyük saygı gösterirler, bu saygıyı diğer milletlerden de beklerlerdi. Örnek verecek olursak; Uygur Kağanı, 744 yılında Çinli Tzu-i'yi kurt başlı bayrağa saygı duruşunda bulunduktan sonra kabul etmiştir.[265]

Ayrıca sarı rengin dışında Uygurlarda doğunun rengi mavi olarak ifade edilse de, bazen yeşil olarak da anılmıştır[266] ve aynı coğrafyada yaşayan bozkır soylu halklardan olduğu düşünülen “Ting-Lin” halkına ait bulunan bir tunç heykel üzerinde, boynunda kotuz kuyruğu olan bir at resmedilmiştir. Ayrıca Güneydoğu Kazakistan’da yer alan Esik kurganında bulunan bir alpin kıyafetine ait bir levha da doğaüstü anlam taşıdığı bilinen kanatlı kaplan figürü bulunmaktadır.[267]

Şekil 1.8. Uygur duvar resminde bayrak

Kaynak: Esin (2001, s. 90)

262 User, “Eski Türk Çağında Hayvan”, 843.
263 Alimcan İnayet, “Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azaim Koşıkı”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2/3-4 (2009): 39.
264 User, “Eski Türk Çağında Hayvan”, 846-847.
265 Koçak, “Eski Türklerde Devlet Gelenekleri”, 61.
266 Özkartal,”Türk Destanlarında Geçen Halı”,100.
267 Emel Esin, “Tonga-Alp-Er (Kültür ve Sanat Tarihi Bakımından Bir Deneme)”, *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 13 (1985): 142.

1.5.Kırgızlar

Kırgızlar (Yenisey), tarih sahnesine ilk defa Büyük Hun İmparatorluğu döneminde, Motun zamanında çıkmıştır. Bu dönemde Kırgızların, Ting-ling, Chü-she, Hun-yü, Hsien-li gibi boylar arasında yaşadığı ve Ke-kun adıyla anıldığı ifade edilmektedir. Altay Dağları'nın kuzeyinde Kem Irmağı civarında yaşadıkları belirtilmiştir.[268]

Kırgız mitolojisinde de Kırgızların varoluşları hakkında bir rivayet vardır. Rivayete göre Kazak hükümdarı Sağın Han'ın kızı, kırk cariyesiyle birlikte ırmak kenarında parmaklarını suya daldırarak hamile kalmış, bunun üzerine hükümdar, onları bir mağaraya sürgün etmiştir. Burada çoğalan nesil ise Kırgız halkını meydana getirmiştir.[269]

Göktürklerin 744 yılında yıkılmasından sonra Uygurların hâkimiyeti altına giren Kırgızlar burada yıllarca bağımsızlık mücadelesi vermişlerdir.[270] Kırgızların ilk yurdunun, Kömen Dağları'nın kuzeyi ve Yenisey Irmağı'nın bir kolu olan Kem havzası civarı olduğu kaynaklarda yer almaktadır.[271]840 yılında Uygur Devleti'ni zayıflatan Kırgızlar, Uygur Devleti'nin başkentine girmiş ve bu bölgeyi ele geçirerek Uygurların hâkimiyetine son vermişlerdir. Kurucu hükümdarı konusunda net bilgiler olmayan Kırgızlar daha sonra Baykal Gölü, Çin, Kansu, Doğu Türkistan, Tanrı Dağları, İrtiş ve Tom ırmakları ile Altay Dağları'na kadar topraklarını genişletmiştir.[272]

Kırgızlar, Ötüken bölgesinde hâkimiyet kurduktan sonra ve Kırgız hükümdarı ordusunu Kögmen Dağları'nın kuzeyinden Ötüken'e taşımış ve Kırgızlar bu bölgenin hâkimiyeti için Kimeklerle savaşmışlardır. Fakat 920 yılında Kitanlar Ötüken'i ele geçirmiştir. Yenisey Kırgızları, bu yenilgi sonrası ilk yurtlarına dönmek zorunda kalmışlar bunun sonucunda bölge Moğolların hâkimiyetine geçmiştir.[273]

---

268 Ahmet Taşağıl, *Eski Türk Boyları: Çin Kaynaklarına Göre (MÖ III.-MS X. Asır)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016), 94.

269 Ahmet Özgür Güvenç, "Kirk Sayısının Halk Edebiyatıı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *16*/41 (2009): 92.

270 Xingliang, Hongzhen, *Çinlilerin Gözünden Türklerin Tarihi*, 176.

271 Taşağıl, *Eski Türk Boyları*, 92.

272 Mustafa Kalkan, "Kırgız Boylarının Yenisey'den Çıkarılmaları ve Coğrafi Dağılımları." *Erdem* 15/42 (2005): 87.

273 Erhan Yoska,"Yenisey Kırgızları: Başlangıçtan Orta Zamanlara Kadar", (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011), 1.

Kırgızların bayrakları hakkında Çin kaynaklarında bilgiler bulunmakta ve buna göre bayrakların renginin kızıl olduğundan bahsedilmektedir. Bu renk Kırgızlar için önemlidir. Manas Destanı'nda da Kırgızların bayrak ve sancakları hakkında da bilgiler bulunmakta ve buna göre Kırgız bayrağının kızıl renkte (kırmızı) olduğundan bahsedilmektedir.[274]Kırgızlara ait önemli kültürel miraslardan biri olan Manas Destanı "Manas" adlı kahramanın bağımsızlık savaşı etrafında şekillenen Kırgız Türklerinin gelenekleri, ekonomik durumu, askeri teşkilatı, dini, kültürel yaşamlarını her yönüyle anlatan bir eserdir. Bu nedenle, Manas Destanı Kırgız Türklerinin kültür ansiklopedisi olarak kabul edilmektedir.[275] Destanda Manas'ın alplerinin bayraklarının çoğunluğunun kızıl renkte olduğu ifade edilmektedir. Manas, sefere çıkarken askerlerine kızıl renkli bayrağın kutsallığından ve milli gücünden bahsetmektedir. Manas'ın "Alaca bayrak", "Kızıl Tuğ" "Dibini yere sançınız", "Başını göklere yayınız" ifadelerinden kızıl bayrağın Kırgızlarda yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.[276] Tarihi kaynaklarda Kırgızların bayrak renginin kızıl olarak geçmesine rağmen Arap seyyah İbn Fadlan Kırgız bayrağının yeşil olduğundan bahsemektedir.[277]Nogay destanlarında Kırgız bayrakları için "kızıl bayrak", "ala tuğ", "sarı tuğ" ifadeleride yer almaktadır. Kırgızların bir kolu olan Hakasyalıların da bayrakları olduğu bilinmekle beraber renk ve desenleri hakkında kesinlik yoktur.[278]

Kırgız edebiyatının dünyaca ünlü yazarı Cengiz Aytmatov, Manas Destanı'nı "Kırgız ruhunun erişilmez zirvesi" olarak tanımlamıştır.[279]Manas Destanı'nda, geçen savaş tasvirlerinde bayrak ve tuğlardan sıkça bahsedilmektedir. Farklı renk ve desenlerde birçok bayrağın kullanıldığı belirtilse de ağırlıklı olarak kızıl renk öne çıkmaktadır.[280]

Manas Destanı'nda yer alan bir diğer hikâyede, Kırgız hanı Kögütey Han'ın yuğ törenine katılmayanların düşman ilan edildiği ve bunun bir savaş sebebi olarak görüldüğü anlatılmaktadır. Bu hikâyeye göre yuğ törenine katılmayan Nes Kara Han Manas'ın karşısına "kara bayraklı" bir kâfir olarak çıkar ve Manasla savaşır. Savaşı kaybeden Nes

274 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler, 70.
275 Selami Fedakar, "Manas Destanı" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 1/1 (1996): 257.
276 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler,70.
277 Ramazan Şeşen, *İbn FadlanSeyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 57.
278 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler,70.
279 Fedakar, "Manas Destanı", 257-258.
280 Gündüzöz,"Tekke Hayatında Üç Muktedir",165.

Kara, kara bayrağını da bırakarak savaş meydanınıdan kaçar. Destanda "Kara bayraklı" sözü, Müslüman olmayan kâfir hanlar için kullanılmıştır. Nes Kara Han da bunlardan biri olup emrinde Müslüman olmayan Kırgızlar da bulunmaktadır.[281]Ayrıca, Kırgızların doğusundaki bazı Göktürk kabilelerinin kışın kayak kullanmaları nedeniyle, Çinlilerin bu kabilelere "Tahta Atlı Göktürkler" adını verdikleri ifade edilmektedir.[282]

Ebû Dülef el-Yenbuî X. yüzyıl başlarında da Kırgızlar'ın yeşil renkli bayrakları bulunduğunu belirtmektedir.[283]Ancak Yusuf Has Hacib'in eseri Kutadgu Bilig'de "Yağız yer-yaşıl kök" yani "Yağız yer-mavi gök" sözlerinden seyyahların belirttiği yeşil rengin mavi rengi karşıladığı görülmektedir.[284]

Kırgızların sosyo-kültürel yaşamları ise diğer göçebe Türk toplumları ile benzerlikler göstermektedir. Türklerde at, kurt geyik gibi hayvanlar önemli yer tutarken bir diğer önemli unsur da "Boz Üy"tür. Boz Üy Kırgız halkının değerli çadırlarları olarak nitelendirilmektedir. Boz Üy, iklim şartlarına göre tasarlanan Kırgızlar için hem barınak, hem sıcak bir aile yuvası olarak kullanılmıştır.[285]Boz Üy ile çağdaş Kırgız bayrağının şekillenmesinde önemli bir unsur olarak karşılaşılmaktadır.

1.6.Kıpçaklar

Kıpçakların kökeni hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, Orta Asya'daki diğer Türk kavimleriyle bağlantılı olabilecekleri düşünülmektedir. Kıpçakların kökeni hakkında bazı teoriler göre Kıpçaklar Uzak Doğu'daki Moğol kavimleriyle ilişkilendirilmiştir. Ancak bu teori, kaynaklardaki bazı kelimelerin yanlış okunması ve Kıpçak dilinde Moğolca unsurlara rastlanmaması nedeniyle genel kabul görmemiştir.[286]Hint-Avrupa oldukları yönünde ki teoriye göre Kıpçakların fiziksel özelliklerini ve dillerindeki Moğolca unsurların bulunmaması temel alınarak, onlar Ari ırkla (Hint-Avrupalılar) ilişkilendirilmiştir. Özellikle Batılı bazı bilginler, Türkleri Moğollardan ayırt etmekte zorlandıkları için, Kıpçakların Moğol bölgesinde Türkleşmiş

281 Gülşen İnci Yılmaz, İslamiyet Öncesi Türk Destanlarının Tarihi Açıdan Değerlendirilmesi(Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 186.
282 Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 209.
283 Şeşen, *İbn Fadlan,* Seyahatnamesi, 57.
284 Yûsuf Hâs Hâcib, *Kutadgu Bilig*, 9.
285 Yavuz Ercan Gül, "Kırgız Türklerinde "Boz Üy"(Çadır) Geleneği", *Gazi Türkiyat*, 17 (2015): 115.
286 Asım Korkmaz, "11 ve 14. Yüzyıllar Arasında Doğu Avrupa'da Bir Türk Kavmi: Kuman-Kıpçaklar" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014), 6.

bir Hint-Avrupa kavmi olabileceğini öne sürmüşlerdir. Diğer bir görüşİslam kaynaklarından aktarılmaktadır ve X. yüzyılda Kun adlı bir Türk kavminin Moğol baskısı nedeniyle "Sarılar ülkesi" ne göç ettiğini belirtmektedir. Bu "Sarılar"ın "Sarı Uygurlar" veya "Sarı Türgişler" olabileceği düşünülmektedir.[287]

Kıpçaklar çok geniş bir coğrafyaya yayıldıkları için farklı milletlerle ilişkilerde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda birden fazla isimle anılmaktadır. İslam medeniyetlerince "Kıpçak-Kıfşak", Macarlarca "Kun", Ermenilerce "Khartes", Ruslarca "Polovets-Polovtsı", Alman ve Avrupa milletlerince "Falben-Falones-Valani-Valwen-Pallidi", Bizans ve Latin halkları tarafından "Kumanos-Kumanoi-Cumanus-Komani" isimleriyle adlandırılmaktadır. En yaygın şekliyle "Kuman-Kıpçak" olarak anılmaktadır.[288]

Kuman-Kıpçaklar X.yüzyılda Moğol bozkırlarının batısında yaşamaktaydılar. Kitanların baskısıyla batıya göç etmek zorunda kalan Kuman-Kıpçaklar, ilk olarak Batı Sibirya, Kuzey Cungarya ve kuzeydoğu Yedisu bölgesine göç ettiler. Daha sonra Kimek (Kimak) boy konfederasyonuna katıldılar ve Tobol ile İşim nehirleri arasındaki bozkırlarda yaşamlarına devam etmişlerdir. XI. ve XII. yüzyıllarda Kimek konfederasyonu zayıflayınca, Kuman-Kıpçaklar İrtiş bölgesinde güçlenmeye başlamışlardı. Kimeklerin tarih sahnesinden silinmesiyle bölgenin yönetimine Kuman-Kıpçaklara geçti ve bundan yararlanan Kuman-KıpçaklarAral Gölü'nün kuzeyindeki bölgeleri de ele geçirerek batı ve güney yönünde topraklarını genişletmişlerdi.[289]

Kuman-Kıpçakların kullandıkları bayraklara dair bilgilere Rus kaynaklarından ulaşılmaktadır. Bu kaynaklarda Kuman-Kıpçakların "beyaz (ak)" ve "kızıl (al)" renkte bayraklar kullandıklarından bahsedilmektedir. Rusların ünlü İgor destanında Kuman-Kıpçak boyları ile yapılan savaşlar anlatılırken onların kırmızı ve beyaz renkte bayraklarının olduğundan da bahsedilmektedir.[290]Bu durum Kuman-Kıpçaklarının hükümdarlık ve egemenlik sembollerine verdikleri önemden kaynaklanmaktadır.

---

287 Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 187.
288 Taşağıl, *Eski Türk Boyları*, 91-92.
289 Korkmaz, "11. ve 14 Yüzyıllar", 8.
290 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler",73.

1.7.Avarlar

Çin kaynaklarında "Juan Juan" olarak geçen ve "kurt" anlamına gelen Avarlar, Göktürklerin ortaya çıkışıyla batıya doğru ilerleyerek bölgeden uzaklaşmışlardır.[291] Bazı tarihçilere göre "Juan Juan" oldukları kesin bir dille reddedilmiştir.[292] Göktürk kaynaklarında "Par-Purum" veya "Apar-Aparum" olarak anılan Avarların bu adı Çin kaynaklarında geçmemektedir.[293]

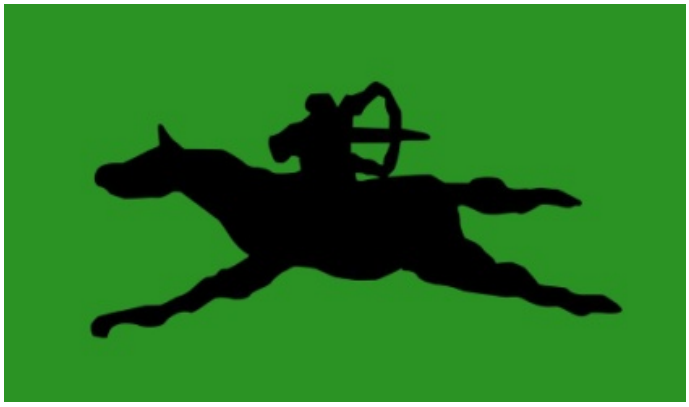
Avarlar, VI. yüzyılın ortalarında Pannonia'ya[294] geldikten sonra Avar Kağanlığı adında yeni bir devlet kurmuşlardı. Kağanlığın ilk hükümdarı Bayan Kağan'dı. Bayan Kağan, Slavlar ve Gepidler gibi birçok kabileyi, hâkimiyeti altına almış ve en parlak dönemi Bayan Kağan zamanında yaşanmıştır. Avar Kağanlığı, yaklaşık 100yıl boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir. Avar toplumsal yapısı hiyerarşik bir sisteme dayalıydı. En üstte kağan ve eşi katun bulunuyordu. Tudun ordusunun ve ülkenin yönetiminden sorumlu,tarhan ise vergileri toplamakla görevli yetkililerdi. Kabile ve aile reisleri ise bu yetki sistematiğinde en sonda varlığını sürdürmekteydi. Avar toplumunun büyük bir kısmı savaşçılardan oluşuyordu.[295]

Avarların sahip olduğu bayrak yeşil zemin üzerinde dörtnala giden bir at ve üzerinde ok atan bir süvariden oluşmaktadır.[296]Bayrağın zemininde kullanılan yeşil renk "Hayat Ağacı" ile bağlantılı olarak yeniden doğuş, umut, tazelenme, yeşerme anlamlarını içermektedir.[297]Türk inanç sistemine göre hayat ağacı varlığın simgesidir. Hatta şamanlarında hayat ağacından doğduklarına inanılmaktadır.[298] Bu nedenle yeşil renk Avarların inanç ve yaşam tarzları ile de ilişkilidir. Yeşil renk Avarlar da diğer Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdarlık alameti olarak kullanılmıştır.[299]

---

291 Furkan Cem Tosun, "Asya'dan Avrupa'ya Avarlar" (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi), 2.
292 Saadettin Gömeç, "Türk Tarihinde Avarlar ve Avar Meselesi" içinde *Uluslararası IV. Türkoloji Kongresi*, (Kazakistan: Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk-Kazak Üniversitesi, 2011), 479.
293 Tosun, "Asya'dan Avrupa'ya Avarlar", 2.
294 Pannonia, Kuzey ve Doğusundan Tuna, Batısından Noricum ve daha yukarıda İtalya, Güneyinden Dalmaçya ve daha aşağıda Moesia eyaletleriyle çevrili olan Roma İmparatorluğu eyaleti.
295 István Erdélyi, "Avarlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 13/ 2 (2013): 338-340.
296 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 16-17.
297 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 192.
298 Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya*, 130.
299 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 193.

Şekil 1.9. Avarlar

Kaynak:https://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/c/cc/Avar_devleti.png (Erişim Tarih: 27.12.2024),

Mavi renk göğü temsil ettiği gibi yeşil renkte doğayı temsil etmektedir. Gök ve yer nasıl birbirini bütünlüyorsa mavi ve yeşil renk Türkler içinde aynı anlamı karşılamaktadır. Yeşil renk gerektiği zaman (gök mavisi) mavi renk yerine kullanılmıştır. Türk mitolojisinde Ülgen'in oğullarından birinin adı "Yaşıl Kan"dır. Yaşıl Kan'ın doğanın yeşillendirilmesi ile ilişkilendirilen Tanrı olduğu tahmin edilmektedir.[300]

Siyah renk ise daha çok olumsuz duygular ile beraber zikredilmiştir. Kötü şans, karanlık, hüzün anlamına gelmektedir. Bayrakta yay geren süvari figürü ise Avarların savaşçı kimliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca dörtnala giden at üstünde okunu geren savaşçı figürü bize Türklerin atı, ok ve yayı kullanmadaki maharetlerini de göstermektedir.[301]

Hayvan sembolizmi kullanımı açısından at gerçekçi bir unsur olmuştur. Türkler atı evcilleştirdikten sonra dünyaya yayılma ve kıtaları fethetme konusunda attan yararlanmışlardır. Bu anlayış "atlı göçebe kültürünü" oluşturmuştur. At Türklerin hayatının her anında etkili olmuştur. Kurultaylar bile at üzerinde düzenlenmiştir ayrıca Çin kaynaklarında atın Türklerin varlığı için vazgeçilmez bir unsur olduğundan da bahsedilmiştir.[302]Şaman törenlerinde at şamanın göğe çıkmasına yardımcı ve ona kurban edilecek kutsal bir varlık olarak görülmektedir. Şaman atın yardımı ile yer altı ve

300 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 193.
301 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 16-17.
302 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 211.

diğer dünya ile bağlantı kurmaktadır. Şaman törenlerinde şamanın diğer dünyaya geçişini kolaylaştırmak için belli düzenlemeler yapılırdı. At yelerlinden yapılma çelenkler ağaca asılırdı. Diğer bir inanışa göre Türkler Tanrılarının atlarını "Demirkazık" denen kutupyıldızına bağladığına Çobanyıldızının da bu atların koruyucusu olduğuna inanıyorlardı. Çin kaynaklarında atın göğe kurban olarak verildiği, kurban edilecek atın renginin özellikle beyaz seçildiği yazmaktadır.[303]At, hem ulaşım aracı hem de savaşlarda stratejik bir unsur olarak kullanılmaktaydı. Türkler bu özelliklerini kullanarak düşmanlarına karşı savaş stratejilerini at üzerinde geliştirip büyük bir avantaj sağlamışlardır. Atlı-göçer toplumların savaş kabiliyeti, süvari birliklerinin hızına ve çevikliğine dayanıyordu. At, sadece bir araç değil, aynı zamanda göçebe yaşamın ve kültürün ayrılmaz bir parçasıydı. Bu nedenle, Türk tarihindeki atçılık, kültürel ve askeri açıdan merkezi bir öneme sahiptir.[304]

Atın kurban olarak seçilmesi de ata yüklenen kutsallıkla alakalıdır.[305]Ayrıca, ölen kişinin atının, öbür dünyada sahibine hizmet etmesi için onunla birlikte ya da ayrı bir şekilde gömüldüğü gelenek de dikkat çekmektedir.[306]

Bayrağın üzerindeki ok ve yay simgeleri ise Türklerde bu unsurların ne kadar ustaca kullanılabildiğinin tasviridir. Sadece Türklerin ok ve yayı iyi kullanmasından kaynaklı değil, aynı zamanda hâkimiyet unsurlarından olmasından dolayı da bayrakta kullanılmıştır. Hükümdarların beylere, ok göndermesi davet ve tabiyet sembolü olmasından başka taltif, teveccüh, dostluk alameti olarak ta kullanılmıştır. Yay şekil olarak gökyüzüne benzetildiği için Oğuzlar için yay gökyüzünü baştanbaşa kaplamaktadır.[307]

Eski Türklerde okun, kabileleri temsil eden ve hükümdara bağlılık ve sefer davetini simgeleyen bir araç olduğu da vurgulanmaktadır. Çin kaynakları ve Orhun Kitabeleri, okun askeri ve idari alanlardaki kullanımına ve yayın hükümdarlığı, okun ise bağlılığı temsil ettiği bir hiyerarşik düzenin varlığına değinmektedir. Okun hukuki sembol olarakta kullanıldığı ve aynı zamanda Göktürklerin oklara göre ayrıldıklarını

303 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 140-141.
304 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 200.
305 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili",211.
306 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 141.
307 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 212.

ve her boy liderinin kağandan bir ok aldığıda belirtilmiştir. Orhun kitabelerinde de yer alan ifadeside "On-ok bodun"on Türk kabilesinin tamamına verilen bir isim olarak kullanılmaktadır.[308]

1.8.Hazarlar

Hazarlar, Sabir, Barsil, Onogur ve Ogur unsurlarının birleşiminden oluşmuş bir Türk topluluğudur. Karadeniz'den Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada hüküm süren ve büyük bir imparatorluk kuran Göktürklerin devamı niteliğinde olan Hazarlar, onların batı kanadını oluşturmuştur.[309]

Hazar Hakanlığı, 625 yılında Yabgu tarafından kurulmuş ve 1015 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Hazar Denizi'nden Kafkaslar'a ve Dinyeper'in batısına kadar uzanan geniş bozkır bölgesini kapsamaktadır. Batıda Kiev ve çevresi ile kuzeyde Kazan ve dolayları da bu sınırlara dâhildir. II. yüzyılın başlarında Hazarlar, uluslararası siyasette önemli bir rol oynamış ve özellikle Bizans ile İran arasındaki mücadelelerde etkili olmuştur.[310]

Hazarlar bayrağı, gök rengi (mavi) zemin üzerine beş tane beyaz yıldız ve çeşitli motiflerle tasarlanmıştır.[311]

Şekil 1.10. Hazarlar

Kaynak:https://derstarih.com/16-turk-devleti/ (Erişim Tarihi: 28.12. 2024)

308 Osman Turhan, "Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, 9/35 (1945): 306.
309 Pınar Özgün, *Hazarlar: Kayıp Kavim* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2013), 13.
310 Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a*, 45.
311 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",17.

Bayrakta kullanılan mavi renk, Türk kültüründe gökyüzü, büyüklük ve ihtişamı, sonsuzluğu simgelerken, beyaz renk ise saflık, temizlik ve yaşlılığı temsil etmektedir. Türkler arasında mavi renge "gök rengi" denilmesi de bu anlamı güçlendirmektedir.[312]Tanrının gökte olduğunu düşünen Türkler için mavi kutsal bir renk olmuştur. Bayrakta bulunan "tuğ" figürü bağımsızlığın ve devletin sembolü olmuştur. Tuğda devletin kutsal saydığı hayvanların tüyleri kullanılırdı. Devlet içindeki rütbe ve mevkiler tuğa göre belirlenirdi.[313]

Gerdizî, "Zeyn'ul Ahbar" adlı eserinde Peçenekler ve Hazarlar'ın da sancaklarının bulunduğunu belirtmektedir. Ancak bu sancakların renkleri hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir.[314] Hazarların bayrakları olduğundan İbn Rusta bahsetmiştir. Fakat bayrakların renkleri ve şekilleri hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır.[315] Hazarlar, sefere çıkarken süslü ve tam donanımlı bayraklarla hareket ederlerdi. Hazarlar ve Peçenekler, savaşlarda taşıdıkları alemleri ve sancakları daima yanlarında bulundururlardı.[316]

Bayrak, tarih boyunca toplumların kimliğini, bağımsızlığını ve kültürel mirasını temsil eden en önemli unsurlardan biri olmuştur. Farklı dönemlerde ve coğrafyalarda, farklı materyallerle meydana gelen bayraklar, yalnızca birer gösterge olmaktan öte, kolektif hafızanın bir parçası olarak değerlendirilmiş ve toplulukların kültürel değerlerini yansıtan sembollerle bezenmiştir. Bayraklara yüklenen anlamlar, toplumların tarihsel süreçteki gelişimleri, sosyal yapıları ve dünya görüşleri doğrultusunda şekillenmiş olup, her bir detay bilinçli bir seçimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bayraklarda kullanılan renkler, her toplumun inançlarına, geleneklerine ve kültürel geçmişine bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Renklerin seçimi rastgele değil, belli anlamlar çerçevesinde şekillenmiştir. Örneğin, mavi tonları gökyüzünü ve sonsuzluğu, yeşil doğayı ve yeniden doğuşu, kırmızı ise gücü ve kararlılığı temsil eden temel unsurlar arasında yer almıştır. İslamiyet öncesi Türk bayraklarının genellikle sarı ve beyaz renk ile temsil edilmesi dikkate değerdir. Beyaz rengin batı yönünü temsil etmesi, batıda oturan kağanın daha yetkin olması, Türklerin batıya doğru yayılarak kurdukları devletleri daha çok bu yönde

312 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",17.
313 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 213.
314 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler", 71.
315 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 144.
316 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri", 61.

genişletmeleri; bu durumla bağlantılı olarak sarı renginin önemli anlamlarından biri olan dünyanın merkezini temsil etmesi Türklerin cihan hâkimiyeti ülkülerini bayraklarında nitelemeleri açısından önemlidir. Renklerin toplumların dünya görüşleriyle ilişkili olarak zaman içinde farklı anlamlar kazanması, bayrakların sadece fiziksel bir nesne olmaktan çıkarak kültürel bir kimlik unsuruna dönüşmesini sağlamıştır.

İslamiyet öncesi dönemde Türk toplulukları için bayraklar, yalnızca birer işaret değil, aynı zamanda inanç sistemlerini, mitolojik kökenlerini ve askeri yapılarını yansıtan semboller olarak görülmüştür. Kullanılan figürler ve renkler, o dönemdeki toplulukların dünya görüşüne dair ipuçları vermektedir.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarında bayraklar genellikle doğadan esinlenerek şekillendirilmiştir. Bu dönemde kullanılan semboller arasında hayvan figürleri, gök cisimleri ve mitolojik öğeler öne çıkmaktadır. Özellikle kurt, ejderha, kartal ve at gibi hayvan figürleri, gücü, cesareti ve koruyuculuğu simgelemiştir. Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar gibi Türk topluluklarının bayraklarının bu figürlerden oluştuğu kuvvetle muhtemeldir.

Hüseyin Nihal Atsız'ın "16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar" başlıklı makalesinde Cumhurbaşkanlığı forsuna göre oluşturulan on altı büyük Türk devleti ve bu devletlerin bayraklarının asılsız olduğunu vurgulamış; bu devletlerin hangi dayanak ve kaynağa göre oluşturulduğunun belli olmadığını vurgulamıştır. Bu eleştiri haklı olmakla beraber oluşturulan bayraklar Türk tarihinde anlamı olan ve kutsal kabul edilen değerler ve renklerle örtüşmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiği zaman görsel bir bütünlük içinde oluşturulan bayrak temsilleri yazılı bir anlatıma göre akılda kalıcı olmasından dolayı tarihin nesiller arası aktarımında daha etkili olabileceği görülmektedir. Nesiller arası bu aktarım ulusal tarihin bir bütün halinde tanınması, araştırılması, karşılaştırılması ve benimsenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Hunlar, Göktürkler, Uygurlar gibi ilk Türk devletlerinin döneminde bayraklara net ait bilgiler bulunmamakla beraber konu hakkındaki kısıtlı bilgilere Çin kaynaklarından ve duvar resimlerinden ulaşılmaktadır. Bu kaynaklardan bayrakların renk ve şekillerine ait yeterli bilgi bulunamasa da Hunların savaş meydanlarında tuğ ve sancak taşıdıkları anlaşılmaktadır. Göktürklerin kullandığı bayraklara ait yine kesin bir bilgi

bulunmamakla beraber altın kurt başlı sancaklar kullandıkları kaynaklarda geçmektedir. Kurttan türeyiş efsanesine dayalı olarak Göktürkler bayraklarında kurt figürünü kullanmışlardır. Uygur bayrağında bulunan kadın erkek figürü kağan ve hatunu temsil etmektedir. Türklerde eskiden beri hakanın eşi de devlet yönetiminde etkin bir rol oynamıştır. Türk devlet anlayışında hatuna atfedilen bu aktif rolden dolayı Uygur bayrağında bu figürlerin işlenmiş olabileceği düşünülmektedir.

İslamiyet öncesi dönemi temsil eden Türk bayraklarının sembol ve renklerine ait kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber bu bayraklar, Türklerin kutsal saydıkları hayvanlar, mitolojik figürler, ay, yıldız ve güneş gibi gök cisimlerine ve Türkler için önemli anlamlar taşıyan ayrıca yönleri belirtmek için kullanılan renklere göre oluşturulmuştur.

İslamiyet öncesi dönemde bayraklar, sadece savaş meydanlarında değil, aynı zamanda dini ve törensel alanlarda da önemli bir yer tutmuştur. Bayraklar, bir topluluğun birlik ve beraberliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda onların bağımsızlıklarını ve siyasi gücünü vurgulayan önemli bir unsur hâline gelmiştir. Savaş sırasında düşmanın üzerinde psikolojik baskı kurmak amacıyla kullanılan bu bayraklar, aynı zamanda liderlik sembolü olarak da görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-İSLAM ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE TÜRKLERDE BAYRAK

Türklerin İslamiyet'le tanışması VII. yüzyılda başlamıştır. İlk karşılaşmalar, Arap fetihleri sonucunda Orta Asya'da gerçekleşmiştir.[317]Ancak Türklerin toplu olarak İslamiyet'i kabul etmeleri IX. yüzyılın ortaları ve X. yüzyılın başlarını bulmuştur.[318] Bu geçiş süreci, 751 Talas Savaşı'ndan sonra hız kazanmıştır. Bu savaşta Karluk Türklerinin Müslüman Araplara katılması, Çin'in Orta Asya'daki etkisini zayıflatmış ve İslam'ın bölgede yayılmasının önünü açmıştır.[319]Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinde pek çok faktör etkili olmuştur. İslam'ın Türklerin eski inancı olan Gök Tanrı inancına olan benzerliği,[320], İslam'ın evrensel olması, İslam'daki cihat anlayışının Türklerde ki cihan hâkimiyetiyle örtüşmesi, Türk gelenekleri ve İslam'ın ahlaki değerlerinin benzer olması,[321] Hadislerde Hz Peygamberin Türklerden övgüyle bahsetmesi gibi nedenler Türklerin İslamiyete geçisini hızlandırmıştır.[322]Türklerin arasında İslamiyet'in yayılması sürecini etkileyen en önemli faktörlerden birisi de İslamiyet'i kabul etmiş olan Türk topluluklarının ilk Türk-İslam devletlerini kurarak gelişme göstermeleridir. Bu bölgelere İslamiyet, askeri seferler, ticari münasebetler ve derviş ile Sufilerin faaliyetleri vasıtasıyla girmiş ve yerleşmiştir.[323]

---

317 Atanur Sarıoğlu, "Türklerin İslamiyete Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler", *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 1 (2023): 107.

318 Türker Eroğlu & Hatice Kılıç "Türk İnançları ve İnanışlar" içinde *Journal of Social Policy Conferences,* (Istanbul: Istanbul University, 2005), 761.

319 Rabia Mert, "İslam Öncesi Türkler ve Türklerin İslamlaşma Süreci", *Tokat İlmiyat Dergisi* 9/2 (2021): 668.

320 Eroğlu & Kılıç, "Türk İnançları ve İnanışlar", 761.

321 Mert, "İslam Öncesi Türkler", 663.

322 Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya*, 112.

323 Sarıoğlu, "Türklerin İslamiyete Geçiş" 103.

İslamiyet'in Türk dili üzerindeki etkisi, Arapça ve Farsça dillerinden gelen çok sayıda sözcük ve terimin Türkçeye girmesiyle kendini göstermiştir. Bu etki, Türklerin IX. ve X. yüzyıllarda İslamiyet'i kabul etmeye başlamasıyla birlikte artmıştır. İslamiyet'in yaygınlaşmasıyla Arapça, İslam dünyasının bilim ve devlet dili haline gelmiştir.[324]XII. yüzyıldan itibaren Arapça'nın etkisinin azalmasıyla birlikte Farsça'nın etkisi artmıştır. Farsça, edebiyat ve kültür alanlarında etkili olmuş ve Türkçeye çok sayıda sözcük, terim ve deyim girmiştir.[325]İslamiyet'in kabul edilmesiyle İslam medeniyet dairesine giren Türkler, sosyo-kültürel hayatlarında kullandıkları bazı sembollerin yerine İslami semboller kullanmışlardır. Bu da dini inançların milletleri yönlendirme konusunda ki etkisini göstermektedir.[326]Siyah(kara) rengi Türklerde olumsuz anlamlar taşımasına rağmen Hz. Peygamberin üç sancağından birinin siyah olmasının[327] ve buna istinaden Abbasi halifeliğinde siyah sancak kullanılmasının etkisi ile İslamiyet'ten sonra Türk devletlerinde de siyah sancak kullanılmıştır.[328]

Türk-İslam devletlerinin bayraklarında İslamiyet öncesi motiflerin bulunması, bu devletlerde eski Türk geleneklerinin ve inanışlarının devam ettiğini göstermektedir. Enverî, Azrakî ve Zahir Karyabî gibi dönemin şairler şiirlerinde Türk devlet bayraklarında ejderha, aslan, kaplan ve hüma gibi motiflerin kullanıldığını dile getirmişlerdir. Özellikle dört büyük Türk-İslam devletinde bu motiflerin kullanılıyor olması ortak sembolik bir dilin varlığını gösterir.[329]İslamiyet'in kabülüyle Türk Devletleri Kelime-i Tevhid ve Kur'an-ı Kerim'den sureleri bayrak ve sancaklarına işlemelerine rağmen eski geleneklerine de bağlı kalarak güneş, ay, yıldız sembollerini kullanmaya devam etmişlerdir.[330]

IX. yüzyıl islam tarihçilerinden Yakubi, eserlerinde İslamiyet'ten sonra kurulan ilk Türk devletlerinin bayrak kullandıklarından bahsetmekle beraber bu bayrakların renk ve şekilleri hakkında ayrıntılı bir bilgi vermemiştir. Deguignes, Malcolm ve Bouvat, gibi

---

324 Sema Büker, "Bilim Dili Olarak Türkçenin Yeterliliği Üzerine", *Kurgu*, 2/1 (1979), 51.

325 Mehmet Fuat Köprülü, Orhan Fuad Köprülü & Nermin Pekin, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1926), 117.

326 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi", (Erişim Tarihi 05.07.2023), https://www.serenti. org/tarih-boyu-turk-bayraklari-ve-tarihcesi/

327 Köprülü, "Bayrak".

328 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".

329 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler, 78.

330 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak", 8.

batılı tarihçiler Oğuz boylarından gelen Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinin isimlerinin bayraklarındaki koyun resminden geldiğini söylemişlerdir. Karakoyunluların bayrak renkleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber Celal ud-din Devvani Akkoyunluların bayraklarının beyaz olduğundan bahsetmiştir. Orduda ise zafer ayetleri işlenmiş sancaklar kullanılmıştır.[331] Anadolu Beylikleri döneminde de kullanılan bayraklara dair yeterli bir bilgiye ulaşılamamıştır.[332]

Türkler için kurt, arslan, kartal, gücün ve iradenin vazgeçilmez unsurları olmuştur. Bu unsurlar "kut" tan gelen taşıyıcılığı ile siyasi hayatta önemli rol edinmiştir.[333] "Sancak" terimi ise Türkçe kökenli olup,[334]genellikle askerî birliklerde bulunan, yazı ile işlenmiş kenarları saçaklı[335]ve gönderli bayrak anlamına gelir. Sancak kelimesi "sanç-mak >sanç-ak > sancak" kelimelerinden türemiştir.[336]Osmanlı Devleti'nde "liva" terimi de aynı anlamda kullanılmıştır. Türklerde "sancak" daha çok askerî alanda kullanılırken, "bayrak" genellikle siyasi ve kısmen dini literatürde yer bulmuştur.[337] Sancak, orduların temsil ettikleri devleti simgeleyen bayrak olarak kullanılmıştır.[338] Türkler yeşili sancaklarda kullanmışlardır ki yeşil renk hâkimiyet ve hükümranlığın önemli bir temsilidir.[339]

Sancak kullanım biçimiyle bayrak ile benzerlik göstermekte; her ikisi de savaşta taşıyıcıları tarafından önemli bir simge olarak kullanılmaktadır.[340]Bayrak ve sancak, egemenliğin ve bağımsızlığın sembolü olarak kutsal kabul edilirdi. Atfedilen bu kutsallığa bağlı olarak Kağanların, komutanların ve boy beylerinin, halk içindeki itibarı ve saygınlığı, bayraklarının şekli ve boyutuna göre belirlenirdi. Aynı zamanda Osmanlı Türkçesinde "sanacık" olarak da geçen sancağın dalgalanan saçakları uğur ve başarıyı temsil etmiş ve Sancak-ı Şerif olarakta Türklerde kullanılmıştır. Hükümdarın bayrağını koruma görevini üstlenen ve tutan general rütbesindeki kişiye ise "alemdâr" veya

331 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler, 74-79.
332 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 218.
333 Çınar, "Bozkır Kavimleri ", 85.
334 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı", 494.
335 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü", 102.
336 Köprülü, "Bayrak".
337 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı", 494.
338 Gündüzöz, "Tekke Hayatında Üç Muktedir", 164.
339 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 193.
340 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı", 494.

"Emir-i Âlem" denilirdi.[341] Egemenliğin ve bağımsızlığın ayrılmaz parçası olan bu alametlerin zaman zaman ceşitli sebeplerle bir Türk boyundan diğerine gönderildiği de bilinmektedir.[342]

Türk devletlerinde hükümdarın, komutanın, ordunun kendilerine has renk ve zengin figürlerde bayrakları bulunmaktaydı. İslamiyetten sonra da Tolunoğulları, Gazneliler, Karahanlılar, Selçuklular, Memlûklar, Timur Devleti, Akkoyunlular ve Karakoyunlular görkemli ve farklı renk ile şekillerde bayraklar kullanmaya devam etmişlerdir. Türkler, geleneklerine bağlı olarak güneş ve ay sembolünü bayrak, sancak, paralarında kullansalar da İslamiyet'in etkisiyle beraber bayrak ve sancaklarında Kelime-i Tevhid ve Kur'an'dan sureleri de bayrak ve sancaklarına işlemeye başlamışlardır.[343]

Türk Bayrağı'nın ilk örneği, Türkiye Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Mesud tarafından Osman Bey'e gönderilen ak renkli sancak olarak bilinmektedir.[344] Osmanlı İmparatorluğu'nda bayrağı taşıyana "bayraktar", sancağı taşıyana "sancaktar" ve alem taşıyanlara "alemdar" unvanı verilmiştir. Bu unvanlar, taşıdıkları simgelerin askeri ve siyasi önemini yansıtmaktadır.[345] Osmanlı Devleti'nde genelde üzerine üç hilal motifi işlenmiş yeşil ve kırmızı renkte bayraklar kullanmıştır. Sultan III. Selim dönemine (1789–1807) kadar Osmanlı Devleti'nin sancaklarında yıldız kullanılmamış ve 1793'te Sultan III. Selim emriyle, üzerinde bir hilâl ve sekiz köşeli yıldız bulunan kırmızı bayrak, devletin resmî bayrağı olarak kabul edilmiştir. Sultan II. Mahmud ile Sultan Abdülmecid zamanlarında ise ay-yıldızlı al bayraklar kullanılmıştır.[346]

XIX. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Lütfi Efendi'nin "Lütfi Tarihi" adlı eserinde günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin kullandığı kırmızı zemin üzerine beş köşeli ay-yıldızlı bayrağın ilk defa 1826 tarihinde II. Mahmud ile beraber kullanılmaya başladığından bahsetmiştir. Abdülmecid döneminde bu durum kesinlik kazanmıştır. II. Abdülhamid zamanında kullanılan bayrakların ise 1904 yılında Bahriye kolağalarından

341 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür, 52.
342 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 220.
343 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü, 105-108.
344 Veli Akarsu, "Türk Bayrağı ve Altın Oran İlişkisi*", Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 25/1,(2009): 438.
345 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı", 494.
346 Semavi Eyice, "Ayyıldız", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 04.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/ayyildiz.

Mehmet Salih Bey tarafından tasarlandığı ve Bahriye Nezareti tarafından yayınlanan Beyneddüvel İşaret Defteri'ne kaydedildiği bilinmektedir.[347]

Günümüzde bayrak metal bir direğe bağlanan devletin kendine özgü motiflerini bünyesinde barındıran çeşitli renk ve şekillerden oluşan ve kutsal kabul edilen diktörtgen kumaş parçasıdır. Bayraklar ülkelerin iç ve dış temsillerinde, resmi törenlerinde sıkça kullanılmaktadır.[348]

"Bayrak", "sancak" ve "alem" kavramları Türkler tarafından her dönem birlik, beraberlik, egemenlik, bağımsızlık gibi milletin manevi değerleri ölçüsünde kutsal ve çok önemli kavramlar olmuştur. Savaş ve tören zamanlarında bayrak ve sancağın taşınması varlık sebebinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür.[349]Türklerin bayrak ve sancaklarında kullandığı ejderha, aslan, kaplan, kurt, güneş, yıldız, ay, hüma kuşu, geyik, çift başlı kartal,kılıç motifleri İslamiyet'ten önceki dönmelere kadar uzanmaktadır.[350] Fuad Köprülü, Firdevsi'nin "Şehname"sinde kullanılan aslan motifinin Gaznelilerin bayraklarından etkilenerek oluştuğu; Fatımilerin bayraklarındaki aslan figürünü de Mısır'da kurulan Tolunoğulları Devleti'den aldığını ileri sürmektedir. Bu da devletlerarasındaki etkileşimin kültürel yansımaları olarak görülmektedir.[351]

İslamiyet'ten sonra kurulan Türk devletlerinden olan Tolunoğulları, Gazneliler, Karahanlılar, Selçuklular, Memlûkler, Timur İmparatorluğu, Akkoyunlular ve Karakoyunlular İslamiyetin etkisi ve geçmişten gelen anlayışı harmanlayarak renk ve desen açısından bunu bayraklarına görkemli bir şekilde yansıtmışlar ve çok çeşitli renk ve desende bayraklar kullanmışlardır.[352]Mısır' da kurulan Memlûklü Devleti, üzerinde ters şekilde hilal motifinin bulunduğu sarı bir bayrak kullanmıştır ve bu bayrağın tepesinde de altın veya gümüşten yapılmış bir hilal bulunmaktadır. Orduda ise diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi üzerinde Fetih Suresi bulunan bayraklar kullanılmıştır.[353]Eyyubilerin bayrağının sarı renkte olduğu ve üzerinde Türklerin tarih

347 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü, 109-110.
348 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 214.
349 Gündüzöz,"Tekke Hayatında Üç Muktedir", 165.
350 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 218.
351 Öztürk, "Türk Kültüründe Aslan", 35.
352 Üçüncü,"Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı", 495.
353 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".

sahnesine çıkmalarından itibaren kutsal sayılan ve İslamiyetle bu kutsiyetin arttığı hilal motifi bulunmaktadır.[354]

Büyük Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Suriye, Anadolu, İran ve Irak'ta kurulan Selçuklu devletlerinde ay, güneş ve yıldız gibi eski Türk sembollerinin kullanılmasına devam edilmiştir. Haçlı Seferlerinin olduğu dönemlerde hilal sembolü İslamiyet'in önemli bir temsili olarak kabul görmüştür. İlhanlıların etkisiyle yıkılan Türkiye Selçuklu Devleti'nden sonra ortaya çıkan Anadolu beylikleri ve Osmanlı Devleti, döneminde de bu semboller yine aynı şekilde kullanılmaya devam etmiştir.[355]

Osmanlı Devleti, Selçukluların meşru varisi olduklarını vurgulamak amacıyla bayraklarında kırmızı rengini kullanmışlardır. Osmanlı Devletinde kullanılan tüm bayraklar kırmızı, yeşil, beyaz ve sarıdan oluşmaktaydı. Beyaz renk Hz. Peygamber'in sancağından dolayı kullanılmıştır. Kırmızı, yeşil, sarırenkler ise Orhan Gazi'nin sancağında kullanılmıştır. Bununla beraber Osmanlılar yaygın olarak kırmızı ve beyaz rengini kullanmıştır. Bu renkler Osmanlıda sadece bayraklarda kullanılmamış; İdari ve askeri liyakat ve başarıların ödüllendirilmesinde de madalya ve nişan olarak kullanılmıştır.[356]

Osmanlı Devleti'nde kale ve gemilerde kullanılan hilal motifli bayrak ve sancaklar yabancı devletlerin gözünde Osmanlının adeta milli bir sembolü haline gelmiştir.[357]Türklerin en eski tarihlerinden beri kutsal sayılan "Kün-Ay" (Güneş ve Ay) sembolü Osmanlılara kadar uzanmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu durum, Hz. Ali'nin iki başlı kılıçı olan Zülfikar sembolü ile zenginleşmiştir. Günümüzdeki Türk bayrağında da bu eski sembolün kullanılıyor olması bu köklü geleneğin devamının en büyük göstergesidir.[358]Türklerde İslamiyet'ten önce kullanılan renkler sadece İslamiyet öncesinde kalmamış; Türkiye Cumhuriyetine kadar varlığını ve anlamını devam ettirmiştir. Günümüzde kırmızı, yeşil ve sarı renkler özellikle Çağdaş Türk Cumhuriyetlerinde kullanılmaktadır.[359]

---

354 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 218.
355 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak",8.
356 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 219-220.
357 Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak",8.
358 Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001), 69.
359 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 219-220.

2.1.Karahanlı Devleti

Türk-İslam kültür ve medeniyetine önemli eserler kazandıran ve islamiyeti ilk kabul eden devletlerden olanBilge Kül Kadir Han tarafından 840 yılında kurulan[360] Karahanlı Devleti'nin merkezide Balasagun'dur. Yöneticisi ve halkı Türk olan Karahanlılar Satuk Buğra Han döneminde İslamiyet'e geçmişlerdir.[361]

Karahanlıların bayrağı sarı zemin üzerine beyaz renkte dokuz kollu bir tuğdan oluşmuştur. Sarı renk İslamiyet'ten önceki Türklerde olduğu gibi dünyanın merkezini temsil etmesi sebebiyle önemlidir. Karahanlılarda da bu gelenek devam etmiştir. Sarı renk Türkler için hem olumlu hem de olumsuz anlamları bünyesinde barındıran bir renk olmuştur. Tuğda kullanılan beyaz rengi batıyı simgelemesinin yanında, iyilik, huzur, güven gibi olumlu anlamları içermektedir.[362]

Tuğ Türklerde hükümdarlıkla ilişkilendirilen ve kutluluğu temsil eden bir sembol olması bakımından her dönem önemli görülmüştür.[363] Tuğ Türklerde devleti yani hakanı simgelemektedir. Sadece hakanların dokuz adet tuğu bulunmakta[364]ve tuğda bulunan dokuz kol ise dokuz gezegeni simgelemektedir. Ayrıca Türkler dünyayı dokuz bölgeye ayırmışlardır. Karahanlı Devletinde bulunan bu sembollerin birleşiminden Türk kozmonolojisi ve dünya görüşüne ait bir fikir edinilebilmektedir.[365]Ayrıca dokuz sayısının İslami dönemdeki varlığı, İslamiyet öncesi inanışlarının etkisinde kaldığının göstergesidir. Tasavvufta dadokuz gök inanışı yer almaktadır. Aynı zamanda Allah'ın kudretini ve azametini temsil etmek amacıyla, Allah'ın dokuzuncu kat gökte bulunan tahtına "arş" adı verildiği düşünülmektedir.[366]

Aşağıda ki metinde eski mitlere göre dokuz sayısı "ağaçtan türeme" inancına bağlı olarak dokuz boyun bu kökten türemesiyle ilişkilendirilmektedir.[367] Bu durum, akla

---

360 Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a*, 63.
361 Erdoğan Merçil, "İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi Hangi Devlet İle Başlamalı?", *Tarih Dergisi*, 36 (2000): 301-302.
362 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",18.
363 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 229.
364 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 214.
365 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 18.
366 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 202.
367 Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya*, 234.

ilk olarak Dokuz Oğuzlar adı verilen ve dokuz kısımdan oluşan Türk boyunu getirmektedir.[368]

> *"Kayra Kan kızgınlıkla kişiye Erlik adını taktı ve onu ışık diyardan kovdu; bunun üzerine arz üzerinde yerleşsinler diye başka kişiler yarattı. Yerden dokuz dallı bir agaç büyüterek, her dalın altında bir kişi yarattı. Bu dokuz kişi, bugüne kadar yeryüzünde yaşayan dokuz boyun cedleri olmuşlardır."*

Şekil 2.1. Karahanlı Devleti

Kaynak:https://islamansiklopedisi.org.tr/bayrak (Erişim Tarihi: 15.01.2023)

Karahanlı Devleti'nin tarihsel süreç içerisinde çok çeşitli bayraklar kullandıkları bilinmekle beraber bu bayraklar hakkında detaylı bilgiye ulaşılmamıştır.[369]Divan-ı Lügat-it Türk'te geçen "al" ismiyle turuncu ipek kumaştan yapılan bir bayrak tanımı bulunmakta[370] ve Karahanlıların, bu bayrağı kullandıklarından ve askerlerin bu bayrak etrafında birleşmesinden bahsedilmektedir.

Bu renk günümüzdeki açık kırmızı ya da turuncuya yakın bir renge tekabül etmektedir. Hanedanlık ve hükümdarlığın simgesi olarak bayraklarda kullanılmıştır."Tanuk" ismi verilen bu kumaşın bir kısmı savaş dönemelerinin bir geleneği olarak bayrak ucuna takılmaktadır.[371] Semerkant'ta hanedana mensup olan Ali Tegin'in de"al" renkte bayrak taşıdığı bilinmektedir.[372]

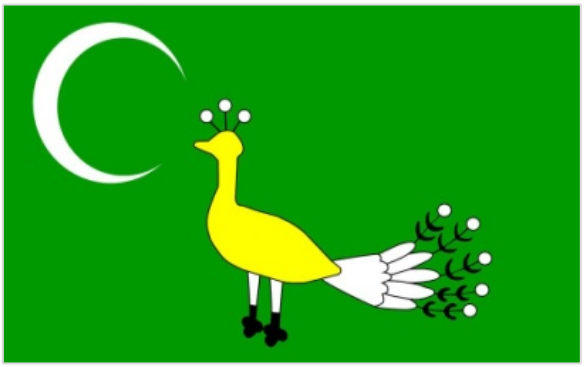
368 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 199
369 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler", 75.
370 Kaşgarlı Mahmut "*Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*"çev. Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006): 81.
371 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler,75.
372 Köprülü, "Bayrak".

2.2.Gazneliler Devleti

Gazneliler, Sasanilerin hizmetindeki Türk kölelerdenHorasan orduları kumandanı Alp Tegin tarafından Doğu Afganistan'da bulunan Gazne şehrinde 963 yılında kuruldu.[373] Gazneli Devleti ilk Türk- İslam devletlerinden biri olması nedeniyle önemlidir. Hindistan'a doğru ilerlemiş ve sınırları bu yönde gelişmiştir.[374]Maveraünnehir, Afganistan, Hindistan'ın kuzeyi ve Horasan'da hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Hindistan'da İslamiyetin yayılmasında etkili olan Gazneliler ileride burada kurulacak Türk devletlerine zemin hazırlamışlardır.[375]

Gazneli Devleti'nin bayrağında zeminde yeşil renk kullanılmıştır. Yeşil renk, sıcaklığın rengi sarı ile sukunet, sonsuzluk ve huzurun rengi mavinin birleşiminden oluşmuştur. Bu renk için "gök" veya "göğ" kelimeleri de kullanılmıştır.[376]Yeşil umut, bolluk bereket, yeniden doğuş, bahar ve hayat ağacını nitelemektedir. Hz. Peygamber'in sancaklarından birinin renginin yeşil olması da bu rengin kullanılmasının önemli bir sebebidir.[377] Bununla beraber Gaznelilerin bir İslam Devleti olması da bu renge vurgu yapılmasında etkili olmuştur.[378] Bu durum yeşil rengini anlam bakımından çok yönlü zenginleştirmiştir.[379]

Şekil 2.2. Gazneliler Devleti

Kaynak:https://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/4/4d/Gazne-devleti-bayragi.jpg(Erişim Tarihi: 06.01.2025)

373 Merçil, "Müslüman-Türk Devletleri Tarihi", 302.
374 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",18.
375 Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a*, 71.
376 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 328.
377 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 262.
378 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",19.
379 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 193.

Hem İslamiyet'i hem de doğayı simgeleyen yeşil renkli zeminin sol üst köşesinde beyaz renkte bir hilal bulunmaktadır. Beyaz batıyı temsil etmekle beraber, saflığın, güvenin, huzurun timsalidir.[380] Hilal şekli ise Türklerde çok eskiden beri kullanılan, hem Türklerde hem de İslamiyet' de önemli olan bir motiftir. Hilale baktığı yöne göre çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Soysal'a göre sağa bakan hilal, güç, kuvvet ve kudreti sembolize ederken Gaznelilerin bayrağındaki hilal motifi devletin hâkimiyet alameti ve İslamı simgelemesi nedeniyle kullanılmıştır.[381]

Bayrağın ortasında yer alan Hüma kuşu ise bolluk ve bereketin simgesidir. Ayrıca güzelliği ve ihtişamı simgeleyen bu kuş Tavus kuşu veya Tuğrul olarak ta bilinmektedir.[382] Humay, Umay gibi isimlerle anılan bu kuş insanı ve insanın değer verdiği tüm varlıkları kötülüklerden koruyan bir iye olarak ta anılmıştır. Hüma kuşunun parlak renkli tüyleri ve uzun bacakları vardır.[383]Bayrağa işlenen bu mitolojik kuş, koruyucu ruhu temsil etmesi, hâkimiyet sembolü olması zarafeti ve güzelliği temsil etmesi bakımından önemlidir. Saltanat ve devletin gücünü de temsil etmektedir.[384] Kuşun ayaklarında bulunan siyah renk Türklerde genelde olumsuz anlamları barındıran bir renk olmuştur. Bayrakta kullanılan bu motifler bayrağı ihtişamlı kılmıştır. Bu bağlamda tavus kuşu modeli Gaznelilerin muhafız sancaklarında da kullanılmıştır.[385]

Gazneliler kuruldukları dönemde bu bayrağı kullanmışlardır. Sonraki dönemlerde Abbasi Halifeliğinin hâkimiyetini kabul etmelerinden dolayı siyah rengi kullanmaya başlamışlardır. Bu değişim Türk-İslam devletleri arasında dini lider olma vasfının bir tezahürüdür.[386]Gazneli Mahmud döneminde devletin resmi bayrağı siyahtı. Abbasi halifesinin bayrağı ile alakalı olarak bu renk devlet temsilinde resmiyet kazanmıştır. Gazneli Mahmud'dan sonra oğulları Muhammed ve Mesud'da babalarından kalan bu geleneği devam ettirmişlerdi. Bu tercih hanedanın Türk-İslam âlemi içerisinde prestijini artırarak güç, otorite, hükümranlığın temsilcisi olmuştur. Gaznelilerde rütbe ve görev ayırımı bayrak renkleri üzerinden yapılmaktaydı. Kırmızı renk güç, cesaret, yiğitlik,

380 Yücel ve Yozgat, "Türk Mitolojisindeki Kuş", 1482.
381 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 216.
382 Yücel ve Yozgat, "Türk mitolojisindeki kuş", 1482.
383 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 215-216.
384 Mustafa Arslan ve Gökhan Gül, "Söylem Göstergebilimi ve Duygu Değeri Açısından Türk Arma ve Yazıtlarında Hayvan Figürü", *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 3/1 (2022): 8.
385 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 19.
386 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 218.

savaş anlamlarına geldiği için Gazneli ordusunda kullanılmaktaydı. Aynı zamanda Sebük Tegin'in çetrinin yani çadırının rengi de "Lal" rengiydi.[387]

2.3. Delhi Türk Sultanlığı

İndus, Pencap Havalisi, Bengal, Bihar, Malva, Multan, Deogir, Dekkan Yaylası çevresinde Kutb'üddin Aybeg'in bağımsızlığını ilan etmesiyle 1206 yılında kurulan devletin başkenti Delhi'dir.[388]Kuruluşundan itibaren Tuğluklular ve Halaciler gibi Türk sülalesinden gelen hükümdarlar tarafından yönetilen devlette Türk geleneklerinin etkisi görülmektedir.[389]

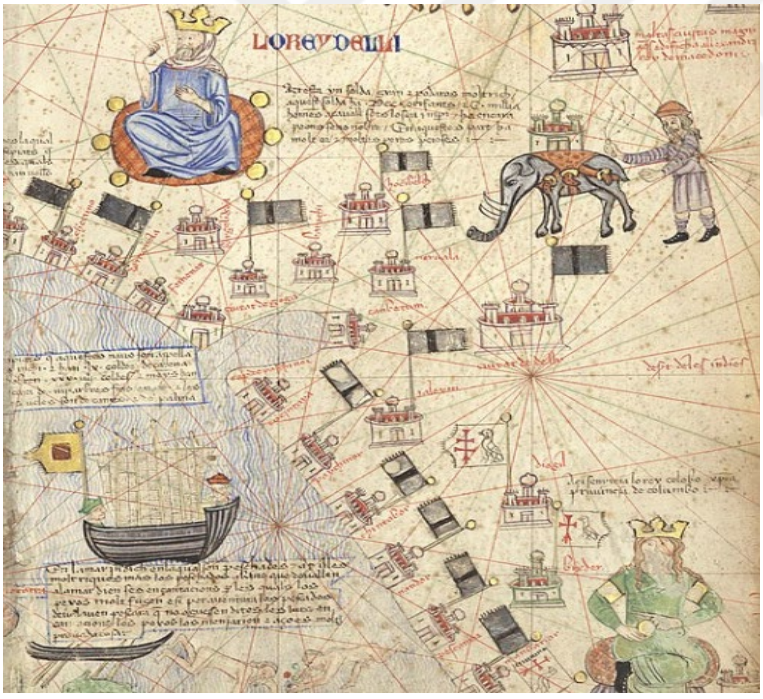
Delhi Türk Sultanlığı'nda bayraklar önemli hükümranlık sembollerindendir. Bayrak, hükümdarlar tarafından hâkimiyet işareti olarak şehzadelere, tabi hükümdarlara veya valilere verilirdi. Emirler ve melikler de kendilerine ait bayraklara sahip olup, resmî törenlere bayraklarıyla katılırlardı. Sultan Nasireddin Mahmud Şah döneminde İlhanlı elçileri için düzenlenen törende bütün emirler bayraklarıyla hazır bulunmuştur. Sultan Muhammed Şah Tuğluk döneminde ise yapılan törenlerde, fillerin sırtındaki tahtırevanların dört köşesine dört adet bayrak yerleştirildiği de kaynaklarda geçmektedir. Aynı zamanda fethedilen yerlerde bayrak değişimi yapılması hâkimiyetin değişimin göstergesi olmuştur.[390]

Delhi Türk sultanlığı hâkimiyet alametlerini Gurlularında örnek aldığı Gazneli ve Selçuklu Devleti'nden almışlardır.[391]Bu devlet hakimiyet sembollerinden olan bayraklarını,"râyet", "alem", "râyât-ı â'lâ", "râyât-ı â'lâ-yı sultânî", râyât-ı hümâyûn", "alâm-ı meymûn","râyet-i pâdişâhî", "râyât-ı 'âlî"adlarıyla ifade etmektedir.[392] Cüzcani'nin eseri Tabakat-ı Nasıri'de Muizziddin b. Sam zamanında Gurlulara ait olan siyah ve parlak al (lal) renkli bayraklar yeni kurulan Delhi Türk Sultanlığı'da kullanılmış ve aynı zamanda bu gelenek Tuğluklar sülalesi döneminde de devam etmiştir.[393]Kutbettin Aybeg Lahor'da tahta çıktığı zaman bayraklarında ejderha, aslan

387 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler, 74-75.
388 Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a*, 143.
389 Köprülü, "Bayrak".
390 Haluk Kortel, "Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414)", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006): 78-79.
391 Köprülü, "Bayrak".
392 Kortel, "Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat",77.
393 Köprülü, "Bayrak".

ve hilal motifleri yer almıştır. Sultan Muizzeddin Keykubad ve Sultan Alâeddin Halacî'nin ise bayrak direklerindeay şeklinde alemler olduğu belirtilmektedir. Sultan Firuz-Şah Tuğluk'un bayraklarının fillerle taşınacak kadar büyük ve gösterişli olduğu söylenmektedir. Bu dönemde siyah ve kırmızı renkli bayraklar kullanıldığı bilinmektedir. Siyah bayrakların sultanın sağında, kırmızı bayrakların solunda taşındığı ve siyah bayrağı taşıma hakkının sadece sultana ait olduğu ifade edilmektedir. Bu bayraklarda altından yapılmış büyük bir ejderha sembolü bulunmaktaydı.[394]Ancak Firuz Şah döneminde kısa bir süre İslamiyet'e aykırı olması sebebiyle bayraklar üzerindeki motifler kaldırılmıştır.[395]Katalan Atlas'ın da ise Delhi Sultanlığı'nın bayrağı gri zemin üzerinde dikey siyah bir çizgi ve siyah saçaklar olarak tasvir edilmiştir.[396] Genç ise eserinde, Delhi Türk Sultanlığı bayrağında ortasında dikine sarı bir çizginin yer aldığı beyaz bayrak kullandıklarını ifade etmiştir.[397]

Şekil 2.3. Katalan Atlası

Kaynak: https://smarthistory.org/catalan-atlas/ (Erişim Tarihi: 09.02.2025)

394 Kortel, "Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat",77-78.
395 Köprülü, "Bayrak".
396 Smart History "The Catalan Atlas",
397 Genç, "Türk İnanışları ile Milli", 1099.

Şekil 2.4. Delhi Türk Sultanlığı

Kaynak:https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Sultan_of_Delhi_Flag_according_to_the_Catalan_Atlas_%281375%29.png (Erişim Tarihi: 09.02.2025)

Tarihçi Hüsrev Dehlevi "Tuğlukname" adlı eserinde sultanların kullandıkları sancaklar üzerinde tavus kuşunun tüylerinin ve çeşitli sembollerin bulunduğunu yazmıştır. Kullanılan bu tüy hükümdarın sancağının daha görkemli olmasını sağlayarak hükümdarlık sancağını kullanılan diğer sancaklardan daha üstün kılmıştır. Fakat savaş sırasında hükümdarın bayrağını ayırt etmek zorlaşsın diye büyük emirlerin bayraklarına da tavus tüyü konulduğu görülmüştür.[398]Kuş tüyü özellikle de tavus kuşunun tüyü Delhi Türk Sultanlığı'nda hükümdarlık ve hâkimiyet sembolüdür.[399]

Bayraklar Delhi Türk Sultanlığı'nda siyasi güç, otorite ve egemenlik sembolü olarak önemli bir yere sahiptir. Bukaynaklardan edinilen bilgilerden yola çıkarak farklı renk, desen ve şekillerde bayraklar kullandıkları görülmektedir.

2.4.Harzemşahlar Devleti

Harzemşahlar Devleti ilk Türk-İslam devletlerinden biri olması bakımından önemlidir. Büyük Selçuklu Sultanı'nın hizmetinde bulunan Anuş Tegin'in oğlu[400] Kutb'üd-din Muhammed'in Harizm valiliğine atanmasıyla 1097 yılında başkenti Gürgenç olan

398 Kortel, "Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat",78.

399 Şükrü Elçin, "Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (2003): 46.

400 Abdulmelik İbrahimoğlu, "Timur'un Hârizm Seferleri Esnasında Yaşanan Dinî ve Tasavvufî Nitelikli Bazı Hadiseler", içinde *Harezmşahlar Devleti* Din- Dil- Kültür, ed. Oktay Bozan, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2024): 47.

devletin temelleri atılmış oldu.[401] Horasan, Batı Türkistan, İran, Azerbaycan'a kadar geniş bir bölgede hâkimiyet kurmuşlardır.[402]

Harzemşahlar bayrağının siyah olmasının hükümdarın kendisini Büyük Selçuklu Devleti'nin varisi olarak görme çabasından olabileceği düşünülmektedir.[403] Harzemşahlar Devleti'nin muktedir devlet adamlarından Muhammed b. Tekiş Büyük Selçuklu Devleti'nin mirasçısı olmasından dolayı Sencer-i Sani unvanını kullanmayı tercih etmiştir.[404]Fuad Köprülü'nün belirttiği üzere Celaleddin Harzemşah'ın tarihçisi Nesevi devletin resmi bayrağının siyah olduğunu kaydetmiştir.[405]Ayrıca edebi kaynaklarda çetrlerinde renginin siyah olduğu belirtilmiştir.[406]Siyah eski Türklerde dört temel yönden biri olan kuzeyi temsil etmektedir. Bunun dışında yas, matem, kötü şansgibi olumsuz anlamlarıda bulunmaktadır.[407]

Şekil 2.5. Harzemşahlar Devleti

Kaynak: https://ulusalbayrak.com/menudetay.php?id=1007 (Erişim Tarihi: 06.01.2025)

Türk kültüründe kuzey karanlıklar ülkesi olarak görülmüştür. Bu karanlıklar ülkesi büyüklüktür, uçsuz bucaksız, bilinmezdir. Bu da kara rengini daha ürkütücü hale

401 Abdülkerim Özaydın, "Harezmşahlar Devleti", içinde *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* (2002),4: 1400.
402 Hasan Geyikoğlu, "Harezmşah Celâleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4 (1996): 29.
403 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 150.
404 Abdülkerim Özaydın, "Muhammed b. Tekiş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-b-tekis.
405 Köprülü, "Bayrak".
406 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler, 79.
407 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak,* 328.

getirmiştir. “yiğitlik”, “alplik” gözünü budaktan sakınmayanlar için “gözü kara” tabiri, içinde kullanılmış bir renktir. Harzemşahların bundan ötürü siyah bayrak kullanmış olması muhtemeldir.[408]

İslamiyet’le beraber bu renk üzerindeki olumsuz anlamlar değişmeye başlamıştır. Çünkü bu renk Hz.Peygamber’in kullandığı sancaklardandır. Peygambere bağlılığın göstergesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir.[409]

Harzemşahlar Devleti'nde resmi bayrak siyah bayrak olsa da hükümdarın, hanedan üyelerinin, veliahtların ve ordunun kendine has çeşitli renkte ve şekilde bayrakları bulunmaktaydı. Bu nedenle bayrak kullanımı önemliydi.[410]Moğolların Buhara kuşatmasının anlatıldığı bir minyatürde Harzemşahların bayrağı sarı renkte tasvir edilmişse de bu minyatürün daha sonraki dönemlerde yapılmış olması sebebiyle tarihsel gerçeği yansıttığı düşünülmemektedir.[411]

2.5.Eyyubiler Devleti

Selahaddin Eyyubi’nin Babası Necmeddin Eyyub, Selçuklu Tikrit Valisiydi ve Musul Atabeği İmadüddin Zengi’nin yakın dostuydu.[412]Ailesi, Zengi’nin himayesine girerek devlet yönetiminde önemli konumlara yükseldi. Bu ortamda yetişen Selahaddin, İmadüddin Zengi ve oğlu Nurettin Mahmud’un hizmetindeyer aldı ve genç yaşta Haçlılara karşı düzenlenen seferlere katılarak savaş tecrübesi kazandı.[413]Haçlılara karşı sayısız savaşa katılan ve1171’de Eyyubi Devletini kuran Selahaddin,1187’de Hıttin Savaşı’nda büyük bir zafer kazanarak Kudüs’ü fethetti. Kudüs’ün fethinin ardından Akka, Taberiye ve Gazze gibi stratejik bölgeleri de ele geçirerek Haçlıların gücünü kıran Selahaddin, İslam dünyasında birlik sağlamak için önemli adımlar attı.[414]

Musul Atabeyliği’nin devamı sayılan ve dönem tarihçileri tarafından Türk Devleti olarak nitelenen Eyyubiler, devlet geleneğinde Büyük Selçuklu ve Fatımiler’ den

---

408 Koca, “Türk Kültüründe Sembollerin Dili”, 218.
409 Yel, “Bayrak ve Sancak Sevgisi”, 21.
410 Yıldırım, “Türk Kültüründe Renkler, 79.
411 Kütük, “İslam/Türk Devlet ve Toplum”, 150.
412 İsmail Yakıt, “Selahattin Eyyubî'nin Nesebi”, *Belleten*, *83*/297 (2019): 470.
413 Adem Adıgüzel, “XII. Yüzyıl Sonlarında Eyyubîler-Muvahhidler Devleti İlişkileri,” *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences,* 3/2 (2017): 220.
414 Yakıt, “Selahattin Eyyubî'nin Nesebi”, 470.

etkilenmişlerdir. Yafii'nin eserinde ve diğer çağdaş kaynaklarda Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs fethi sırasında orduda sarı bayraklar kullandığından bahsedilmektedir. Yine hükümdar sancağı ve çetrler sarı renklidir.[415]Bunun yanında Selahaddin Eyyübi'nin ölümüden sonra söylenen mersiyede sarı renginin hükümranlık sembolü olduğu açıkça dile getirilmiştir."Dünyaya malik olan sensin; nereye yönelsen zafer sarı bayrağınla beraberdir." ifadeleri yer almaktadır.[416]

Eyyûbîler, Zengîler'den aldıkları sarı zemin üzerine kırmızı kartal arması taşıyan bir bayrağı kullanmışlardır. Her ne kadar Eyyûbîler melez bir aileden gelseler de, devlet yapısı itibarıyla tam anlamıyla bir Türk devleti niteliği taşımaktadır.[417] Aynı zamanda orduda sarı ve kırmızı renkte bayraklar kullanılmış; Abbasi halifeliğine bağlılığın nişanesi olarak da yine siyah bayraklar Eyyübilerde kullanılmıştır.[418]

Şekil 2.6. Eyyubiler Devleti

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Eyyûbîler#/media/Dosya:Saladin's_Standard.svg(Erişim Tarihi 18.12.2023)

2.6.Selçuklular

Oğuzlar'ın Kınık boyuna mensup olan Selçuklu hanedanı, ismini Oğuz Devleti'nde ordu komutanlığı görevinde bulunan Selçuk Bey'den almıştır. Selçuk Bey'in Mikail, Arslan,

415 Köprülü, "Bayrak".
416 Şerefettin Yaltkaya, "Tarihte Renk". *Türkiyat Mecmuası*, 7/41 (1942): 44-45.
417 Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 29.12.2024). https://islamansiklopedi si.org.tr/eyyubiler#1.
418 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 150-151.

Musa, Yusuf ve Yunus adında beş oğlu bulunmaktaydı. Selçuk Bey, 961 yılında Cend şehrine gelerek burayı beyliğinin merkezi olarak belirlemiştir.[419]

Selçuklu Devleti'nde yönetimde vassallık sistemi yaygındı. Vassallık, bir devletin başka bir devlete bağımlı olması durumunu ifade etmektedir. Vassal devlet, iç işlerinde bağımsız olmakla birlikte, dış politikada ve askeri konularda bağımlı olunan devlete tabidir.[420]Selçuklular döneminde vassallık sistemi imparatorluğun genişlemesinde ve istikrarında önemli bir rol oynamıştır. Vassal devletler, Selçuklu İmparatorluğu'nun otoritesini tanımakla birlikte, kendi iç işlerinde bağımsızdı. Ancak, dış politika ve askeri konularda Selçuklu sultanına bağlıydılar.[421]Vassallık üçbaşlık altında değerlendirilmektedir.

Selçuklu soyundan olan vassal devletler; Kirman Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Suriye Selçukluları, Irak Selçukluları, Türk Soylu hükümdar tarafından yönetilen vassal devletler; Doğuda Karahanlılar, Gazneliler, Harezmşahlar; Batıda Danişmendliler, Mengücekler, Saltuklar ve Hükümdarı Türk olmayan vassal devletler; Büveyhoğulları, Bâvendiler, Ukayloğulları, Mezyedoğulları olarak ifade edilmektedir.[422]

Selçuklu Devleti'nin önemli görevlilerinden biri atabeylerdir. Atabeyler, şehzadelerin koruyucusu ve eğiticisi olarak atanmış olup, doğrudan Büyük Selçuklu sultanına bağlı bir otorite altında, yönetimi altındaki bölgenin yarı özerk bir yöneticisi işlevini üstlenmekteydi.[423] Vezir Nizâmülmülk, Selçuklu Devleti'nde ilk atabey unvanını alan kişidir. Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alparslan, oğlu Melikşah'ın devlet yönetiminde tecrübe edinmesi için Nizâmülmülk'ü atabey olarak tayin etmiştir. İlerleyen zamanlarda bu görev üst düzey bir devlet adamlığı şeklini almıştır.[424]

---

419 Faruk Sümer, "Selçuklular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim tarihi 29.12.2024). https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular#1

420 Sándor Papp, "Vasal," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim tarihi 29.12.2024). https://islamansiklopedisi.org.tr/vasal

421 Fatih Sadıç, "Tâbîlik-Metbûluk Münasebetleri Çerçevesinde Sultan Sancar Devri Selçuklu Paraları", Amisos 9, Prof. Dr. Ergin Ayan'a Armağan Özel Sayı (2024): 80.

422 Mehmet Altay Köymen, "Selçuklularda Devlet," *Belleten* 51/201 (1988): 1368.

423 Kayhan Atik, "Türklerdeki Atabeylik Sisteminin Karşılaştırmalı Tarih Açısından Değerlendirilmesi", *The Journal of Academic Social Science* 78 (2019): 130.

424 Coşkun Alptekin, "Atabeg," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim tarihi 29.12.2024).https://islamansiklopedisi.org.tr/atabeg

Tarihçi Beyhaki Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce Türkmenlerin Seyhun, Buhara ve Horasan civarında yaşadıklarından, çeşitli bayrakları olduğundan ve boy beylerine ait alametlerin kullanıldığından bahsetmektedir.[425]

2.6.1.Büyük Selçuklu İmparatorluğu

Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Oğuzların Kınık boyuna mensup Selçuk Bey'in torunları olan Tuğrul Bey ve Çağrı Bey tarafından kurulmuştur. Tuğrul ve Çağrı Beyler, 1040 yılında Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri yenerek Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun temellerini atmıştır. Alp Arslan, 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak Anadolu'nun kapılarını Türklere açmıştır. Bu zafer, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda önemli bir dönüm noktası olmuştur[426]

Selçukluların yükselişi, Abbasi halifesi Kaim Biemrillah'ın dikkatini çekmiş ve Fatımî yayılmacılığı ile Büveyhî baskılarına karşı Sultan Tuğrul Bey'den yardım istemesine yol açmıştır. Tuğrul Bey, 1055 yılında Bağdat'a girerek Şiî Büveyhî yönetimini sona erdirmiş ve Sünnî egemenliğini sağlamıştır. Bu olay, Abbasi tarihinde "İkinci Türk Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Tuğrul Bey'in Bağdat'a gelişiyle, halifelik siyasi gücünü Selçuklulara devretmiş, Abbasi halifeleri ise yalnızca dini bir otorite olarak kalmıştır. Selçuklular, yalnızca askeri zaferlerle değil, kültürel ve ekonomik etkilerle de bölgeyi şekillendirmiştir. Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye medreseleri, bu dönüşümün en önemli göstergelerinden biridir. Ayrıca, Selçukluların halifelerle kurdukları akrabalık ilişkileri, siyasi ve kültürel bağları güçlendirmiştir. Bağdat ile Türkistan arasındaki ekonomik ilişkiler bu dönemde artmış ve İslam dünyası üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır.[427]

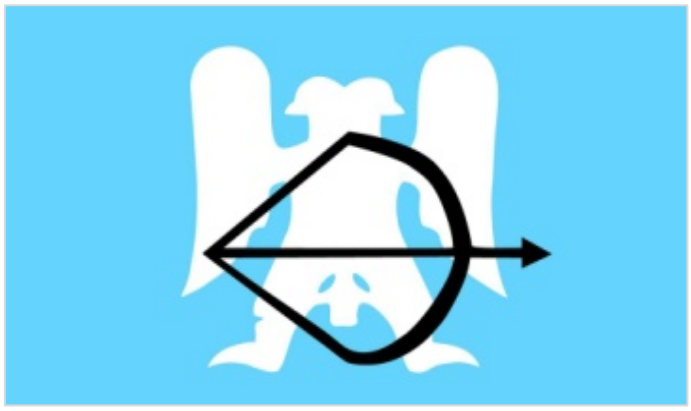
Büyük Selçuklu Devleti'nin bayrağı gök rengi (mavi) dir. Üzerinde Beyaz renkli çift başlı kartal sembolize edilmiştir. Kartalın üzerinde siyah renkte ok ve yay resmi

425 Köprülü, "Bayrak".
426 Sümer, "Selçuklular".
427 Mehmet Nadir Özdemir, "Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24 (2008): 360.

bulunmaktadır. Bayrağın zeminindeki mavi renk doğu yönünü temsil etmekle beraber mavi sonsuzluğu, huzuru, türeyişi, suyu, sadakat ve dostluğu da simgelemektedir.[428]

Tarihte kurulan birçok Türk devletinde kartal figürü bayraklarda kullanılmıştır.[429] Büyük Selçuklu Devleti'nin bayrağında kullanılan çift başlı kartal figürü Doğu ve Batı' da egemenliği temsil eden gücün ve otoritenin merkezi olma göstergesidir. Büyük Selçuklu bu köklü gelenekle siyasi ve askeri gücünü ön plana çıkarmak istemiştir.[430] Bayrakta yer alan çift başlı kartal figürünün tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Şamanizm inancında yer ve gök arasında bir bağ olan kartal, kudretin, ululuğun ve yüceliğin yansımasıdır. Kaya resimlerinden ve kılıç kabzalarından anlaşıldığı üzere Türkler kartal figürünü sıkça kullanılmışlardır. Avrupa Hunlarında da yine ordu sancaklarında kartal resmi bulunmaktaydı. Yazılıkaya ve Alacahöyük'te Hititlere ait bulunan kabartmalarda çift başlı kartal resimleri karşımıza çıkmaktadır. Kartal figürünün kullanıldığı bu ve buna benzer sayısız örnek bulunabilir. Bu da kartal figürünün kutsal bir hayvan olarak Türk kültüründen dünyaya yayılıp kabul görmesiyle alakalıdır.[431]

Şekil 2.7. Büyük Selçuklu İmparatorluğu

Kaynak: Yücel ve Yozgat (2018, s.1483)

Fransız Türkolog Jean Paul Roux göre kuş ve diğer motiflerin totemist inançla bağlantılı olarak ataların ruhunu temsil etmesinden dolayı bayraklar Türklerce kutsal kabul

428 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",20.
429 Alsan, "Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik", 8.
430 Yücel ve Yozgat, "Türk Mitolojisindeki Kuş", 1482-1483.
431 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",21.

edilmiştir. Bu inanç sembollerin sadece devleti temsil etmesi dışında ataların ruhunu ve soyun devamlılığını da temsil etmektedir.[432]Bayrakta bulunan ok ve yay ise Türkler için sadece savaş sembolü değildir. Geçmişten gelen varlık sembolünün devam ettiğinin göstergesidir.[433] Bayrakla beraber ok ve yay da hükümdarlık sembolleri arasında kabul edilmektedir. Tarihten gelen bir anlayışla oluşturulan ok ve yay figürü devletin ve hükümdarın otorite ve egemenliğini temsil ederken Türklerin savaşçı kimliğini de ön plana çıkarmaktadır.[434]Türklerin tarih sahnesine çıkmasından itibaren hemen her dönemde kartal motifi gücün, kudretin ve egemenliğin simgesi olarak hükümdarlık alametlerinde, idare ve ordu da kullanılmıştır.[435]Selçuklu bayraklarında yer alan ok ve yay Tuğrul Bey dönemi ile sınırlı kalmamıştır. Ok ve yay, bağlılık ve bağımsızlık sembolleri olarak görülmektedir ve bu iki unsur bir araya gelerek devlet ve hâkimiyetin hukuki bir sembolü haline gelmiştir.[436]Böylece figür hanedanlık sembolü olarak kabul görmüştür. Hanedan üyeleri, devlet adamları ve ordu kendilerine özgü bir şekilde ok ve yay motifini kullanmışlardır.[437]Bununla beraber Abbasilere bağlılığın işareti olarak Tuğrul Bey'den beri siyah bayraklar kullanılmıştır.[438]

2.6.2. Türkiye Selçuklu Devleti

Malazgirt Zaferi'nin ardından geçen üç-dört yıl içinde Anadolu'nun büyük bir bölümü fethedilmiştir. Bu fetihlerde en belirgin rol, Selçuklu hanedanından Arslan Yabgu'nun torunu ve Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah tarafından üstlenildi. Süleyman Şah, yoğun bir mücadelenin sonucunda İznik'i başkent ilan ederek 1075-1080 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdu.[439]

Türk töresinde bayrak bir yere dikildiği zaman Türkler bayrağın dikildiği yeri kendi hükümdarlıkları arasında sayıyor ve o topraklarda hükümdarın yasalarını geçerli kabul ediyorlardı. Bu durum diğer milletlerce de böyle tanımlanmaktaydı. Bu bilgiye göre

---

432 Jean Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, (Ankara: Bilge Su Yayınları, 2015), 144-145.
433 Koçak, "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri", 56.
434 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",21.
435 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 264.
436 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler,77.
437 Turhan, "Eski Türklerde Okun", 309.
438 Köprülü, "Bayrak".
439 Sümer, "Selçuklular,".

Kâhta kalesine dikilen bayrak Türkiye Selçuklularının saltanatını simgeleyen bayrak olarak kayıtlara geçmiştir.[440]

Selçukluların orduda ejderha resmi bulunan bayrakları da kullandıkları bazı kaynaklarda geçmektedir.[441] Bu durum İslamiyet öncesinden gelen ananelerin devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu bayrakların tepesinde altından yapılma bir hilal bulunmaktadır.[442]

TürkiyeSelçuklu Devleti Abbasi halifelerine bağlılıklarından dolayı siyah bayrakta kullanmışlardır.[443]İbn Bibi I. Alâeddin Keykubad'ın Kâhta'nın ele geçirilmesinde kullandığı sancağın siyah renkte olduğunu belirtmiştir. İbn Bibi şu ifadeleri kullanmıştır:"*Ertesi gün sabah gezegenler padişahın bayrağı, dönen gök kalesinin zirvesinden görünce yaradanın yardım ve desteğiyle, ordunun sipahi ve serverleri padişahın siyah sancağını büyük bir törenle Kahta Kalesinin üzerine diktiler.*"[444]İbn Bibi hükümdar sancağını "sancak-ı sultani" olarak ifade ederken ayrıca muncuk, perçem kelimelerini bayrak anlamında sıkça kullanmıştır. Ölen sultanlara hürmet göstermek için sultanların çetr ve sancakları türbelerine konurdu.[445]Türkiye Selçukluları siyah renginden başka orduda ve törenlerde hükümdarın ünvanı ve çeşitli sembollerin bulunduğu yeşil al ve sarı renkli bayraklarda kullanmışlardır.[446]

Bundan başka bağlı beylikler ile üst düzey idari ve askeri kadronun da kendilerine özgü bayrakları olduğu bilinmektedir. Türkiye Selçuklularının beyaz bayrak kullanmalarının Moğolları taklit olduğu düşünülse de bu yanlış bir iddiadır. Moğolların tabiiyeti altına giren Selçuklular kendi bayrakları ile beraber Moğol bayraklarını da kullanmışlardır.[447]

2.6.3. Kirman Selçukluları

Selçuklular'dan önce Kirman bölgesi, Büveyhîler'in kontrolündeydi. Çağrı Bey'in oğlu Kavurd Bey, yaklaşık 5-6 bin Türk süvarisiyle Kirman'ın kuzeyine ilerleyerek Berdesîr

440 Şahin Çeler, "Selçuklularda Bayrak ve Sancak" *Türkoloji*, 109 (2022): 117.
441 Köprülü, "Bayrak ".
442 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".
443 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 346.
444 Çeler, "Selçuklularda Bayrak ve Sancak", 117.
445 Köprülü, "Bayrak".
446 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 229.
447 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 148-149.

şehrini kuşattı. Bölgeyi Büveyhîler adına yöneten Behrâm b. Leşkersitân, şehri Kavurd Bey'e teslim etti ve böylece Kirman Selçuklu Devleti'nin temelleri 1048 yılında atıldı. Güney Kirman'daki Germsîr bölgesinde, Kufs adındaki soyguncu topluluğunu ortadan kaldıran Kavurd Bey'in bu başarısı üzerine, Hürmüz Adası'nın emiri Bedir Îsâ, Selçuklular'a bağlılığını bildirdi. Daha sonra Kavurd Bey, Arabistan'ın güneydoğusunda yer alan Uman topraklarını da fethetti.[448]

Kirman Selçuklu Hükümdarı Kavurdda bayrak ve çetrlerinde ok ve yay sembolünü kullanmıştır.[449]Arslan motifi ise Selçuklular tarafından kutsal sayılarak kullanılan diğer motiflerden biridir. Arslan Türkler arasında geçmişten beri güç, kuvvet simgesi olarak siyasi ve askeri bayraklarda yer almaktadır. Dönemin şairleri arslan motifinin Selçuklu bayraklarında kullanıldığını eserlerinde ifade etmişlerdir.[450]

Şekil 2.8. Selçuklu Sancağı-Envanter No: TSM 1/10167

Özellikleri:Kenar bordüründe Besmele, fetih suresinden ilk üç ayet, nasurn min allahi fethin karib…., ya Allah, ya Muhammed, ya Ali ve ya sahibül zaman, Ayetel Kürsi ve" la feta illa alila seyfe illaZülfikar" yazısı görülmektedir. Ayrıca Ortaçağ sanat eserlerinde yaygın olarak görülen Şir-i Hurşid adı verilen güneş ve aslan motifleri görülmektedir. Bu motiften dolayı sancağın Selçuklular dönemine ait olduğu düşünülebilir.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

448 Sümer, "Selçuklular,".
449 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler",77.
450 Öztürk, "Türk kültüründe aslan.", 35.

2.6.4. Irak Selçukluları

Irak Selçukluları'nın ilk hükümdarı olan Mahmûd b. Muhammed Tapar, 1118 yılında İsfahan'da tahta çıktığında henüz on dört yaşındaydı ve iyi bir eğitim almıştı. Ancak genç yaşına rağmen güçlü bir vezir ve emir kadrosuna sahip olmadığı için kardeşlerinin başlattığı isyanlarla karşı karşıya kalmıştı ve 1119 yılında amcası Horasan Hükümdarı Sultan Sencer ile yaptığı Sâve Savaşı'nda yenilgiye uğradı. Sâve zaferinin ardından Sultan Sencer, Mahmûd'u kendisine bağlı bir hükümdar haline getirdi ve Mâzenderan, Taberistan, Kūmis, Damgan ve Rey bölgelerini kendi hâkimiyeti altına aldı.[451]

Irak Selçukluları hükümdarı Arslanşah Bin Tuğrul'un 1161'de Abhaz meliki üzerine yaptığı seferde[452] kızıl renkte ipekten yapılmış bayraklar kullandığını tarihçi Ravendi eserlerinde kaydetmiştir.[453]Selçuklular diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi hilafete bağlılıklarını göstermek amacıyla siyah renkli bayrak kullanmışlardır.[454]Selçuklu Devleti'nin hükümdarlarından Tuğrul, Çağrı Beyler ve amcaları Musa Yabgu'nun Gaznelilerle yaptıkları 1039 tarihli savaşta siyah sancak taşıdıkları tarihi kayıtlarda geçmektedir.[455]

Ebü'l Feth Sultan Alpaslan'ın ordusu Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya geldiği vakit üzerinde Kurân-ı Kerîm'den sure ve Kelime-i Tevhid' in yazılı olduğu siyah bayraklar taşıdığını kaynaklar yazmıştır.[456]Bu anlayış son Selçuklu sultanı olan Sancar'a kadar devam etmiştir. Hatta Sancar kendine bağlı devletlerin farklı renkte bayraklar kullanmalarını rıza göstermemiş; Irak Selçuklu sultanından siyah bayrak kullanmasını istemiştir. Bu durumla çelişkili olarak sefer için büyük bir ordu toplandığı vakit kırmızı, yeşil, sarı renkte sancaklar kullanılmıştır.[457]Şair Azraki, Doğan Şah'a itafen yazdığı kasidede orduda kızıl renkli bayrakların olduğundan bahsetmektedir.[458] Bazı kaynaklarda, Sultan Sancar dönemine kadar Selçuklu hükümdar bayrakları, tıpkı

451 Sümer, "Selçuklular,".
452 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",149.
453 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler",78.
454 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 218.
455 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 147.
456 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 229.
457 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 147.
458 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler",78.

Karahanlı hükümdarlarının bayrakları gibi kırmızı olarak geçmektedir.[459]Selçuklularda sefere çıkılacağı vakit siyah bayrağın kullanılmadığı; yeşil, sarı ve kırmızı renkte bayrakların kullanıldığına dair bilgi Abdulcelil el-Kazvini'nin "Kitabun-Nakz" adlı eserinde yazmaktadır.[460]Sarı kırmızı ve yeşil renk bir arada ve hükümdarlık sembolü olarak ilk defa Büyük Selçuklularda kullanılmıştır.[461]Enverî, Ezrakī ve Zahîr-i Fâryâbî gibi bu devir şairlerinin eserlerinde bayraklarda ay, ejderha, arslan, pelenk ve hümâ gibi motiflerin işlendiği anlaşılmaktadı.[462]

2.7.Anadolu Beylikleri

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ve 1017 Malazgirt Savaşı'dan sonra bazı Türkmen beyleri Anadolu'nun doğusunda, ortasında ve sınır ötesinde de bazı beylikler kurmuşlardır. Bunlar; Ahlat-şâhlar (Ermen-şâhlar), Artuklular, Çobanoğulları, Danişmendliler, Dilmaçoğulları, İnaloğulları, Mengücükler, Saltuklular olarak tarihte yerlerini almışlardır.[463]

XIII. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Anadolu Türk Beylikleri Türkiye Selçukluları ile Osmanlılar döneminde Karamanoğullarıyla varlıklarını göstermişlerdir. Bu Dönem, 1608'de Ramazanoğulları topraklarının Osmanlı topraklarına katılmasıyla son bulmuştur. En yoğun faaliyetler, XIII. yüzyılın son çeyreği ile XV. yüzyılın ikinci yarısı arasında gerçekleşmiştir. Anadolu Türk Beylikleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol istilası sonrası parçalanmasıyla ortaya çıkan ve XIII. yüzyılın ikinci yarısından XVII. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdüren yaklaşık 20 küçük beylikten oluşan siyasi yapılardır. Bu süreç, Selçuklu'nun hâkimiyet ve bütünlüğünün sona erdiğini göstermektedir.[464]

Anadolu Türk Beylikleri; Karamanoğulları, Lâdik veya İnançoğulları, Sâhib Ataoğulları, Menteşeoğulları, Karesioğulları, Germiyanoğulları, Eşrefoğulları,

---

459 Salim Koca, "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilât" içinde *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* (2002), 5: 261.

460 İhsan Toker, "Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50/2 (2009): 99.

461 Yuvalı ve Yoska, *Türk Dünyası, Ortak*, 345.

462 Köprülü, "Bayrak".

463 Merçil, "Müslüman-Türk Devletleri Tarihi", 213.

464 Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 30.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-beylikleri#1-tarih

Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Alâiye, Hamîdoğulları, Tekeoğulları, Dulkadıroğulları, Ramazanoğulları, Eretnaoğulları, Kadı Burhâneddin Devleti, Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervâneoğulları ve Tâceddinoğulları isimleri ile anılan 20 devletten oluşmaktadır.[465]

Beylikler dönemine her devletin kendine ait bayrakları olduğu bilinmesine rağmen bu bayraklar hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Bu döneme ait bayraklar yine dönemin çağdaşı olan Selçuklu, Memlûklü ve İlhanlılardan etkilenerek oluşturulduğu düşünülmektedir. Osmanlı tarihçisi Enverî "Düsturname" adlı eserinde Aydınoğullarından Gazi Umur Bey'in gemisinde yeşil sancak kullandığından bahsetmektedir.[466] Tekelioğulları'nın da çeşitli bayraklar kullandığı Kıbrıs Krallığı'na ait kaynaklarda yazmaktadır. Fransisken kilisenin rahibi rihletindeTekeoğulları'na ait zikzak şeklinde koyu çizgilerle motiflendirilmiş beyaz bir bayraktan ve yine Süleyman mührü bulunan beyaz zeminli bir bayrak kullanıldığından bahsetmektedir.[467]

Menteşeoğulları hükümdarlarından Ahmed Gazi'nin Beçin'de bulunan kitabesinde ismiyle beraber elinde bayrak tutan bir aslan resmi bulunmaktadır. Topkapı sarayında İspanyol haritasında Candaroğulları'na ait kırmızı zemin üzerine sola doğru açık sarı renkli ay motifinin bulunduğu bayrak resmi bulunmaktadır. Yine aynı haritada yarısı sarı yarısı beyaz üzerinde kırmızı renkte motiflerin olduğu ancak hangi beyliğe ait olduğu belli olmayan bayrak resimleri bulunmaktadır.[468]

2.8. Memlûklü Devleti

Memlûklü Devleti (648-923), İslam tarihinde büyük bir öneme sahip olan güçlü Müslüman Türk devletlerinden biridir. Bu devlet, Mısır, Suriye ve Hicaz bölgelerinde iki yüzaltmış yedi yıl boyunca hüküm sürmüş ve döneminin en güçlü devletlerinden biri olarak kabul edilmiştir.[469]Mısır'da kurulan Müslüman Türk devletlerinden sonuncusu olan Memlûklü Devleti'nin ilk kurucusu Şecerüddürr isimli Mısırlı sultan olarak bilinse de asıl kurucusu Sultan Baybarsolarak kabül görmektedir. Türk asıllı olan Şecerüddürr

---

465 Merçil, "Anadolu Beylikleri".
466 Köprülü, "Bayrak".
467 Reşat Genç, "Türk İnanışları ile Milli", 1100.
468 Köprülü, "Bayrak ".
469 Fatih Yahya Ayaz, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016): 74.

son Eyyûbi hükümdarı olan Necmeddin Eyyûbi'nin ölümü üzerine Memlûk olan Aybeg Türkmânî ile evlenmiş ve Memlûk Türk Devleti'nin temelleri atılmıştır.[470]

Memlûklerde diğer Türk devletlerinde olduğu gibi bayrak hâkimiyet sembolleri içinde önemli unsurudur. Memlûk Devleti'nde sarı ipekten yapılan sultan sancağına "senacık-ı sultaniye" denirdi.[471]Memlûkler Arapça "İsaba" denilen sarı ve kırmızı renkte iki büyük sancak kullanmışlardır. Bu bayraklar değerli elmas ve taşlarla süslenirdi.[472] Sultana mahsus bayrakların üzerinde altın sırma ile ismi ve lakabı da işlenirdi. Sultan Baybars döneminde onun bayraklarına aslan motifi (bars) işlendiği kaynaklarda geçmektedir.[473]

Şekil 2.9. 1375 tarihli Katalan Atlasına göre Memlûk Bayrakları Memlûklü Devleti-1

Şekil 2.10. Memlûklü Devleti-2

Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Memlûk_Devleti (Erişim Tarihi: 10.12. 2024)

470 İsmail Yiğit, "Memlükler", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi: 01.03.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1.
471 Köprülü, "Bayrak".
472 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 154.
473 Köprülü, "Bayrak".

Saltanata ait diğer bayraklar sancak adı ile Kahire'de saklanırdı. Savaş dönemlerinde kullanılan bayraklar da önem arz etmekteydi. Sultanın bayrağını taşıyan memura sancaktar denirdi. Savaş zamanında ise savaş alanının sembolü olarak tepesi at kılından perçemle süslü büyük bir bayrak dikilirdi. Kalkaşendi'den edinilen bilgiye göre bu bayrağın adının çalış (tuğ) olduğu belirtilmektedir.[474]Memlûkler bu büyük sancaklardan başka üzerinde Kur'ân-ı Kerim-ı Kerim'den zafer ve fetih ayetlerinin yazılı olduğu çok sayıda küçük bayrak kullanmışlardır. Melik Nasir b. Kalavun döneminde üzerinde mavi bir hilal olan beyaz bayrak kullanılmıştır.[475]

XIV. yüzyıl İspanyol Fransisken kilisene ait seyyatnâmede Şam şehrinde sarı zemin üzerine beyaz hilâl motifli bir bayrak ile İskenderiye şehrinde ortasında siyah bir daire içinde aslan resminin bulunduğu sarı bir bayraktan da bahsetmektedir.[476]

Memlûklü Devleti'ne ait sarı rengin üzerinde kırmızı bir hilalin bulunduğu bir bayrak ile yine sarı zemin üzerinde kırmızı renkte daire motifinin olduğu bayrak resimleri İspanyol dönemine ait bir haritada Topkapı Müzesinde sergilenmektedir.[477]

2.9.Atabeylikler

Atabeylik müessesesi, Büyük Selçuklu Devleti ve diğer Türk-İslam devletlerinde önemli siyasi ve idari yapı olmuştur. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte, atabeylerin güç kazanarak bağımsız hanedanlıklar kurdukları gözlemlenmiştir. Beş önemli atabeylik hanedanı ise Zengiler, İldenizler, Beytekinler, Böriler ve Salgurlulardır.[478]

Zengîler: 1127-1250 yılları arasında Musul, Halep ve çevresinde hüküm süren Türk-İslam hanedanıdır. Musul Atabeyi İmâdüddin Zengî tarafından kurulmuş, özellikle Haçlılarla mücadelede önemli roller üstlenmişlerdir. Zengîler, Selahaddin Eyyubi'nin yükselişiyle tarih sahnesinde etkilerini yitirmiştir.[479]

---

474 Köprülü, "Bayrak".
475 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 154.
476 Köprülü, "Bayrak".
477 Genç, "Türk İnanışları ile Milli", 1098.
478 Alptekin, "Atabeg".
479 Gülay Öğün Bezer, "Zengîler", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi: 11.03.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/zengiler#1.

İldenizliler (Azerbaycan Atabeyleri): 1146-1225 yılları arasında Azerbaycan, Arrân ve Cibâl bölgelerinde hüküm süren bir hanedandır. Şemseddin İldeniz tarafından kurulmuş ve Arrân valiliği ile başlamıştır. Şemseddin İldeniz, Irak Selçuklu tahtına Arslanşah'ı çıkarmış ve "atabeg-i a'zam" unvanını almıştır. Hanedan, Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla bağımsızlık kazanmıştır.[480]

Beytekinliler: 1144-1232 yılları arasında Erbil merkez olmak üzere Şehrizor, Hakkâri, Tikrît ve çevresinde hüküm süren bir Türk beyliğidir. Musul Atabeyi İmâdüddin Zengi'nin komutanlarından Zeynüddin Ali Küçük tarafından kurulmuştur.[481]

Salgurlular: 1148-1286 yılları arasında İran'ın Fars bölgesinde hüküm süren bir Türk-İslam hanedanıdır. Selçuklu Fars hâkimi Melikşah'ın atabeyi Muzafferüddin Sungur tarafından kurulmuş, Selçuklular, Hârizmşahlar ve Moğollar'a tâbi olmuşlardır.[482]

Börîler (Tuğteginliler): 1104-1154 yılları arasında Dımaşk merkezli bir hanedan olup, Zahîrüddin Tuğtegin tarafından kurulmuştur. Haçlılara karşı uzun süre mücadele etmişlerdir.[483]

Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile ortaya çıkan atabeylerin bayrakları hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu devletlerin bayraklarının rengi ve şekli hakkında bir kayıt bulunmamakla beraber Seyfeddin Gazi b. Zengi'nin ilk defa kendisine ait bir bayrağı olduğunu İbnü'l Esir belirtmiştir. Mecd-i Hemger'in bir manzumesinde Fars atabeyi Sa'd b Zengi'nin bayrağının siyah olduğundan bahsedilmektedir. Kendilerini Büyük Selçuklu'nun meşru varisi saydıkları için siyah bayrak kullandıkları düşünülmektedir.[484]

2.10.Bulgarlar

Bulgar Türkleri'nin adına tarihte ilk defa M.S 482'de rastlanmaktadır. 453 yılında Avrupa Hun Devleti'nin dağılma sürecine girmesiyle Hunlar birliği ortadan kalkmıştı.

480 Alptekin, "Atabeg".
481 Coşkun Alptekin, "Begteginliler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 08.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/begteginliler
482 Erdoğan Merçil, "Salgurlular", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* (Erişim Tarihi: 11.03.2025),https://islamansiklopedisi.org.tr/salgurlular
483 Alptekin, "Atabeg".
484 Köprülü, "Bayrak".

Farklı coğrafi bölgelere göç eden Hunlar, Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda siyasi bir birlik oluşturmuşlardı.[485]Güney Rusya'da ki bu Türkler "Ogur", "On Ogur" olarak ta bilinen boylardan oluşmaktaydı.[486]Hun-Ogur (Hun-Bulgar) Beyi olan Organa, aynı zamanda Bulgar Devleti'nin kurucusu olan Kubrat Han'ın dayısıdır ve devletin kurucusu olduğuyönünde de iddialar bulunmaktadır.[487]Kubrat isminden başka Kobrat, Kuvrat, Kurt isimleriyle de anılmaktadır.[488]Avarlara karşı bağımsızlık mücadelesi devam ederken Hun-Bulgarlarının başına geçen Kubrat, Bulgarları birleştirerek 635 yılında sınırları Dinyeper'den Kafkaslara kadar uzanan Büyük Bulgar Devleti'ni kurmuştur.[489]Devletin nerede kurulduğu tam olarak bilinmemekle beraber Kuzey Kafkasya'da Kuban ve Don nehirleri arasında tahmin edilmektedir.[490]Çok uzun ömürlü olmayan devlet kesin tarihi bilinmemekle beraber 665'te Kubrat Han'ın ölümü üzerine Kubrat'ın beş oğlunun farklı coğrafyalara dağılması ile tamamen son bulmuştur.[491]Kubrat'ın ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Üçüncü oğlu Asparuh Dinyeper ile Dinyester'i geçerek Tuna Nehri'nin denize döküldüğü yerde Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuştur.[492]

Han Asparuh liderliğindeki bir grup batıya doğru ilerleyerek Tuna Nehri kıyılarına ulaştı ve burada günümüz Bulgaristan topraklarına yerleştiler. Diğer kısmı ise Hazarların baskısı altında kuzeye doğru göç edip ve Kazan bölgesine kadar cıkarak, hayatlarını bu bölgede sürdürdüler. Bulgarların, Kazan bölgesinde yerleşip, gelişmeleri, kolay olmamıştı. Bu bölgelerin eski halkları, onlara karşı gelmiş ve Bulgarlar da, onlara karşışiddetli bir mücadeleye girme zorunda kalmışlardı.[493]

Kurt'un oğullarından Batbayan, On-Ogurların başında Hazarlara bağlı kalarak Don ile kuban nehri arasında, Kafkasya'daki yurtta kaldı. Kurt'un ikinci oğlu Kotrak (Votrak),

---

485 Nuri Yüce, "Bulgar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr /bulgar.

486 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 151.

487 Ali Ahmetbeyoğlu, "Bulgarların Oluşumu ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi," *Tarih Dergisi* 65 (2017): 6.

488 Ali Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", *Karadeniz Araştırmaları*, 13 (2007): 36.

489 Mithat Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2002): 117.

490 Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han ve Büyük Bulgar", 39.

491 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 117.

492 Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han ve Büyük Bulgar", 41.

493 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 155.

VII. yüzyılın ikinci yarısında Otuz-Ogurların başında kuzeye giderek, 1236 yılında Moğollar tarafından yıkılacak olan İtil (Volga) Bulgar Devleti'ni kurdu. Oğullarından dördüncüsü Patomiya Macaristan'a, beşincisi Ançeka kuzey İtalya topraklarına maiyetindeki Ogur boylarıyla yerleşti.[494]

Bulgarların bayrakları Türk devletlerindeki gibi bir sırığın ucuna bağlanmış atkuyruğundan oluşmaktaydı.[495]İtil ve Tuna Bulgarları gibi Bulgar zümrelerinin, atkuyruğundan yapılmış tuğlar kullandıkları bilinmektedir. Ayrıca, bu topluluklara ait sikkelerde bulunan bayrak tasvirlerinden, her iki Bulgar halkının da kumaştan yapılmış bayraklar kullandıkları ortaya çıkmıştır.[496]

2.10.1. İtil (Volga) Bulgarları

Kubrat'ın ikinci oğlu Kotrak(Votrak) VII. yüzyılın ikinci yarısında Otuz-Ogurların başında kuzeye giderek[497]İtil(Volga) ve Kama nehirlerinin birleştiği bölgeye göç ettiler.[498] Bulgarların kazan bölgesine yerleşmeleri kolay olmamıştır. Buradaki halklarla mücadele içerisinde bölgeyi yurt edinmeye çalışmışlardır.[499]İtil nehrinin orta havzasında kurulan devlet, İtil Bulgarları olarak tanımlanmıştır. İtil Bulgarları İslamiyet dini ile kendilerine uzak ülkelerden ticaret amacıyla gelen Müslüman tüccarlar vasıtasıyla tanışmışlardır.[500]Harezm ve Samani ülkesinden gelen Müslüman tüccarlarla kurulan ilişkiler vasıtasıyla İslam dininin Bulgar ülkesinde yayılmasında etkili olmuştur. Bu durum 900'lü yıllarda İslam dininin Bulgarlar arsında önemli ölçüde kabul görmesinde etkili olmuştur.[501]Dönemin Bulgar hanı Şilkey oğlu Almış Hazar Hakanlığı'na karşı ittifak vesilesi ile Abbasi Halifesi'ne bir elçi gönderdi. Halife Muktedir-Billah'a İslamiyet'i kabul etmek istediklerini[502]bunun için ülkelerine dini anlatması için bir heyet, cami ve mescit yapımı ile düşmanlarına karşı kale inşa edecek

494 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 117.
495 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 144.
496 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler", 71.
497 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 117.
498 Nesimi Yazıcı, "*İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*", (Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 61.
499 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 155.
500 Halil İbrahim Gökbörü ve Ahmed Aldahrouj, "İtil Bulgarları ve Coğrafyacılar", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 14 (2021): 7-8.
501 Yazıcı, "*İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*," 61.
502 Ahmet Taşağıl, "İdil Bulgar Hanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/idil-bulgar-hanligi.

ustalar gönderilmesini istedi. Almış Han'ın İslamiyet'i kabulü ile ismi Emir Caber b. Abdullah olarak değişmiştir.[503]İslamiyet 922 yılında devletinresmi dini olarak kabul edilmiştir. Abbasi Halifeliğinin de onayı ile İtil Bulgarları İlk Müslüman-Türk Devleti olmuştur.[504]

İtil Bulgarları önceleri atkuyruğunda yapılmış tuğlar kullanmaktaydılar. X. yüzyılda İtil Bulgarları arasında İslamiyet yayıldıkça devletin bayrağı üzerindeki İslami motifler ağırlık kazanmaya başladı. X ve XI. yüzyıllarda kullanılan Bulgar bayrağı dikdörtgen bir bezin bayrak direğine dikey olarak bağlı olduğu bayraklardır. Bayrak rengi olarak nadiren yeşil olmak üzere genellikle siyah, kırmızı ve kahverengi tonları kullanılmıştır. Bayrağın üzerine altın ve değerli madeni tellerle Kur'an'dan sureler ile farklı sembol ve amblemler işlenmiştir.[505]

İbn Fadlan seyahatnamesinde halifenin gönderdiği mektubun beylerin, kumandanların ve halkın önünde okunduğundan ve halifelik tarafından gönderilen iki adet bayrağın açıldığından bahseder[506] ve aynı zamandaİbn Fadlan'ın Halifenin gönderdiği sancağı Bulgar İlteberine getirdiği de bilinmektedir.[507]

2.10.2. Tuna Bulgarları

Kubrat'ın üçüncü oğlu Asparuh (Esperüh) kendisine bağlı boylar ile beraber önce Dinyeper ve Dinyester arasındaki bölgeye gelmiş daha sonra Doğu Roma'nın doğal sınır hattı olan[508]Tuna Nehri'ni 679'da aşarak[509]Besarabya'ya yerleşmiştir.[510]Önceden İskit ve Hunların akın ettiği bu sahaya "Küçük İskitya" denilmekteydi. Varna ve Şumnu arasında 681 yılında Asparuh, Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuştur.[511]Devletin sınırları

503 Yazıcı, "*İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*," 62.
504 Dinçer Koç, "Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 99.
505 Koç, "Rus Kaynaklarına Göre", 219-220.
506 Şeşen, *İbn Fadlan,* Seyahatnamesi, 27.
507 Koç, "Rus Kaynaklarına Göre", 219-220.
508 Kaan Akar ve Merve Altay, "Han ve Caesar: Asparuh ve Tervel Hanlar Dönemlerinde Tuna Bulgar-Doğu Roma İlişkileri 697-718", *Akademik Düşünce Dergisi*, 9 (2024): 44.
509 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 117.
510 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 157.
511 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 117.

kuzeyde Baserabya, Dobruca, Kuzey Bulgaristan; doğuda Karadeniz; güneyde Balkan Dağları'nın geçitleri; batıda İsker Nehri'ne kadar dayanmıştı.[512]

Tuna Bulgar Devleti için dönüm noktası olan dönem I Boris zamanıdır.[513]Bulgarlar bu dönem yavaş yavaş Hıristiyanlaşmaya başlamışlardır. Buna rağmen eski Türk geleneklerini yaşamaya çalışmışlardır.[514]I.Boris 864 yılında siyasi nedenlerle Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini devletin resmi dini olarak kabul etmiştir. Bununla beraber Türkler Bizans kültürlerinden etkilenerek Slavlaşmaya başladılar. Slavca resmi dil olarak kabul edildi.[515]Boris Han'ın Hristiyanlığa geçmesi ülkedeki bazı Türk-Bulgar boylarının tepkisine neden olmuştur.[516]I.Boris'in oğlu I. Simeon zamanında Hristiyanlık ülkedekesin olarak yerleşmiş, Bulgarların Slavlaşma süreci tamamlanmıştır.[517]Bu değişimin yaşanmasına rağmen kadim Tuna Bulgarları atkuyruğunu bayrak olarak kullanmaya devam etmişlerdir.[518]

2.11. Safevî Devleti

İsmini Safeviyye tarikatının pîrî olan Şeyh Safiyüddin'den alan devlet Rumlu, Şamlu, Tekeli, Ustacalu, Dulkadırlu, Afşar, Kaçar, Bayburtlu ve Varsak gibi Anadoludan İran'a göç eden Türk oymaklarının desteği sayesinde 1502 yılında merkezi Erdebil olmak üzere Şah İsmail tarafından kurulmuştur.[519]Safeviler, İran'da ilk defa Şii esaslarına göre kurulan bir devlet olması bakımından önemlidir.[520]Bulunduğu bölge doğuda Özbek ve Babür ile batıda Osmanlı Devleti'nin sınırlarına kadar dayanmıştır.[521]

İran'da IX. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan Şii mezhebi XIII. yüzyılda Erdebil Tarikatı'nın Sünnilikten Şiiliğe kayması ile güçlenmiş; Şah İsmail'in Safevi

512 Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, 59.
513 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 120.
514 Ögel, *Dünden Bugüne Türk*, 158.
515 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 121.
516 Mualla Uydu Yücel, "Tuna Bulgar Kağanı Simeon ve Dönemi (863-927)", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022): 49.
517 Aydın, "Tuna Bulgarları Tarihine", 121.
518 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".
519 Abdulhaluk Mehmet Çay, "Türkiye Dışı Türk Tarihi: Safevîler (1502-1732)", içinde Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı Projesi, (2009), 2.
520 Yılmaz Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2014): 54.
521 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 52.

Devleti'ni kurması ile devletin resmi mezhebi haline gelmiştir.[522]Safevilerin kendilerini seyyid soyundan Hz Ali'ye dayandırma iddiaları Safevi tarikatının Şii eğilimlere yöneldiği döneme denk gelmektedir.[523]Cüneyd döneminde tarikat lideri sultan olarak görülmeye başlanmış ve Şii olmayanlara cihad ilan edilmiştir.[524]Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızıyla evlenen ve Şah ismail'in babası olan Şeyh Haydar, müritlerini askeri anlamda eğitip, onlara on iki dilimli kırmızı başlık giydirmişti. Bu tarihten itibaren Kızılbaş deyimi yaygınlaşmıştır. Şeyh Haydar'ın ölümü ile Akkoyunlu hükümdarı Yakup Bey tarafından tutsak edilen Şah İsmail ve kardeşleri serbest kaldıktan sonra Şah İsmail'in kardeşleri ölmüş; kendisi ise Erdebil'e 1499da dönmüştür.[525]Erdebil'e dönen Şah İsmail kendine bağlı Ustaclu, Tekelu, Şamlu, Rumlu, Afşar, Kaçar ve Zülkadir boylarının Kızılbaşları ile Erzincan'a kadar gelmiştir. Azerbaycan boylarını Akkoyunlulardan alarak Tebriz'e gelmiş; devletini burada ilan etmiştir.[526]Şah İsmail devleti kurması ile on iki imam adına hutbe okutup para bastırmıştır. Böylece İmamiyye Şiîliği tarihte ilk kez devletin resmi mezhebi haline gelmiştir.[527]Şah İsmail'in kökeni Pir-i Türk ve Türkü-Piri olarak isimlendirilen hanedandan gelmektedir. Ayrıca Şah İsmail'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın torunun olması onun Türk olduğunu kanıtlamaktadır.[528]XVI. yüzyılın en önemli Türk şairlerinden olan Şah İsmail, şiirlerinde "Hataî/Hatayî" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinde genellikle Azeri Türkçesini kullanan Şah İsmail, hem hece hem de aruzla şiirler yazmıştır.[529]

Bu devletin bayrakları hakkında Kazvînî eserine göre Şiî hükümdarlar yeşil ve beyaz bayraklar kullanırken, Abbâsî halifeleri siyah bayrak taşımıştır. Fakat Şiî hükümdarları siyah bayrak bulundurmazken, Şiî mezhebine mensup bireylerin Hz. Peygamber'in

522 Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu", 54.
523 Sayın Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin Kuruluşuna Şiî İnançların Etkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2002): 52.
524 Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu", 64.
525 Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin" 62-64.
526 Karadeniz, "Safevî Devleti'nin Kuruluşu", 65.
527 Dalkıran, "İran Safevî Devleti'nin" 64.
528 Zivar Hüseynli Baylan, "XVI. Yüzyıl Safevî Kaynaklarındaki Türk Kimliğine", (Türk Tarih Kurumu, Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler II, 2022), 114.
529 Mehmet Emin Bars, "Şah İsmail Hatayî'de 'Kutup/Mehdî' İnancı", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2021): 4.

siyah bayrak taşıdığına dair rivayetler doğrultusunda bu rengi benimsediği belirtilmektedir.[530]

Yeşil renk Safevi bayrağının temel rengini oluşturmuştur.[531] Peygamber sülalesinden geldiğine inanan ve İmamiyye Şiîliğini "resmi mezhep" olarak kabul eden Şah İsmail döneminde yeşil bayraklar kullanıldığı Kasımı'nin "Şehname"sinde geçmektedir. Bu rengi Peygamber soyundan geldiği iddiası olduğu için seçmiş olduğu malumdur.[532]

Farsçada "aslan" (şîr) ve "güneş" (hûrşîd) anlamlarını taşımakta ve hem güneş hem de aslan burcunu ifade etmektedir. Bu terim "Mihr ü Şîr" olarak da bilinir. Aslan ve güneş sembolleri Arapçada sırasıyla "haydar" ve "şems" olarak adlandırılır ve Şîr ü Hûrşîd tasvirinin kökenini anlamak için önemlidir. Tasvirdeki Aslan figürü güç, otorite ve korumayı temsil ederken, güneş yaşam kaynağını ve zamanı simgeler. Aslan ve güneşin birlikte tasvir edilmesi genellikle astrolojik olaylar ve gezegen-burç bağlantısıyla açıklanmaktadır. Safevilerin etkisi ile Babür ve Kaçar devletlerinde de kullanılan Şîr ü Hûrşîd tasviri, aslana eklenen kılıçla birlikte zamanla İran'ın milli sembolü haline gelmiştir.[533]

Şekil 2.11. Safevî Devleti[534]

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Safevîler#/media/Dosya:Safavid_Flag.svg (Erişim Tarihi: 06.01.2025)

530 Yuvalı ve Yoska, "Türk Dünyası, Ortak ", 345.
531 Yel, "Bayrak ve sancak sevgisi", 11.
532 Köprülü, "Bayrak".
533 Hayrunnisa Turan, "Şîr ü Hûrşîd Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler", *Journal of International Social Research*, 10/51 (2017): 445-446.
534 Wikipedia. "Safevîler Bayrağı".

Bayraktaki güneş İran'ın efsanevi hükümdarlarından Cemşid'i simgelemektedir. Aslan figürü ise Hz. Ali'yi temsil etmektedir. Böylece Safevi şahları efsanevi ve dini kimlikleri bir sembol üzerinde birleştirerek bayrağın manevi gücünü artırmışlardır. Aslan, İslamiyet öncesi ve sonrası Türk, Arap ve Fars kültürlerinin şekillenmesinde önemli bir figür olmuştur. Çünkü aslan her zaman gücün ve kudretin temsili olarak kabul görmüş ve benimsenmiştir. Safevilerin kullandığı bayraklar detaylı şekilde bilinmese de devletin idari ve askeri kademelerindeki yüksek rütbeli idarecilerin çeşitli renk ve motiflerde bayraklar kullandıkları bilinmektedir. Bu bayraklar hükümdarın, komutanların ve askeri birliklerin makam ve aidiyetlerini belirlemektedir.[535] Fransız seyyah Chardin bayraklarda Kur'an'dan ayetler ile Şiîliğe ait yazılar ve Hz Ali'nin "Zülfikar" isimli çatallı kılıcının sembolü bulunduğundan bahsetmektedir.[536]

Şah İsmail'in kendisine özgü bir bayrağı da bulunmaktaydı. Diğer bayraklara nazaran daha büyük olan bu bayrak beyaz kumaştan yapılmıştı. Safevîlerin beyaz renkli bayrakları, yalnızca I. Şah İsmail döneminde değil, daha sonraki hükümdarlar döneminde de kullanılmıştır. Üzerinde Kur'an-ı Kerim'in Sâf Suresi'nin 13. ayetinin kısaltılmış hali olan "nasrun minallahi (Allah'tan yardım)" sözü bulunmaktaydı. Safevi hükümdar Şah Abbas'ın kullandığı beyaz bayrak üzerinde Hz.Ali'nin "Zülfikar" kılıcı sembol olarak kullanılmıştır. Aynı zamandaSafevi ordusunda kırmızı bayraklarda kullanılmıştır. Safevîlerin "alem" olarak adlandırdıkları bayrakları ise mızrağın iki ucuna bağlanmış geniş kırmızı bir kumaştan oluşuyor ve mızrağın ucunda bir daire bulunuyordu. Dairenin içinde ise gümüşten yapılmış yaldızlı harflerle "Ali veli Allah, la ilahe illallah, Ali veli Allah meded ve Allahu Ekber" ifadeleri yazılıydı. Safevî ordusunda, beyaz ve kırmızı bayrakların yanı sıra kısa bir süre üzerinde "el-kısas" ifadesi bulunan siyah bayraklar da kullanılmıştır. Her bir bayrak, bin askeri temsil etmekteydi.[537]

Şekil 2.12. İsmail Kaşani tarafından ipek kumaştan yapılan Safevi bayrağı

Özellikleri: 1695 yılında İsmail Kaşani tarafından ipek kumaştan yapılan Safevi bayrağı, üçgen formda kırmızı ve yeşil renklerden oluşmaktadır. Bayrak üzerinde Nasr

535 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 52-54.
536 Köprülü, "Bayrak".
537 Tofiq Necefli & Bilal Dedeyev, "Safevî Devleti'nin Bayrakları", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 15 (2018): 36-41.

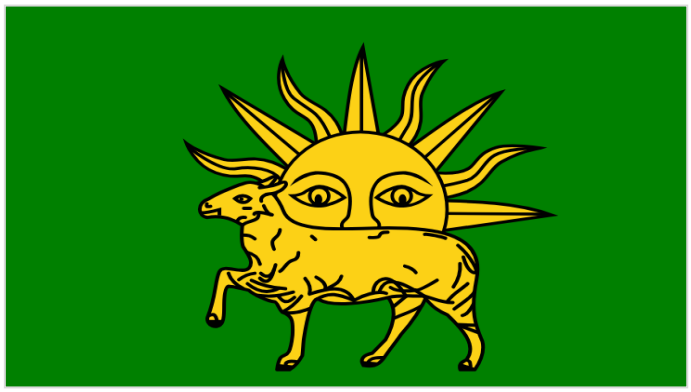
ve Saffat surelerinden ayetler, "Ey kapıları açan" ve "Ey azametli" anlamlarına gelen Arapça ifadeler ile Farsça "İsmail Kaşani'nin öğrencisinin işi" yazıları yer almaktadır.

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3AAzərbaycan_Səfəvidövlətinin bayrağı_%28NyuYork%2C_Metropoliten_Muzeyi.%29.jpg?utm(Erişim Tarihi: 16.01.2025)

I. Şah Tahmasb döneminde ise bayraklarda güneş ve kızıl koç şekilleri bulunmaktadır. Bayraktaki koç sembolü güneşin koç burcunda olduğunu belirtmek buna istinaden Şah Tahmasb'ın doğumunu vurgulamak için yapılmıştır. Aslan ve güneş motifi ise ilk defa Şah Abbas döneminde kullanılmıştır. Güneş ve aslan sembolü geçmişi Mezopotamya'ya kadar uzanan astrolojik bir özellik göstermektedir. Güneşin aslan burcu ile alakalı olması bu iki sembolün birlikte kullanılmasında etkili olmuştur.[538]

Şekil 2.13. I. Şah Tahmasb'ın kızıl koç ve güneş bayrağı

Kaynak: https://tr.m.wikipedia.org /wiki /Dosya:Flag_of_Shah_Tahmasp_I.svg(Erişim Tarihi: 06.01.2025),

[538] Necefli & Dedeyev, "Safevî Devleti'nin Bayrakları", 36-41.

Ayrıca Şah'ı temsil eden bayraklarda Kelime-i Şahadet ve Kur'ân-ı Kerim'dan ayetler bulunmaktaydı. Ordunun birliğini, milli ve dini sembolleri ifade eden bu bayraklar savaşa gideken hükümdarın önünde "Alemdar Başı" denen bir grup tarafından taşınmaktaydı.[539] XVIII. yüzyılda Avşar Sülalesinden Nadir Şah dönemi ve ondan sonra gelen Ali Şad dönemlerinde bayrakların rengi ve şekli hakkında kesin bilgile bulunmamakla beraber beyaz rengin bayraklarda kullanıldığı rivayet edilir. Bayrakların tepesinde madenden yapılma ay figürü bulunduğuda belirtilmektedir.[540]

2.12.Kaçarlar Devleti

Akça, Akçalu, Şam Bayatı Türkmen obalarından meydana gelen Kaçarlar, XV. Yüzyılın sonlarında Anadolu'dan Azerbaycan'ın kuzeyinde bulunan Gence bölgesine göçmüş ve burayı yurt edinmişlerdir. Kaçarların asıl bey ailesi Ziyadluoğulları'dır.[541]Safeviler tarafından Mazenderan, Esterabad ve Tahran gibi şehirlere sınırları korumaları için yerleştirilmişlerdi.[542] Safevi hükümdarı Tahmasb döneminde devlet hizmetinde önemli görevlere gelmişlerdir.[543] Safevi Devleti yıkıldıktan sonra Kaçarlar, Afganlar ve yerel aşiretler ülkede hanedanlık mücadelesinde girmişlerdir. Bu mücadelede ön plana çıkan Kaçarlar[544] 1795 yılında Ağa Muhammed Han önderliğinde merkezi Tahran olan Kaçar Devleti'ni kurmuşlardır.[545] Kaçarlar, Safevilerin devamı sayıldıkları için yönetim ve askerî teşkilatlanma da aynı kuralları devam ettirip[546] XIX. yüzyılın başlarında Mazenderan, Tahran, Merv ile İrevan ve Gence bölgelerine dehâkim oldular. 1795-1925 tarihleri arasında hüküm süren Kaçarlar'da devlet yönetimine yedi tane padişah geçmiştir.[547]

---

539 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 53.
540 Köprülü, "Bayrak".
541 Faruk Sümer, "Kaçarlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 20.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/kacarlar#1.
542 Yasin İpek, "*İran'da Kaçar Türk Hanedanlığı, Bâbîlik ve Bahâîlik*", (İstanbul, Kitap Dünyası Yayınları, 2023): 17.
543 Sümer, "Kaçarlar".
544 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 55.
545 Hüseyin Saraç & Barış Dursun, "Kaçarlar Döneminde İran'da İdare, Ordu ve Toplumsal Yapıda Modernleşme", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12/1 (2022): 76.
546 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 56.
547 Namiq Musalı, "Kaçarlar Döneminde Türk Kimliği ve Türkçenin Konumu Meseleleri Üzerine", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/4 (2018): 134.

Oğuz Türkçesiyle benzer özellikler taşayan bir dile sahip olan[548] Kaçarlar, Farsça ile beraber Türkçeyi de resmi yazı dili olarakkullanmışlardır[549] XX. yüzyılda ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, askeri kayıplar ve ülkenin kuzey ve güneyden işgal edilmesi Pers milliyetçiliğinin gelişmesinde etkili olmuştur. 1921 yılında İngilizlerin desteğini alan o dönem Kazak Tugay Komutanı olan Rıza Han'ın darbe girişimi ile hükümet düşmüş ve yeni bir hükümet kurulmuştur.[550] Yeni kurulan hükümette savaş bakanı olan Rıza Han, 1923' te Ahmed Şah'ın Avrupa seyahatinden önce başbakanlığa getirilmiştir. Ahmed Şah Avrupa da iken cumhuriyet yanlısı yeni hükümete karşı halk kısa süre tepki göstermiş ise de Rıza Han'ın ikna çabaları sonuç vermiştir ve 1925'te Ahmed Şah gıyaben tahttan indirilmiş, Rıza han mecliste "Şehinşah" ilan edilerek Pehlevi Hanedanı kurulmuştur.[551] Böylece Kaçar Hanedanı, 1925 yılında sona ermiş ve İran'da yönetim Pehlevîlere geçmiştir.[552]

Ağa Muhammed Han tarafından kurulan Kaçarlar da çok çeşitli bayraklar kullanmışlardır.[553]Kaçarlar, Safevî döneminin geleneklerine bağlı kalarak, onların bayraklarında yer alan misyonu devam ettirerek, Feth Ali Şah döneminde Safevîlerde kullanılan arslan ve güneş motifli bayrakları resmi olarak kabul etmişlerdir.[554]

Şekil 2.14. Kaçarlar Devleti-Pehleviler Dönemi

[548] İpek, "İran'da Kaçar Türk Hanedanlığı,",16.
[549] Musalı, "Kaçarlar Döneminde Türk Kimliği",159.
[550] Nail Elhan, "Pehleviler Dönemi'nde İran'da Ulus-Devlet: Milli Kimlik ve Geleneğin İcadı", *İran Çalışmaları Dergisi*, 3/2 (2019): 21-22.
[551] Rıza Kurtuluş, "Rızâ Şah Pehlevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 23.01.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/riza-sah-pehlevi.
[552] Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 56.
[553] Köprülü, "Bayrak".
[554] Necefli & Dedeyev, "Safevî Devleti'nin Bayrakları", 40.

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçar_Devleti#/media/Dosya:State_flag_of_Persia_(1907–1933).svg (Erişim Tarihi: 06.01.2025)

Kaçarlar Safevi Devleti'nin devamı sayıldığı için bayrakları da aynı motiflerle devam etmiş ve Nasıreddin Şah döneminde Aslan motifine Zülfikar motifi de eklenmiştir. Kılıç tutan aslan motifi ile Şiîlik inancı pekiştirilen bayraklarda, Pehlevi hanedanı döneminde tekrar değişiklikler yapılarak kullanılmıştır. Pers mitolojisinde efsanevi bir kahraman olan Rüstem karakteri Pehlevi hanedanı döneminde ön plana çıkarılarak bayrakta ki aslan motifi ile bağdaştırılmıştır. Çünkü aslan Türklerde olduğu gibi İran'ın geçmişinde de gücün ve kahramanlığın temsili olan önemli bir semboldü. Pehleviler bu benzeşimle hem kültürel mirası sahiplenme hem de hükümdarlık güçlerini pekiştirmeyi amaçlamışlardır.[555]

Pehleviler döneminde kullanılan bayrak aslında Kaçar Devleti'nde 1906 yılındaki Meşrutiyet Devrimi sonrasında oluşturulmuştur. Söz konusu bayrak geçmişten gelen mit ve inanışların sürekliliği açısından değer taşımaktadır.[556]

2.13. Altınorda Devleti

Altınorda, Moğol İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra XIII. yüzyılın ortalarında Batu Han tarafındanDeşt-i Kıpçak,[557]adlı bölgede kurulan bir Türk-Moğol devletidir.[558] XIV. yüzyıldan itibaren iç karışıklıklar ve dış saldırılar devletin zayıflamasına yol açmıştır. Timur'un saldırıları ve iç taht mücadeleleri, Altınorda'nın yıkılmasına neden olmuştur. Yıkılmasından sonra topraklarında XIV. yüzyılın sonlarında Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Sibir Hanlığı ve Nogay Hanlığı kurulmuştur. Bu hanlıklar, Altınorda'nın siyasi ve kültürel mirasını farklı şekillerde devam ettirmişlerdir.[559]

---

555 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 57-58.

556 Elhan, "Pehleviler Dönemi'nde", 28.

557 Deşt-i Kıpçak, doğuda İrtiş Irmağı'ndan başlayarak Batı Sibirya, Hazar Denizi, Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları ihtiva ederek batıda Karpat Dağlarına kadar uzanan alanı kapsamaktadır.

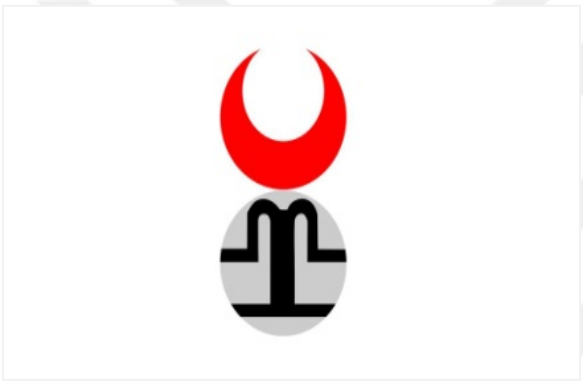
558 Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 01.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/altin-orda-hanligi.

559 Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a*, 114.

Çadır ve otağ anlamına gelen "Orda" kelimesi Batuhan'ın ak çadırının üzerindeki altın renginden kaynaklanmaktadır. Devletin kurucusu Batu Han, Cengiz Han'ın torunudur.[560]

Fransisken Kilise'sinde ki kayıtlarda ve Topkapı Sarayı'nda İspanyollara ait bir haritada Altınorda Devleti'nin bayrağı beyaz zemin üzerine kırmızı hilal vesiyah bir damgadan oluşmaktadır.[561] Bu bayrakta kullanılan beyaz, kırmızı, siyah Türklerdeki ana renklerdendir. Türklerde ana renklere verilen anlam, yönleri betimlemek içindir ve beyaz batıyı, kırmızı güneyi, siyah kuzeyi temsil etmektedir.[562]

Şekil 2.15. Altınorda Devleti

Kaynak: https://ulusalbayrak.com/menudetay.php?id=1008.(Erişim Tarihi: 06.01.2025)

Aynı zamanda beyaz Türklerde ve Moğollarda saflık, bilgelik, temizlik, adalet, ululuk ve güç ile bağdaştırılmıştır. Cengiz Han'ın komutanlarına yönelik beyaz kıyafet giyip beyaz ata binmesi konusundan söylemlerinin olması bu renge verilen değeri göstermektedir.[563] Bayrakta yer alan ay sembolü ve kırmızı renk ise savaşçılığın, yiğitliğin, cesaretin ve saltanatın timsalidir. İslamiyet'ten önce de Türkler tarafından kutsal kabul edilen bir sembol olan ay, İslam dinini kabul etmesiyle beraber Türk-İslam devletlerinin temel bir motifi haline gelmiştir.[564]

560 Saray, "Altın Orda Hanlığı".
561 Köprülü, "Bayrak ".
562 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 21.
563 Yıldız, "Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk", 44.
564 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 153.

Türkler kırmızı renge de tarihi ve kültürel anlamlar yüklemişlerdir. Cesaret, bağımsızlık, yiğitliği temsil etmesinden başka Türklerde "Al Ruhu" veya "Al Ateş" olarak bilinen ateş tanrılarının koruyuculuğunu ifade etmektedir. Ateş ve ocak kırmızı ile simgelenmektedir. Bu yönüyle ocağı, aileyi ve çoğalmayı temsil eder. Türk kıyafet ve bayraklarındaki kızıl renk ise ait olma ile alakalıdır. Çünkü kırmızı hayatta kalmayı sağlayacak kanı temsil etmektedir. Burada ifade edilen kan ise kutsal Türk kanıdır ve Türk bayraklarının rengi kırmızıdır. Türklüğe mensup olmanın verdiği bir aidiyettir. Bu bayrakta kullanılan ay tarihsel süreç içerisinde bu sembole verilen değere atıfta bulunmaktadır. Altınorda devleti'nde de ay hâkimiyet simgesi olarak kullanılmıştır. Ay sembolü Türklerle beraber İslamiyette kullanılan bir sembol olmuştur.[565]

Kırım Hanlığı:1441'de Hacı Giray tarafından kurulmuştur ve Kırım Yarımadası'nı merkez edinmiştir. Hanlığın kuruluşunda, Altın Orda'nın parçalanmasının ardından Kırım'da oluşan siyasi boşluk etkili olmuştur. Kırım Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkiler kurmuş ve 1783'te Rusya tarafından ilhak edilene kadar varlığını sürdürmüştür.[566]

Kırım Hanlığının bayrağında günümüzde ki Kırım devletinin bayrağıyla benzer özellikler gösterdiği tespit edilmiştir. Bayrakla ilgili Halil İnalcık

> "*Bugün Orta Asya'da Kazakların orta yüzünü teşkil edenbeş büyük kabileden biri Kireylerdir. Bunlardan Irtış, Sarı Su ve Çu kenarlarında dolaşan Uvak-Kireyler arasında, Taraklı adında bir şubenin bulunması dikkate değer. Kırım hanlarının da tamgasına 'tarak-tamga' denmektedir. Bu damga altın orda damgasına benzer. Tarak-tamga Mengli Giray paralarında ve 1475 tarihli yazısında görülüyor. Uluğ Muhammed'in 1428 tarihli bir yarlığında aynı damgayı görüyoruz*." demiştir.[567]

Kazan Hanlığı: 1438'de Uluğ Muhammed Han tarafından kurulmuştur ve merkezi Kazan şehridir. Kazan Hanlığı, Altın Orda'nın önemli merkezlerinden biriydi ve yıkılmasından sonra bu bölgedeki Türk siyasi varlığını devam ettirmiştir. Hanlık, 1552'de Rus Çarı IV. İvan tarafından fethedilmiştir. Kazan Hanlığı'nın topraklarında

---

565 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 219.

566 Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", içinde *Türkler Ansiklopedisi,* (Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002), 8:830.

567 Ali Cinkara, *Halil İnalcık, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 536.

yaşayan halk arasında Çirmişler, Çuvaşlar ve Arlar gibi Fin kavimleri de bulunuyordu.[568] Kazan Hanlığı bayrağı hakkında bilgilere ise ulaşılamamıştır.

Kazak Hanlığı: XV. yüzyılın sonlarında, Altın Orda'nın dağılması sürecinde ortaya çıkmıştır. Kazak Hanlığı, Deşt-i Kıpçak'ın doğu kesiminde kurulmuş ve geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.[569]

Kazak Hanlığı'nın bayrağının nasıl göründüğü tam olarak bilinmemekte fakat bayrakların o dönemde önemli bir askeri ve sembolik değere sahip olduğu kaynaklarda geçmektedir. Kazak halkının çeşitli boy ve damgalarının, başka boylar tarafından fark edilmek amacıyla bayraklarda da kullanıldığı belirtilmektedir. Bu bayraklar sayesinde, o grubun hangi boya ait olduğu kolayca anlaşılmaktaydı.[570]

Astrahan Hanlığı: Astrahan Hanlığı, 1466-1554 yılları arasında hüküm süren bir Türk hanlığıdır. Başkenti Astrahan şehri olan bu hanlık, Cengiz Han'ın oğlu Cuci'nin soyundan gelen Toka Temür ailesine mensup Kasım Han tarafından kurulmuştur. Zaman zaman Kırım Hanlığı aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin etkisi altına girmiştir. Astrahan Hanlığı, 1556'da Rus Çarı IV. İvan tarafından fethedilmiştir.[571]Astrahan Hanlığı bayrağı hakkında bilgilere ise ulaşılamamıştır.

Sibir Hanlığı: XV. yüzyılın sonlarında kurulmuş ve Batı Sibirya bu hanlık tarafından kontrol edilmiştir. Hanlığın topraklarında Türklerin yanı sıra çeşitli Fin-Ugor kavimleri de yaşıyordu. Sibir Hanlığı, 1583'te Rus Kazak lideri Yermak Timofeyeviç tarafından fethedilmiştir.[572] Sibir Hanlığı bayrağı hakkında ise bilgi bulunmamaktadır.

2.14. Özbek Hanlıkları

Özbek Hanlığının tarihi, Cuci'nin soyundan gelen Özbek Han'ın Altın Ordu tahtına çıkışıyla başlamıştır. Tokta Han'ın vefatının ardından 1313 yılında Özbek Han tahta geçmiştir. Tahta çıkışından sonra yaklaşık sekiz yıl boyunca Deşt-i Kıpçak bölgesine

---

568 İsmail Türkoğlu, "Kazan Hanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 07.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/kazan-hanliği.

569 Yerkinay Maukhara, "Siyasî ve Kültürel Açıdan Kazak Hanlığı (1456-1731)", (Yüksek Lisans Tezi, Selcuk Üniversitesi, 2011), 22-23.

570 Yerkinay Maukhara, "Siyasî ve Kültürel Açıdan Kazak Hanlığı", 91.

571 Mehmet Saray, "Astarhan Hanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 01.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/astarhan-hanligi,

572 Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a*, 118.

yakın bir yerde yaşamıştır. 1320'li yıllarda İslam'ı kabul ederek Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Muhammed Özbek Han ismini almış ve İslamiyet onun döneminde ülkede yayılmıştır.[573]

Ebülhayr Han'ın ölümünden sonra Deşt-i Kıpçak'tan göç eden Özbekler, XVI. yüzyılda Türkistan topraklarında iki hanlık kurmuştur. Bunlardan ilki, Şeybanîler ve ardından Astarhanlıların ve en son da Mangıtlar tarafından yönetilen Buhara Hanlığı (1500-1920) olarak tarihte yerini almıştır. Buhara Hanlığı 1785 yılından itibaren Buhara Emirliği'ne dönüşmüştür (1785-1920). İkincisi ise Yâdigâroğulları ve Kongrat hanedanlarının idaresinde kalan Hîve Hanlığı'dır(1512-1920).[574]

XX. yüzyılın başlarında, Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetine karşı halk, Cedidcilik akımının etkisiyle çeşitli ayaklanmalara öncülük etmiş ve Basmacı Hareketi'ni başlatmıştı. Basmacı hareketini amacı Türkistan'ı Sovyet işgalinden kurtararak, bağımsız bir devlet kurmaktı. 1920 yılında Kızıl Ordu'nun Harezm ve Buhara'yı ele geçirmesiyle bu bölgeler, ikinci ve üçüncü ayaklanma merkezleri haline gelmiştir. Bu durum, Basmacı İsyanı'nın tüm Türkistan'da yayılmasında etkili olmuştur.[575]1921 yılında Enver Paşa'nın liderliğinde hareket güçlenmiş ve Basmacılar, Buhara'nın büyük bir kısmını yeniden kontrol altına almıştır. Ancak, 1922'de Enver Paşa'nın ölümüyle birlikte hareket sona ermemiş, ancak ilk dönemlerindeki gücünü ve merkezi niteliğini kaybetmiştir. Basmacı Hareketi'nin 1935 yılına kadar devam etmiştir.[576] Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Özbekistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etti.[577] Özbek Hanı Ubeyd Han'ın ise beyaz bayrak kullandığı çağdaş kaynaklarda geçmektedir.[578]

---

573 Timurlan Omorov, "Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları!", *TÜBAV Bilim Dergisi*, 5/3 (2012): 9.

574 Mehmet Alpargu, "Özbekler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekler

575 Mehmet Erkan Kıllıoğlu, "Basmacı İsyanı ve Afganistan (1918-1933)", *Asya Studies*, 6/20 (2022): 205.

576 Okan Yeşilot ve Burcu Özdemir, "Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında Basmacı Hareketi", *Belleten*, 85/302 (2021): 288.

577 Alpargu, "Özbekler".

578 Köprülü, "Bayrak".

2.14.1. Buhara Hanlığı

1500 yılında Şeybanî hanedanı tarafından kurulan Buhara Hanlığı, Türkistan hanlıkları arasında güçlü bir konuma sahip olmuştur.[579] Hanlık, zamanla iç karışıklıklar nedeniyle hanedan değişikliğine gitmek zorunda kalmıştır. 1599 yılında yönetim Astrahanîler hanlığına geçmiştir. Bu dönemde yine hanlık içindeki mücadeleler devam etmiştir. Astrahanîlerin son yıllarında Mangıt emirleri devlet yönetiminde giderek daha etkili hale gelmiş ve hanedanlık 1785 Mangıtlar'ın eline geçmiştir. Böylece 1500 yılından beri süregelen Cengiz soyuna dayalı yönetim de sona ermiştir. Mangıt kabilesinin kontrolündeki hanlığın ömrü çok uzun sürmemiştir. 1920 yıllarında Rusların işgali ile Buhara, Türkistan ve İdil-Ural bölgesinde dengeler değişmiştir.[580]

Buhara Hanlığı'nın bayrağı hakkında kesin bilgiler sınırlı olmakla birlikte, bazı kaynaklarda beyaz zemin üzerine kahverengi bir üçgen bulunan tasarımlar yer almaktadır. Bu tasarımın doğruluğu konusuda kesinlik kazanmamıştır.

2.14.2. Hive Hanlığı

Hârizm bölgesinde kurulduğu için Hârizm Hanlığı olarak da bilinen bu devlet, XVIII. yüzyılda Rus ve Batı Avrupa kaynaklarında Hîve Hanlığı olarak anılmıştır.[581] Hive Hanlığı, Harezm bölgesinde, Aral Gölü'nün güneyinde ve Amu-Derya Nehri'nin aşağı mecrasında kurulmuştur. Çevresini saran çöller, bölgeye doğal bir savunma hattı sağlamıştır. Hanlığın kurucusu olarak bilinen İlbars Han Arapşahlılar veya Yadigaroğulları olarak bilinen hanedana mensuptu.1515 yılında Deşt-i Kıpçak'tan gerçekleşen Özbek göçü, onun Türkmenler üzerindeki otoritesini güçlendirmiş ve birçok Türkmen kabilesini yönetimi altına almasına olanak tanımıştır.[582] İlbars Han'ın

---

579 Kadir Tuğ, "Özbek Han'ın Tahta Çıkışı, Özbek Kimliğinin Şekillenişi ve Bazı Özbek Boyları," *Akademik Matbuat,* 3/2 (2019): 52.

580 İnci Yelda Dumlupınar, "Astrahanîler ve Mangıtlar Devri Buhara Hanlığı (1599-1920): Genel Hatlarıyla Kaynakları ve Siyasi Tarihi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/9 (2023): 215.

581 Mehmet Saray, "Hîve Hanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/hive-hanligi

582 Muhammed Bilal Çelik, "Firdevsü'l-İkbâl ve Hive Hanlığı Tarihi Açısından Değeri", içinde Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), 45.

ölümünden sonra yaşanan yönetim boşluğu, saltanat mücadelelerine ve ülkede artan karışıklıklara yol açmıştır.[583]

Amu Derya Nehri'nin 1578 yılında mecra değiştirmesi ile devletin merkezi Ürgenç'ten Hive'ye taşınmıştır. Hive hanlığı'nın en güçlü hükümdarı Ebu'l Gazi Bahadır Han'dır. Hive Hanlığı'nın son dönemlerinde, beylikler arasındaki mücadeleler artmış ve bu kargaşa sırasında yöneticiler yetkilerini kaybetmiştir. "Han oyunculuğu" olarak anılan bu kaotik dönem, 1804 yılında Kongrat sülalesinden İltüzer'in tahta geçmesiyle sona ermiştir. Kongrat hanedanlığı döneminde, kuzeyde Deşt-i Kıpçak'a, güneyde Merv'e kadar seferler düzenlenerek hanlık eski sınırlarına ulaşmıştır. Ancak, 1873 yılında Rusların işgaline uğrayan Hive, 1920'de Sovyet orduları tarafından tamamen ortadan kaldırılmıştır.[584]

Hive Hanlığı'nın bayrağı hakkında da sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bazı dijital kaynaklarda bu hanlığın bayrağı hakkında, beyaz zemin üzerinde mavi bir hilal bulunan tasarımlardan bahsedilmektedir. Fakat bu tasarımları destekleyecek yeterli kaynak olmadığı için tasarımın doğruluğu konusunda kesinlik yoktur.

2.15. Timurlular Devleti

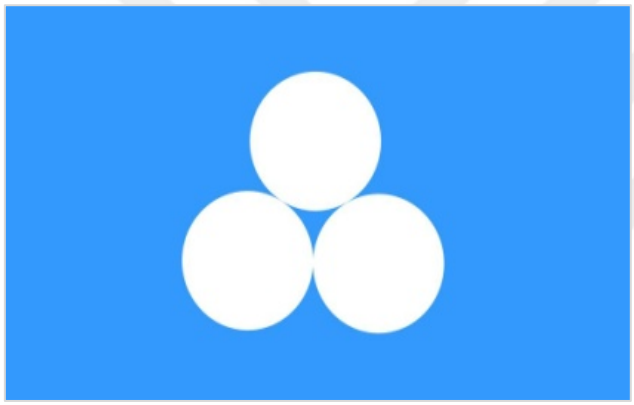
Semerkant'da 1370 yılında kurulan devlet adını kurucusu Emir Timur'dan almaktadır. Hükümdara mahsus bayraklarını beyaz renkte kullanan Timur kendisini Cengiz Han'ın meşru varisi saymaktadır. Ordu da sarı, kırmızı ve mor bayraklar kullanılmıştır. Timur'dan sonra gelen hükümdarlarda bayraklarda aynı geleneği devam ettirmişlerdir. Timur'un torunu Muhammed Mirza ordusunda tepelerinde madenden hilallerin bulunduğu farklı renk ve desenlerde bayraklar kullanmıştır.[585]

Timurlularda kullanılan bayrak mavi zemin üzerine üç beyaz daireden oluşmaktadır. Türklerde "gök" rengi olarak bilinen mavi renk doğu yönünü, beyaz renk ise batı yönünü temsil etmesi açısından önemlidir. Timurlularda mavi renk sonsuzluğun, suyun, ululuğun huzurun; beyaz renk saflığın, adaletin, bilgeliğin manasıdır. Bayrak üzerinde bulunan üç dairenin Emir Timur'un kendine ait bir sembolü olduğu rivayet

583 Şeyma Bülbül, *Hive Hanlığı (1511-1920)*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2022):157.
584 Çelik, "Firdevsü'l-İkbâl", 46-47.
585 Köprülü, "Bayrak".

edilmektedir. Renklerin anlamları ile ilişkili olarak doğudan batıya dünyanın dörtte üçüne hâkimiyet kurduğunu ifade eder.[586] Bayrakta bulunan üç dolunay şekli gümüş rengindedir. Türklerde güneş sıcaklığın ay ise soğukluğun sembolü olmasından dolayı gümüş rengindedir. Bu üç dolunay şeklinin gümüş renginde olduğu rivayetlerde vardır. Ayın kendi ışığının olmaması ve güneş ışığını yansıtması sebebiyle ayna görevi görmektedir. Ayrıca ay soyut olarak "Kut" somut olarak "vezir" kelimelerine tekabül etmektedir.[587] Timurluların sarı, beyaz, kırmızı ve mor bayraklarda kullandığı kaynaklarda geçmektedir. Bu bayrakların tepesinde madenden yapılmış aybulunmaktadır. Bu bayrakların kullanımı farklı olsa da temelde Timur'un hükümdarlık ve egemenliğinin göstergesidir.[588]

Şekil 2.16. Timurlular Devleti

Kaynak: https://ulusalbayrak.com/menudetay.php?id=1009.(Erişim Tarihi: 06.01.2025)

2.16. Babûrlüler Devleti

Babûrlüler devletinin kurucusu Zahireddîn Muhammed Babur, Çağatay Türk'ü idi.[589]Babası Ömer şeyh Mizra Timur'un, annesi Cengiz Han'ın soyundangelmektedir.[590] Babûr Şah Panipet Meydan Savaşı'nı kazanarak Lodi Sultanlığı'nı ortadan kaldırdı ve 1526'da Delhi bölgesinde Babûrlüler Devleti'ni

586 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 22.
587 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 219-220.
588 Köprülü, "Bayrak".
589 Merçil, "Müslüman-Türk Devletleri Tarihi", 314.
590 Davut Şahbaz, "Hindistan'da Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Dönemi: Zahirüddin Muhammed Babür", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57/1 (2017): 584.

kurdu.[591] Babûrler Hindistan'ın büyük bir bölümünde hâkimiyetlerini sürdürdüler.[592] Babûrlü sultanlar, Sünni olmalarına rağmen, Şii ve Hindu kadınlarla evlenerek ve farklı kültürlerden insanları yönetimlerine katmışlardır.[593]

Hindistan'a Türklerin vasıtasıyla ile gelen Farsça, Hintce'nin etkisi zamanla değişime uğramış; zamanla Hint-Fars tarzı ortaya çıkmıştır.[594]Ekber Şah zamanında bir tercüme heyeti oluşturularak Sanskritçe, Hintçe, Türkçe, Arapça eserler Farsçaya çevirilmiştir.[595] Bu durum Hint eserlerinde Fars üslubun etkisini daha da güçlendirmiştir.[596] Yabancı dil öğrenimini tüm devlet tüm çalışanlarına zorunlu tutan Ekber Şah, devlet okulu açtırarak eğitim dilini Farsça yapmış; dilin halk arasında da yayılmasında etkili olmuştur.[597] Mimaride cami, türbe, köşk, bahçe gibi yapılar Hint ve Fars üslubunun özellikleri ile harmanlanmıştır.[598]

Babûr İmparatoru Hümayun döneminde Safevi sarayından Hindistan'a getirilen İranlı sanatçılar Babûr resim sanatının gelişmesinde etkili olmuşlardır. Safevîler'in yardımı ile kurulmuş Babûr Devlet'in de Safevî bayraklarının benzerinin kullanılması doğal karşılanmalıdır.[599]

Cumuhurbaşkanlığı forsunda bulunan on altı Türk devletlerinden biri olan Babûrlüler Devleti'nin bayrağı da tasvir edilmiştir. İngiliz seyyah ve papaz Edward Terry seyahatnamesinde Babûrlülerin kullandığıbayrağın zemin renginin yeşil olduğunu bu zemin üzerinde sarı bir güneş ve güneşin önünde diz çökmüş sağ tarafa bakmakta olan aslan motifi olduğundan seyahatnamesinde bahsetmektedir.[600]

---

591 Enver Konukçu, "Bâbürlüler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/baburluler.

592 Vedat Meral, "Bâbürlülerde Eyalet (Sûbe) Teşkilatı", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* (2023): 127.

593 Tolga Uzun ve Kübra Yavuz, "Bâbürlüler Devri (1526-1858) Saray Resim Atölyesi ve Doğu Hindistan Şirketi Resim Etkinlikleri", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2023): 870.

594 Berna Karagözoğlu, "Babürlü Sarayında Farsça Çalışmaları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4/12 (2017): 21-24.

595 Karagözoğlu, "Babürlü Sarayında Farsça Çalışmaları", 18.

596 Uzun & Yavuz, "Bâbürlüler Devri" 874.

597 Karagözoğlu, "Babürlü Sarayında Farsça Çalışmaları", 24.

598 Uzun & Yavuz, "Bâbürlüler Devri" 870.

599 Necefli &Dedeyev, "Safevî Devleti'nin Bayrakları", 41.

600 Aydoğmuşoğlu "Safevî, Kaçar ve Babür", 57.

Şekil 2.17. Babûrlüler Devleti

Kaynak: https://www.devletialiyyei.com/Zaman-Tuneli/babur-imparatorlugu (Erişim Tarihi: 04.02.2025)

Aslan tarihte Türkler için her zaman olumlu şekilde anlamlandırılmıştı. Cesaret, ışık, aydınlanma, lidelirlik, asalet, hükümdarlık anlamlarını ifade etmekteydi. Güneş, gücün ve aydınlanmanın, ışığın simgesidir. Aslan ve güneş sembolünün birleşimi cihan hâkimiyeti anlayışını ön plana çıkarmaktadır.[601]

Babûrlülerin bir diğer bayrağı ise sarı ve kırmızı renklerden tasarlanmıştır. Yatay üçgen şeklinde sarı bir sembol bulunan bayrakta, kırmızı Türklerde savaşçılığın, cesaretin, kuvvetin, kahramanlığın rengi olması dolayısı ile öne çıkarken sarı rengi dünyanın merkezini betimlemektedir. Sarı rengin olumlu ve olumsuz özellikleri de bulunmaktadır.[602] Sarı ve kırmızı bayraklar ordu da kullanılmıştır.[603]

Şekil 2.18. Babûrlüler Devleti

Kaynak: https://turktarihim.com/Babür_İmparatorluğu.html(Erişim Tarihi: 06.01.2025)

601 Necefli &Dedeyev, "Safevî Devleti'nin Bayrakları", 39.
602 Yel, "Bayrak ve sancak sevgisi",22-23.
603 Genç, "Türk İnanışları ile Milli",1098.

Bayraklarında ki renklerden zemindeki yeşil renk türeme, yeniden doğuş, bolluk ve hayat ağacı anlamındadır. Sarı renk ise dünyanın merkezi anlamına gelmektedir. Kaynaklarda iki farklı Babûr bayrağı tanımı bulunmaktadır

2.17. Karakoyunlular Devleti

Karakoyunlular, XIV. yüzyılın ortalarında Bayram Hoca önderliğinde Doğu Anadolu'da kurulmuş, başlangıçta Erciş ve Van çevresinde hâkimiyet sağlamışlardır. Zamanla güçlenerek Azerbaycan, Irak-ı Arap[604] ve Irak-ı Acem[605] bölgelerine kadar genişlemiş, bu süreçte siyasi ve askeri etkinliklerini artırmışlardır. Oğuzların hangi boyuna mensup olduklarına dair kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmayan Karakoyunlular, Azerbaycan'ın Türkleşmesinde önemli bir rol oynamışlardır.[606]Bu gelişmeler, Karakoyunluların Doğu'nun önemli bir Türkmen hanedanı olarak tanınmasını sağlamıştır. İdari yapılanmada Celayirli Devleti'ni örnek almışlardır.[607]

Karakoyunlular ismi, sürülerin renkleriyle ilişkili olup "kara" ve "koyun" ifadeleri ile eski inançlarına atıfta bulunmaktadırlar. Koç ve koyun motifleri, Türk kültüründe yaygın olup güç ve sağlamlık simgeleri olarak görülmektedir. İslamiyetten önce koyun figürleri kullandıkları ve bunu İslamiyetten sonrada kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. "Ak" ve "Kara" nitelemeleri de Türkler arasında iç Oğuz boylarıyla bağlantılıdır. Türklerde renklerin simgesel ifadeleri bulunmakta ve eski inançlarında da var olan renk-yön ilişkisine vurgu yapmaktadır.[608] Kaynaklardan elde edilen verilere göre Karakoyunlular Devleti'nin bayrakları hakkında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Bayraklarında koyun resmi olduğu iddia edilsede bu bilgi doğrulanamamıştır. Baranlı aşiretine bağlı Türkmen bir sülale tarafından kurulan Karakoyunlu Devleti'nin

---

604 Irak-ı Arap (Arap Irak'ı):Bu, bugünkü Irak topraklarının güney kesimini, özellikle Bağdat, Basra ve çevresini ifade eder. Osmanlı ve İslam dünyasında bu bölge, Arap kültürünün ve nüfusunun yoğun olduğu bir yer olarak tanınırdı.

605 Irak-ı Acem (Acem Irak'ı):Bu terim, bugünkü Batı İran ve Hazar Denizi'nin güneybatısındaki bölgeler için kullanılırdı. Osmanlı döneminde ve öncesinde, bu bölge genellikle İran topraklarının bir parçası olarak kabul edildiği için Acem (İranlılar) ile ilişkilendirilmiştir. Merkezi genellikle Hemedan ve İsfahan gibi şehirlerdi.

606 Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 02.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular.

607 Köprülü, "Bayrak".

608 Ahmet Ahmetoğlu, "Karakoyunlular ve İskender Mirzanın Siyasi Hayatı" (Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2019), 16.

bayrağının ismiyle ilişkili olarak beyaz zemin üzerine kara koyun veya hükümdar tamgasını simgelediği tahmin edilmektedir.[609]

2.18. Akkoyunlular Devleti

Oğuzların Bayındır boyuna mensup olan Akkoyunlular, Anadolu'ya ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemektedir ancak Moğol istilasından sonra geldikleri tahmin edilmektedir. Akkoyunluların siyasi olarak tarih sahnesine çıkışı 1340 yılında Tur Ali Bey liderliğinde olmuştur. Tarihi kaynaklarda adları ilk olarak 1340 yılında, Trabzon-Rum İmparatorluğu'na yapmış oldukları akınlar dolayısıyla geçmektedirler. Doğu Anadolu, günümüz Azerbaycan ve Irak topraklarında hâkimiyetlerini sürüdüren devlet, Karakoyunluların idari stratejisini uygulayıp yönetim birimlerinde Celayirliler ve Timurlulardan yararlanmışlardır.[610]

Akkoyunlularda hanedanlık bayrağı beyazdır. Ak koyun motiflerini de kesin olmamakla beraber bayraklarında kullanmışlardır. Farklı renklerde üzerinde Bayındır damgasını kullandıkları bayrakları da vardı. Topkapı Müzesinde Hasan Bahadır (Uzun Hasan) isminin yazılı olduğu bir bayrak bulunmaktadır.[611] Bu bayrakta koyun resmi bulunmamaktadır ama bayrağın renginin beyaz olduğu bilinmektedir.[612]

Şekil 2.19. Akkoyunlular Bayrağı

609 Köprülü, "Bayrak".
610 Faruk Sümer, "Akkoyunlular", TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi: 16.03.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular.
611 Köprülü, "Bayrak".
612 Ahmetoğlu, "Karakoyunlular ve İskender", 12.

Özellikleri: Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a ait bir sancak (Topkapı Sarayı Müzesi, Silâh Bölümü, nr. 1/3).

Kaynak: https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular (Erişim Tarihi: 02.01.2025)

2.19.Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması ve Moğol istilaları sonucu Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin Bizans topraklarına akınlar düzenlemesi ile ortaya çıkmıştır.[613]Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda İslamiyet ve gaza ruhu etkili olmuştur[614] ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet yönetimi ve uygarlık gelenekleri, Osmanlılar tarafından benimsenmiştir.[615] Osmanlı Beyliği, XIII. yüzyılın sonlarında, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla ortaya çıkan beylikler arasında yerini almıştır. 1299 yılındaOsman Bey tarafından kurulmuş olmasına rağmenbu dönemde beylik henüz tam anlamıyla bir devlet yapısına ulaşmamıştır. Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu Söğüt ve Domaniç bölgesi, Bizans İmparatorluğu'nun sınırında bulunuyordu. Bu stratejik konum, beyliğin hem Bizans'a karşı fetihler yapmasına hem de Anadolu'dan gelen Türkmen göçlerinin merkezi haline gelmesine imkân sağladı.[616]

Osmanlı Beyliği'nin yükselişi 1302'de Koyunhisar Savaşı'nda Bizans ordusunu yenmesiyle başlamıştır. Bu zafer, Osman Gazi'nin ününü yaymış ve Anadolu'nun dört bir yanından gazileri etrafında toplamıştır.[617]Orhan Bey iseBizans'a karşı alınan bu zafer sonucunda beyliği devlete dönüştürmüş ve1302 yılı da devletin asıl kuruluş yılı olarak kabul görmüştür.[618]Bizans İmparatorluğu'nun iç karışıklıkları ve Avrupa'daki siyasi dengeler de Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş sürecinde etkili olmuştur. Osmanlılar bu fırsatları iyi değerlendirerek kısa sürede güçlü bir devlet haline gelmiş ve Bizans'ın egemenliğine son vererek Balkanlara doğru ilerlemeye başlamıştır. Özellikle Şeyh Edebâli önderliğindeki Vefaiyye tarikatı ve Alperenler, Osman Bey'in askeri ve

613 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ* (1300-1600), çev. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 11-13.
614 Cemal Kafadar, "Gazâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 02.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/gaza.
615 İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ,* 13.
616 Feridun Emecen, "Osmanlılar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 02.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#1-klasik-donem.
617 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, 12.
618 Mehmet Anık, "Çokkültürcülük ve Osmanlı Devleti", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2012), 123.

siyasi gücünün temelini oluşturmuştur.[619]II. Mehmed'in liderliğinde Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi, imparatorluğun askeri, siyasi ve ekonomik alarıda büyük bir atılım yaptığı bir dönemdir. İstanbul'un fethi, bu dönemin en önemli olayı olmakla birlikte, gerçekleştirilen reformlar ve fetihler, Osmanlıları XVI. yüzyılda bir dünya gücü haline getirecek temelleri atmıştır.[620] Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Osmanlı üç kıtaya yayılan geniş bir imparatorluk haline gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman dönemi, Osmanlıların askeri ve siyasi gücünün doruk noktasına ulaştığı bir dönem olarak kabul edilir.[621] Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ve yayıldığı coğrafya, hem siyasi yapısını hem de kültürünü etkilemiş aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni çok kültürlü ve hoşgörülü bir yapıya kavuşturmuştur. [622]

Osmanlı Devleti'nde ilk dönem kullanılan bayraklar hakkındaki bilgilere daha sonraki kayıtlardan ulaşılmaktadır.[623]Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinde padişahın kullandığı sancak "ak sancak"tı. Bu renk Hz.Peygamberin kullandığı sancak renkleriyle ilişkilendirilmiştir.[624]Osmanlı'da ilk "ak sancak" Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Mesud'un Osman Gazi'ye verdiği sancaktır. Bu sancak Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ve varlığının sembolü olmuştur.[625]

Şekil 2.20. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/02

Özellikleri: Sancak kalın ipekli kumaştan yapılmış olup ucu sivridir. Üç parça halinde dikilmiştir. Orta kısmında bulunan hilal motifinde "Allah Müfettihu'lebvab" (Allah

619 Yaşar Demir, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (2017), 88.
620 Halil İnalcık, "Mehmed II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 03.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-ii
621 Feridun Emecen, "Süleyman I", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 03.01.2025), https://islamansiklopedi si.org.tr/suleyman-i#1.
622 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, 14.
623 Köprülü, "Bayrak".
624 Yıldız, "Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk",43.
625 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi",23.

Kapıları açandır); enine geçen şerit kısmında "nasrun minellâhi ve fethun karîb(Saff Suresi 13.ayet) (Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. İnananları müjdele) yazısı görülmektedir. Yaklaşık 5.55 x 3,28 cm ebatındadır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Osman ve Orhan devirlerinde saltanat bayrağı olan ak sancağın, Orhan veya I. Murad zamanında yeşil ve Çelebi Mehmed zamanında ise kırmızı ortasında yeşil daire bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.[626] Aşıkpaşazade Osmanlının erken dönmelerinde Sultanhisarı'nın fethi sonrası Selçuklu Sultanı tarafından Osman Gazi'ye bir bayrak gönderildiğini belirtmiştir. Ancak bayrağın rengi ve şekli hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Neşri'de aynı bilgileri vermesine ek olarak bayrağın beyaz olduğunu ifade etmiştir.[627]Yavuz Sultan Selim'e kadar kullanılmış olan bu "ak sancak" Osmanlının devlet sancağı olarak kullanılmıştır.[628]Osmanlı dönemi yazarlarının belirttiği üzere bu gelenek Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde de devam etmiştir.[629] Osman ve Orhan Bey dönmelerinde kullanılan ak sancaktan başka savaş bayrağının rengi kırmızıdır.[630]

Şekil 2.21. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/03

Özellikleri: Üst kenarında Allah, Lafza-i Celal(Lafza-i Celal; burada en büyük ve kuşatıcı isim anlamındadır ki; Allah lafzının bir ifadesi ve bir ismidir. Yani lafza-i celal; Allah demektir. Allah lafzı ise; Allah'ın en büyük ve kuşatıcı ism-i şerifidir. Celal sıfatı;

626 Genç, "Türk İnanışları ile Milli",1100.
627 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".
628 Yel, "Bayrak ve sancak sevgisi",21.
629 Yıldız, "Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk",43.
630 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",157.

Allah lafzının sadece bir şubesi, bir kanalıdır. Celal, Allah lafzının içindedir ama Allah lafzı Celal isminin içinde değildir, zira ondan daha büyük ve kuşatıcıdır.), Fetih suresinin ilk dört ayeti; Alt kenar tarafında Ebu Bekir ve Nasrun min Allahu ve fethun karîb(Saff Suresi 13.ayet) (Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. İnananları müjdele) yazılıdır. Ortasında kırmızı zemin üzerine iki adet Kelime-i Tevhid ve orta uç kısmında bir hilal motifi görülmektedir. Yaklaşık 3,20 x 1,76 cm ebatındadır. Yanında yeşil bir kılıfı vardır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Selçuklu Sultanı'nın Osman Gazi'ye "ak sancak" vermesine kadar ki dönemde Osmanlıda kırmızı bayrak kullanılmıştır. Kırmızının geçmişten gelen anlayışa istinaden cesaret, güç, kuvvet, savaşın ve birliğin simgesi olması dolayısıyla kullanıldığı, kaynaklarda geçmektedir. Osmanlı Devleti'nde hükümdar otağınında genelde kırmızı olduğu belirtilmektedir.[631]

Osmanlı Devleti'de diğer Türk devletlerinde olduğu gibi bayraklarda kırmızı renginden başka yeşil, sarı, renkte bayraklar da kullanılmıştır. Kırmızı savaş ve cesareti, yeşil İslamiyet'i, sarı ise merkeziyeti ve dünyevi zenginliği simgelemektedir.[632]

Tursun Bey "Tarih-i Ebu'l Feth" adlı eserinde Fatih döneminde kırmızı bayrak kullanıldığından bahsetmektedir.[633] Fatih döneminin tarihçisi Tursun Bey Osmanlı donanmasında kullanılan bayrakların kırmızı, yeniçeri bayraklarının ise beyaz olduğu hakkında bilgilerde vermektedir. Yine 15. yüzyılda kullanılan bayrakların kırmızı olduğundan bahsedilmektedir. İstanbul'un fethi sırasında haliçten kaydırılan gemiler çeşitli renklerde bayraklarla bezenmiştir. Bu sefer sırasında Fatih bulunduğu gemide yeşil bayrak kullanılmıştır. Fatih'ten Kanuni Sultan Süleyman'a kadar olan padişahlar beyaz renkli sancağı "padişah sancağı" olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Orduda kullanılan kırmızı, sarı bayraklar Kanuni döneminde de devam etmiştir. Daha sonra imparatorluğun genişlemesiyle kullanılan bayrak sayıları artmıştır.[634]

Tarihin en eski dönemlerinden Osmanlıya oradan Türkiye Cumhuriyeti bayrağına aktarılan ay ve yıldız sembolü her zaman ve her dönem Türk milleti için önemli

631 Yıldız, "Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk", 40-41.
632 Üçüncü, "Türkiye'de Türk bayrağı algısı", 495.
633 Köprülü, "Bayrak".
634 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",157.

olmuştur. Bu semboller milletin kutsal saydığı değerler olduğu için bayraklarında da kullanmaya özen göstermişlerdir.[635] Hilal Osmanlıda devletin milli bir sembolü olarak kullanılmıştır. Türklerin İslamiyet öncesi dönemlerinden beri kullandığı ay ve yıldız motifinin Osmanlı bayraklarına da bir savaş efsanesi ile girdiğine inanılmaktadır. Efsaneye göre, 1389 yılında gerçekleşen I. Kosova Savaşı'nın ardından, savaş meydanında şehit düşen Türk askerlerinin kanları birikerek küçük bir gölet oluşturur. Gece vakti, gökyüzündeki hilal şeklindeki ay ve yanındaki parlak bir yıldızın (Jüpiter gezegeni) yansıması, bu kan göletinin üzerinde belirir ve bu etkileyici manzara, Osmanlılar için derin izler bırakır ve bu olayın ardından, Osmanlı bayraklarında hilal ve yıldız figürlerinin kullanılmaya başlandığı rivayet edilir.[636]

Osmanlı Devleti'nde ay sembolü bayraklarında sıkça tasvir edilmiştir. Osmanlı erken döneminde bazen açık bazen kapalı şekilde kullanılan ay figürü bazı bayraklarda tek, bazı bayraklarda iki, bazı bayraklar da üçlü gruplar halinde kullanılmıştır. Hilal bazen bayrağın odak noktasında yer alırken bazen bayrağın tamamlayıcı bir öğesi olmuştur. Yine bayraklar ay ile beraber çeşitli köşe sayılarına sahip yıldızlarla veya yıldız olmadan oluşturulmuştur. Günümüze en yakın kompozisyonlar XVIII. yüzyıldan itibaren oluşturulmaya başlanmıştır.[637]Osmanlı Devleti'ndebayrak ve sancak aynı anlamları ifade etmekteydi.[638]I. Selim'in Çaldıran Savaşı'nda otağının önüne ak ve kızıl iki sancak diktirdiğini İbn İyâs belirtmektedir.[639]Yavuz'un Mısır fethi sırasında Memlûklerle yapılan Çaldıran Savaşı'nda hükümdar otağında beyaz ve kırmızı renkli sancakları beraber kullanmıştır.[640]Köprülü Kanunî'nin Macaristan seferinde Sadrazam İbrahim Paşa'ya, beyaz, yeşil, sarı, kırmızı sancak ve bayraklar verildiği bildirmiştir.[641]Mısır'ın ele geçirilmesiyle ile beraber halifelik ve Sancak- ı Şerif Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Dönemin Mısır valisi Hayır Bey tarafından Yavuz Sultan Selim'e gönderilen Sancak-ı Şerif siyah renkte ve kare şeklindedir. Sancakların en büyüğü ve kıymetlisi "Sancak-ı Şerif" ti. "Ukab" olarak bilinen Sancak-ı Şerif Hz. Peygambere ait olup Osmanlı Devleti'nde ilk defa 1596 'da III. Mehmed zamanında

635 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 222.
636 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı",496-497.
637 Elif Çetin, "Osmanlı Bayraklarında Ay ve Ay Yıldız", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 83 (2022), 84.
638 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 221.
639 Köprülü, "Bayrak".
640 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",157.
641 Genç, "Türk İnanışları ile Milli",1107.

Eğri Kuşatması sırasında son kez de I. Dünya Savaşı sırasında kullanılmıştır. Sefere gitmeden kırk gün önce padişah Sancak-Şerif'i sandıktan çıkarır; sancak dualar ve tekbirler eşliğinde göndere çekilirdi. Sancak-ı Şerif göndere çekildiği vakit her Müslümanın onun altında toplanarak cihada katılması gerektiğine inanılırdı. Zaman içerisinde aşınan, yıpranan sancak aslına uygun tadilatlar da görmüştür. Bugün Topkapı Sarayı'nda Mukaddes Emanetler Dairesi'nde muhafaza edilmektedir.[642]

Osmanlı Devleti'nde çok sayıda bayrak ve sancak kullanılmıştır. Padişaha ait bayraklar saltanat sancakları"ak sancak","livay-ı saadet", "evliye-i sultani", "alemhay-ı Osmanî" ve "âlem-i padişahî" olarak da geçmektedir.[643] "Elviye-i sultaniye" olarak da bilinen Osmanlı saltanat sancaklarının sayısı başlangıçta dört iken XVI. yüzyılda yediye çıkmıştır. Bunlardan biri beyaz, ikisi kırmızı, biri yeşil, ikisi yeşil-kırmızı, biri de sarı-kırmızıdan oluşmaktaydı.[644]Saltanat sancakları beyaz zemin üzerine etrafı sırma işlemeli olurdu. Bu gelenek Osman Gazi ile başlamıştır.[645] Daha sonraki dönemlerde padişahların yeşil zemin üzerinde beyaz renkli üç hilal ve kırmızı zemin üzerine yeşil renkli bir daire ve dairenin içinde sırma ile işlenmiş arka arkaya üç adet hilal bulunan bayraklar kullanıldığı kaynaklarda geçmektedir.[646] Bundan başka kırmızı ve yeşil renklerden bayraklarda bulunmaktaydı. Bayrak direğinin tepesinde altından ay yıldız şeklinde alemolurdu. Bu sancakların üzerinde Kur'ân-ı Kerim'den ayetler ve padişahın ismi bulunurdu.[647] Kanuni döneminde kullanılan saltanat sancaklarının ikisi padişahın yanında bulunurken diğer ikisi yeniçerilerin yanında bulunuyordu. Zamanla saltanat sancaklarının sayısı artmıştır. Her sefer öncesi sancak dikilmesi gelenek haline gelmiştir. Hanedanlık üyelerinin de kendilerine ait renk ve şekillerde bayrakları bulunmaktaydı. Şehzadelerin, vezir ve ordudaki birliklerinin yeşil, kırmızı ve siyah renkte bayrakları vardı.[648]

642 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 221.
643 Çetin, "Osmanlı Bayraklarında Ay", 85.
644 Köprülü, "Bayrak".
645 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 222.
646 Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti: Osmanlı Ordusunun Kuruluşundan 1908 Yılına Kadar*, çev. Nurettin Tursan ve Semiha Tursan, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1983), 25.
647 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 222.
648 Çetin, "Osmanlı Bayraklarında Ay",85.

Şekil 2.22. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/945

Özellikleri: Yaklaşık 5,05 x 2,88 cm ebatındadır. Yeşil zemin üzerinde bulunan kırmızı kumaş parçalarında Kelime-i Tevhidler ve orta kısmından geçen şerit kısmında Fetih suresi görülmektedir.

Şekil 2.23. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/1020

Özellikleri: Yaklaşık 4,70 x 2,90 cm ebatındadır. Birleşim yerlerinde sökülmeler ve kumaş yüzeyinde yırtılmalar görülmektedir. Yeşil zemin üzerine kırmızı kumaş parçalarında Kelime-i Tevhid yazıları bulunmaktadır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 2.24. Osmanlı Sancağı-Envanter No: TSM 1/2621

Özellikleri: Yaklaşık 328 x 210 cm ebatındadır. Envanter kaydına göre kenarındaki yeşil bordüründe Ayete'l-Kürsi yazmaktadır denmesine rağmen, kenar bordüründe müteaddid defa besmele ile ihlas suresi yazılıdır. Sırığa yakın kısmındaki 3 aded güvez renk zemin karelerden her birinin içerisinde dairevi şekilde "bismillahirrahmanirrahim yâ hâfız" yazısı, her bir karenin dört köşesinde rüzgar gülüne benzer süslemeler; onu takip eden kısımda yeşil zeminüzerinde çok sayıda kelime-i tevhid; sancağın uç tarafına doğru uzanan geniş üç güvez parçadan oluşan kısmının üst kısmında "Allah celle celâlühû", "Muhammed nebiyyi aleyhisselâm", "Ebûbekir radiyallâhu anhu", alt kısmında "Ömer radiyallahu anhu", "Osman radiyallahu anhu", "Ali radiyallahu anhu", ortasındaki kısımda kelime-i tevhid yazılı cihete yakın yerde iki hilal içerisinde sırasıyla " nasrun minellahi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîn yâ Muhammed el-hâfızu Allah nâsırü(?) Allah", "ve an-Ebi Hureyretin" adlun sâ'atun hayrun min-ibâdetin seb'îne senetin "Bir saat adaletle hükmetmek altmış sene ibadet etmekten daha hayırlıdır" hadis-i şerifi, uca yakın cihetteki iki dairevi şekillerde sırasıyla "rıdvanullahi teâlâ aleyhim ecmain", ve mâ tevfîki illâ-billâh" yazılıdır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Padişah adına sefere çıktığı vakit "Serdar- Ekrem" unvanıyla anılan veziriazama padişaha ait "Ak sancak" ve padişaha ait tuğ verilirdi.[649] Osmanlı İmparatorluğunda padişah ve idari yapı dışında ordu ve donanmada da çeşitli bayrak ve sancaklar kullanılmıştır.[650] Üst düzey devlet adamları da padişahlar gibi belli bir dönem beyaz

649 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 222.
650 Üçüncü, "Türkiye'de Türk bayrağı algısı", 496.

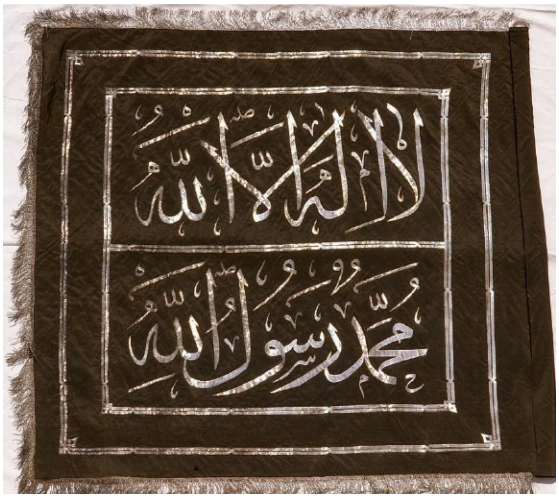
bayrak kullanmış olsalar da daha sonraları farklı renklerde üzerinde Kelime-i Şahadet ve Tevhid'in bulunduğu bayraklar kullanmışlardır.[651]

Şekil 2.25. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/10681-e

Özellikleri: Yaklaşık 107 x 103 cm ebatındadır. Kelime -i Tevhid yazılıdır. Restorasyon görmüştür.

Şekil 2.26. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/10681-c

Özellikleri:Yaklaşık 105 x 103 cm ebatındadır. Kelime -i Tevhid yazılıdır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

651 Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti,*25.

Şekil 2.27. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/2467

Özellikleri: Üçgen formda bir sancaktır. İki kenar sarı ve kırmızı bordüründe "ya müfettühul ebvab aleyna …" yazısı ve besmele ile" sebbiha ilahhi" ile başlayan ayetler, ayetel kursi, en iç kısmında "ala ticaretin tüncikün" ile başlayan ayetler yazılıdır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Askeri birliklerden olan biri olan yeniçeri ocağının bayrak zemini kırmızı ve yeşil renklerden oluşmaktaydı. Bayrağın ortasında sarı renkli sırma ile işlemeli "Zülfikar" figürü yer almaktaydı.[652] Humbaracı Ocağı'nın bayrak zemini kırmızı renkte olup üzerinde havan topunu temsil eden bir motif yer alıyordu. Topçu ocağında da yine kırmızı bir bayrak kullanılmıştı. Bu bayrakta ise top motifi bulunmaktaydı. Kapıkulu askerlerinin kullandıkları mızrakların ucunda sarı ve yeşil renklerden oluşan yırtmaçlı bir bayrak kullanılırken;[653] silahtarların bayraklarında sarı zemin ortasında sırmayla işlenmiş hilal figürü bulunmaktadır.[654] Sipahilerin kırmızı zemin üzerinde ay motifi olan bayraklar kullandığı bilinmektedir.[655]Eyalet süvarilerinden olan delil bayrağı ile tımarlı sipahilerin bayrağı yarı yeşil yarı kırmızıydı. Gönüllülerin bayrağı ise yarı kırmızı yarı sarı renkteydi.[656] Osmanlının ordusunun büyük bir kısmını oluşturan Yeniçeri Ocağına ait sancak savaş zamanlarında ordunun bulunduğu yere Yeniçeri

652 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",158.
653 Yel, "Bayrak ve sancak sevgisi", 23.
654 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",158.
655 Yel, "Bayrak ve sancak sevgisi", 23.
656 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",158.

Ağası'nın çadırının önüne dikilirdi.[657] Bu bayrağa "İmam-ı Azam" bayrağı denmiştir. Bu isim Osmanlının Sünni mezhebini benimsemesi ile alakalı görülmektedir.[658]Bayrağı taşıyan yeniçeriye "baş bayraktar" denilmiştir.[659]

Yeniçerilerin kullandığı bayrakların sayısı, Kanuni'nin ilk dönemlerinde imparatorluğun gelişmesi ile yeşil ve siyah renklerinde eklendiğini Selaniki Mustafa Efendi ifade etmektedir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın II. Mahmud tarafından lağvedilmesiyle bu ocağa ait bayraklar ortadan kalkmış ve bu dönemde bayrak yerine daha çok sancak kelimesi kullanılmıştır.[660]

Tuğ-Bayrak-Davul Osmanlıda hâkimiyet ve bağımsızlığın timsali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlar Osmanlı Devleti'nde mehterhânenin oluşumunda önemlidir. Savaş ve törenlerde sırasında devlet otoritesi ve askeri gücün göstergesi olarak kullanılmıştır.[661] Günümüzde Osmanlıya ait bayrak örneklerinin az olmasının sebebi savaşlarda yırtılıp, kaybolması, zamanla yıpranıp kullanılmamasıdır.[662]Bugün Askeri Müze'de Yeniçerileri Ocağı'nda son dönmelerde kullanılan kırmızı bayrak üzerinde beyaz pençe, zülfikar ve daire şekli bulunan çatal uçlu bir bayrak bulunmaktadır.[663]

Şekil 2.28. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/824

657 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız",221.
658 Köprülü, "Bayrak".
659 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız",221.
660 Köprülü, "Bayrak".
661 Oğuz Kalkan, "Türklerde Kut İnanışı ve Marş Geleneğine Etkileri", *İdil Sanat ve Dil Dergisi*,12/101(2023): 95.
662 Çetin, "Osmanlı Bayraklarında Ay",85.
663 Taşkın ve Akıncı, "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Bayrak", 194.

Özellikleri: Bu sancak kırmızı ipekli kumaştan yapılmış olup üzeri altın sırma ile işlenmiştir. Sancağın tam ortasına Zülfikar ve zülfikarın namluları üzerine (besmele) ile (İnna fetahna leke) suresi yazılmıştır. Zülfikarın kabzasının önünde üstünde hilal ve yıldız şekli bulunmaktadır. Sancağın uçkurluk tarafına doğru girift olarak Fetih Suresi işlenmiştir. Zülfikarın sağ ve sol taraflarında büyük kıt'ada üçer hilal bulunmaktadır. Bunlardan uçkurluğa yakın olan hilalin içine (Nasrun minellah ve fethun karip) ayeti ve hilalin ortasına yıldız makamında Ya Muhammed yazılmıştır. Diğer hilallerin içine iki satır halinde Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Hilallerin ortasına 15 şualı yıldızlar yapılmıştır. Bu da yıldızdan ziyade güneşi tasvir etmelidir. Zülfikarın kabzası önünde Ebubekir yazılıdır. Bu sancağın ucu sivridir. Sancağın etrafındaki bordür üzerindeki küçük ay ve yıldızlar birbirini kovalar. Bu sancak üzerindeki hilallerden iki tanesi yeşil bez üzerine yapılmıştır. Diğerleri tamamiyle kırmızıdır. Yaklaşık 4,25 x 3,00 cm ebatındadır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Osmanlıda orduda olduğu gibi donanmada da çeşitli bayraklar kullanılmıştır. Donanma komutanlarının XV. yüzyılda kırmızı XVI. ve XVIII. yüzyıllarda yeşil bayrak kullandığı bundan başka beyaz, kırmızı, sarı, sarı-kırmızı, alaca bayraklar kullandıkları bilinmektedir.[664] İstanbul Denizcilik Müzesi'nde muhafaza edilen el yazması sancak ve bayrak albümünde sancaklar gruplara ayrılmıştır. Bu gruplarda şahsi sancaklar, bazı şehirlerin sancakları, çektiri ve kalyonlara ait çeşitli sancaklar, ticaret gemilerinin sancakları ve Garp ocaklarına ait sancaklar olarak yer almaktadır. Osmanlı Devleti donanması "Çektiri" isimli kürekli ve yelkenli gemilerde kırmızı zemin üzerine üç hilalin bulunduğu bayraklar kullanmışlardır.[665]

Barbaros Hayrettin Paşa'nın gemisinde yeşil zemin üzerine Zülfikar deseni ve zafer ayetlerinin olduğu bilinmektedir. İnebahtı Savaşı'nda da Uluç Ali Paşa'nın gemisindeki bayraklarda da yeşil zemin üzerine pençe figürü ve fetih ayetleri bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Piyale Paşanın gemisi ve XVII. yüzyılda Cezayir gemilerinde yeşil rengin kullanıldığı bilinmektedir.[666]

Avrupa'da ki gelişmelerin takip edilmesi sonucunda kabul edilen 1701 Bahriye Kanunnamesi ile Osmanlı donanması yenilenmiş, kalyon gemilere geçiş yapılmıştır.

664 Köprülü, "Bayrak".
665 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız",224-225.
666 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",158.

Kalyonlarda da kırmızı, mavi, yeşil renklerde ve çeşitli sembolleri içeren bayraklar kullanılmıştır.[667] III. Selim döneminde ticaret, liman ve gemilerin hangi renkte bayraklar kullanacakları belli usule bağlanmıştır.[668]

Donanmada yeşil renkli zemin üzerine "Zülfikar", "üç ay" motifinin işlendiği renkli sancaklar I. Mahmud döneminde kullanılmaya başlanmıştır.[669]Osmanlıda kullanılan "Zülfikar" motifi Arap motiflerinden farklıdır. Daha çok çatal kılıç şeklinde kullanılmıştır. Bu motif Türklerde önceden beri kullanılan ve kutsal sayılan bu geleneğin göçlerle Osmanlıya kadar intikal ettiğini göstermektedir.[670]

Ay yıldızlı al bayrak Osmanlı donanmasında ilk defa 1793-1844 yılları arasında kullanılmıştır. Bu dönemde yeşil renk Hac gemilerinde daha çok kullanılırken, vişne rengi sekiz köşeli güneş motifli bir bayrak ise hanedanı temsil etmiştir.[671]

Şekil 2.29. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/10161

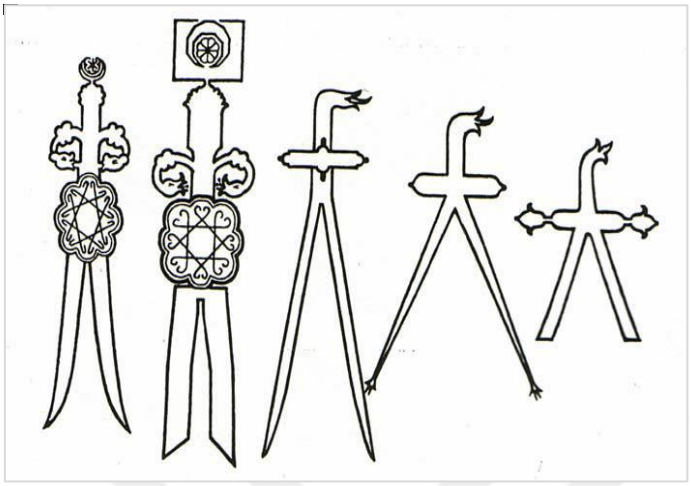

Özellikleri: Sancak kırmızı veya güvez renkte ipekli kumaş üzerine aplike yöntemi ile yerleştirilmiş Zülfikar, sorguç ve kale görselleri bulunmaktadır. III.Selim Mısır'ın Fransızlardan geri alınması münasebetiyle, Küçük Hüseyin Paşa'ya, üzerinde bir sorguç ve bir zülfikar ile, galiba İskenderiye kalesini temsil eden bir resim bulunan kırmızı sancak vermişti.

667 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız",224.
668 Köprülü, "Bayrak".
669 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 24.
670 Taşkın ve Akıncı, "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Bayrak", 44.
671 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 2.30. Osmanlı Bayrakları'nda kullanılan Zülfikar Motifleri

Kaynak: Taşkın ve Akıncı (2024, s.44)

II. Mahmud döneminde kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu için hazırlanan bayraklarda kelime-i şehadet veya fetih ayetleri yer alıyordu. Bu bayrakların siyah renginin tercih edilmesi, Hz. Peygamber'in "Ukab" isimli meşhur siyah bayrağını taklit etme amacıyla yapılmış olabilir.[672] Günümüzde kullanılan kırmızı zemin üzerine hilal ve beş köşeli yıldız motifide ilk defa II. Mahmud döneminde resmi bildiri ile kabul edilmiştir.[673] Ancak siyah rengin devletin dışında kullanılması isyan ve ayaklanma kavramlarına karşılık geldiği için Osmanlı Devleti bu konuda her zaman dikkatli davranmak durumunda kalmıştır.[674]

Günümüzde kullanılan beş köşeli yıldız ilk defa II. Mahmud zamanında bayraklarda simgeleşmiştir. Ay ve yıldız sembolünün birlikte kullanımı III. Mustafa döneminde devletin resmi sembolü haline gelmiş ve sonra III. Selim zamanında bu sembol daha da pekiştirilmiş, kırmızı renk üzerine beyaz hilal ile beraber sekiz köşeli yıldız tasviri ile kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde basılan paralarda beş köşeli yıldız kullanılmasına rağmen bu figür daha sonraki dönemlerde hanedan bayrağına

672 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",159.
673 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel",271.
674 Oya Şenyurt, "Osmanlı'da "Siyah" Rengin Kullanımına ve Temsiliyetine İlişkin Bir İnceleme", *Sosyologca,* 22 (2021): 44.

eklenmiştir.[675]III. Selim döneminde sancak ve bayrakların renk ve şekli değiştirilerek 1793'te savaş gemilerinde kullanılmak üzere kırmızı zemin üzerine beyaz hilal ve sekiz köşeli bayrak kabul edilmiştir. Sultan Abdülmecid döneminde bu gelenek devam etmiştir. Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde bayrağın şekli tekrar düzenlenmiş ve II. Meşrutiyet ile beraber bayrağın şekli korunmuşur. Sadece donanma ve filo komutanları bayraklarında değişiklik yapabilmişlerdir.[676]I. Meşrutiyet döneminde 18 adet farklı boyut ve türde bayrak ve sancak kayda alınmıştır. Bu dönemde vişne rengi üzerinde ay ve beş köşeli yıldız ile yeşil zemin üzerine ay yıldızlı bayraklar kullanılmıştır. Bu dönemde hanedanlığa, halifeliğe ve padişaha bağlı başkomutanlara ait yeni forslar oluşturulmuştur. Bu forslar Cumhuriyetin ilanına kadar kullanılmıştır.[677]

Ay ve yıldız motifinin birlikte kullanımı III. Selim'den önce olsada bayrağın rengi ve biçimi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. XVI. yüzyılda Batı da Osmanlının ay-yıldızla sembolize edildiği kaynaklarda belirtilmiştir. Bu bayraklarda kullanılan ay ve yıldızın günümüzde kullanılan sembole yakın olduğu yine kaynaklarda geçmektedir. Tosyevizade Rıfat Osman 1794 'te bu figürlerin bir süreliğine kaldırıldığını belirtmiştir.[678] XIX. yüzyıl dönemi eserlerinden "Lütfi Tarihi"nde ay ve beş köşeli yıldızlı motiften oluşan al bayrağın ilk defa II. Mahmud zamanında 1826 'da yayımlanan tebliğgatla resmileştirildiği yazmaktadır.[679]Cumhuriyet'in ilanıyla beraber bayrağın şekli rengi ve ölçüsü belirlenerek yasalaşmıştır.[680]

Şekil 2.31. Osmanlı Sancağı- Envanter No: TSM 1/10692

675 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".
676 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı", 496-497.
677 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız",225.
678 Çetin, "Osmanlı Bayraklarında Ay",85.
679 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 225.
680 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 24.

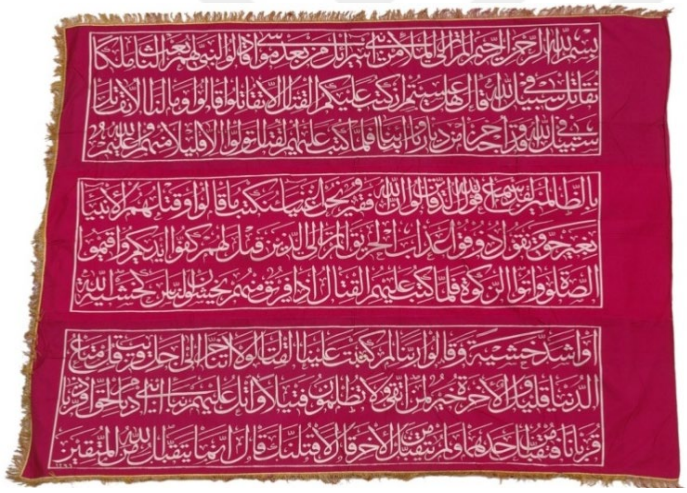
Özellikleri: Sancak yeşil renkte ipek kumaştan yapılmıştır. Üzerinde Sultan II. Mahmud tuğrası yer almaktadır. Tuğranın kenarında "Hâşim" ismi yazılıdır. Gidon formundadır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Hilal İslamı, yıldız İslam'ın beş şartını ve kırmızı şehitliği temsil etmektedir.[681] Bu bayrak Abdülmecid döneminde de kullanılmıştır.[682]Bundan başka Sultan Abdülmecid döneminde kullanılan imparatorluk bayraklarını gösteren bir albümde ise bayrakların genellikle kırmızı renkte olduğu ve ortalarındaki çeşitli sembollerin beyaz renklerle işlenmiş olduğu görülmektedir.[683]

II. Meşrutiyet'in ilânına kadar kırmızı renkli üzerlerinde âyetler ve hükümdarın tuğrasının olduğu sırma saçaklı çeşitli sancaklar orduda kullanılmıştır.[684]

Şekil 2.32. Osmanlı Sancak ve Bayrakları-Envanter No: TSM 1/10675-6

Özellikleri: Sancağın üzerinde Bakara Suresi 246. Ayeti, Âl-i İmrân 181. Ayeti, Nisâ Sûresi 77. Ayeti, Maide Suresi'nin 27. Ayeti ile sonunda hicrî "1311" tarihi yazılıdır. Sancağın birleşim dikişlerinde sökülmeler vardır

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

1904 de II. Abdülhamit'in saltanatı döneminde Bahriye Nezareti Mehmet Salih Bey tarafından yayımlanan "Beyneddüvel İşaret Defteri"hazırlanmıştır. Bu eser Osmanlıda

681 Üçüncü, "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı", 496-497.
682 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 271.
683 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum",159.
684 Köprülü, "Bayrak".

kullanılan bayrakların standartlarının oluşturulduğu bir eserdir.[685]II. Abdülhamid dönemindekırmızı atlas üzerine etrafı beyaz çerçeveli, ortasında fetih suresi, arka tarafı güneş simgeli olan bayrağın sırma saçakları ve ucunda hilal sembolü bulunmaktadır.[686]

Şekil 2.33. Atlas kumaştan çift katlı bayrağın bir yüzünde II. Abdülhamit ve El Gazi diğer yüzünde Kelime-i Tevhid yazmaktadır.- Envanter No: TSM 1/10676-1a

Şekil 2.34. Atlas kumaştan çift katlı bayrağın bir yüzünde II.Abdülhamit ve El Gazi diğer yüzünde Kelime-i Tevhid yazmaktadır.-Envanter No: TSM 1/10676-1b

Özellikleri: Sancak fuşya renkte çift yüzlüdür. Bir yüzünde içinde II.Abdülhamid tuğrası ve el Gazi yazısı bulunan Osmanlı arması yer almaktadır. Diğer yüzünde ise iki satır halinde Kelime-i Tevhid yazısı bulunmaktadır. İki satır arasına ise dekoratif bir kartuş yerleştirilmiştir. Sancağın üç tarafı sırma saçaklıdır. Yazılar, arma ve dekoratif kartuş sarı sırma ile dival işi tekniğinde işlenmiştir.

685 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 225.
686 Köprülü, "Bayrak".

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 2.35. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/10671a

Şekil 2.36. Osmanlı Sancak ve Bayrakları- Envanter No: TSM 1/10671b

*Özellikleri: Sancak çift yüzlüdür. Bir yüzünde "Ve en leyse li'l-insani illa sa'yün*İnsan için yaptığından başka bir şey yoktur]" ayeti ve 25 Ramazan 1339 tarihi işlidir. Sancağın ortasında sarı sırma iple dival işi tekniğinde işlenmiş hilal ve yıldız motifi bulunmaktadır. İki ucu sim püsküllü ipi vardır.*

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Şekil 2.37. Bir tarafında ay yıldız diğer tarafıda Mehmed Reşad Han'ın ismi ve Tuğrasının olduğu bayrak- Envanter No: TSM 1/10680a

Şekil 2.38. Bir tarafında ay yıldız diğer tarafıda Mehmed Reşad Han'ın ismi ve Tuğrasının olduğu bayrak- Envanter No: TSM 1/10680b

Özellikleri: Ortası kırmızı kenarları beyaz atlas kumaştan olan sancağın yüzünde ay yıldız, ortası beyaz ve kenarları kırmızı olan diğer yüzünde ise Mehmed Reşad Han'ın tuğrası vardır. Aynı zamanda Reşad yazısı da bulunmaktadır. Sancağın üç tarafında sırma bir adet yeşil renkte kılıfı vardır.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Kurtuluş Savaşı döneminde kullanılan bu bayrak Cumhuriyetin ilanıyla ülkenin resmi bayrağı olarak tanınmıştır. Askeri bayraklara ise sancak denmiştir.[687]Kurtuluş Savaşı

687 Üçüncü, "Türkiye'de Türk bayrağı algısı", 496-497.

döneminde milletin düşmana karşı duruşunda bayrağa verilen değerinde önemli rolü vardır. Çünkü bayrak bir milletin varlığı demektir.

Şekil 2.39.Üzerinde 46. Suvari alayı yazan ay yıldızlı al bayrak- Envanter No: TSM 1/10753

Özellikleri: Kırmızı renk atlas kumaştan yapılmış olup sancak çift yüzlüdür. Dört kenarı 3 cm genişliğinde sarı sırma şerit ile çevrilmiştir. Üç tarafı sarı sim saçaklıdır. Her iki yüzde de olmak üzere sancağın üst bölümünde dival işi tekniğinde T.C. harfleri ve 3mm çapında pullardan oluşturulmuş stilize güneş şuası yer almaktadır. Sancağın alt köşesinde dival işi tekniğinde sarı sırma iple "46nci Suvari Alayı" yazıları işlenmiştir. Güneş şualarının uç kısmında başlamak üzere beyaz suni ipekten ay-yıldız motifleri aplike edilmiştir. 110 x 150 cm ebatındadır. Tekstil yüzeyde kirlilik ve kararma mevcuttur.

Kaynak: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi

Cumhuriyet'in ilanı ile al yıldızlı al bayrak kabul edilmiş; saltanat ve hilafet bayrakları ise kaldırılmıştır. 29 Mayıs 1936 tarihindeki Türk Bayrağı Kanunu ile şekil ve ölçüleri kesinleştirilmiş; 1937 yılında uygulamaya geçilmiş ve 22 Eylül 1983 tarihli 2893 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti bayrağı son halini almıştır.

Türk toplumlarının bayrak anlayışı, İslamiyet'in kabulüyle birlikte önemli değişimlere uğramıştır. Bu süreçte, bayraklar yalnızca bir topluluğun veya hükümdarın sembolü olmaktan çıkmış, aynı zamanda dini ve siyasi kimliğin bir göstergesi haline gelmiştir. Eski Türk bayraklarında yer alan hayvan figürleri, gökyüzü ile ilgili figüler ve geleneksel renkler bu dönemde değişime uğramış, İslamî unsurlar bayrak tasarımlarında

daha belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde Türk devletlerinde kullanılan bayraklar hakkında ki bilgiler yetersiz ve belirsizdir.

İslamiyet'in benimsenmesiyle birlikte, bayraklarda dini anlam taşıyan semboller kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönüşümde, özellikle ay ve yıldız motifleri ön plana çıkmış, İslam'ın kutsal sembollerinin bayraklara entegre edilmesi yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, bazı eski Türk inançlarından gelen motifler de varlığını sürdürmüştür. Örneğin, bazı topluluklar eski mitolojik figürleri, İslamî anlayışla birleştirerek bayraklarında kullanmaya devam etmişlerdir. Özellikle Oğuz boylarının ve Selçukluların bayraklarında hem eski Türk geleneklerinden hem de İslamî motiflerden izler görmek mümkündür.

Bayraklarda kullanılan renklerin anlamlarında da değişiklikler yaşanmıştır. Türkler, İslamiyet öncesinde bayraklarında genellikle mavi ve kırmızı renkleri kullanırken, İslamiyet sonrası dönemde bu renklere yeni anlamlar yüklenmiş ve farklı renkler de benimsenmiştir. Yeşil, İslamiyet'in ve cennetin rengi olarak kabul edilirken, kırmızı artık yalnızca gücü değil, aynı zamanda şehitliği ve kahramanlığı da simgelemeye başlamıştır. Siyah Türkler için olumsuz anlamları daha fazla olan bir renk iken halifeliğin temsilcisi Abbâsîler'in bayrağından etkilenerek İslamî otorite ve güç sembolü olarak kullanılmaya başlanmış, beyaz ise saflık ve barışın temsilcisi olarak varlığını korumuştur.

İlk Türk-İslam devletlerinden Karahanlılar, Büyük Selçuklular ve Gazneliler gibi devletler bayraklarında İslam'ın izlerini taşımışlardır. Bu dönemde bayraklarda yalnızca figürler değil, aynı zamanda Arap harfleriyle yazılmış yazılar da yer almaya başlamıştır. "Kelime-i Tevhid" başta olmak üzere Kur'an-ı Kerim'den çeşitli ayetler bayraklara işlenmiş ve İslam sanatının etkisiyle geometrik desenler de bayrak tasarımlarında kendine yer bulmuştur. Safevi, Babür ve Kaçar bayraklarında ise Şii etkisiyle aslan ve güneşten oluşan Cemşid-i Hurşit motifi kullanılmıştır. Osmanlı Devleti kuruluş yıllarında bayrak sayısı az iken zamanla büyüyüp genişlemesine paralel olarak devletin çeşitli kademelerini temsil eden bayrak sayısı da artmıştır.

Bu değişimler yalnızca semboller ve renklerle sınırlı kalmamış, bayrağın işlevi ve sayısı da dönüşüme uğramıştır. İslamiyet öncesinde bayraklar, savaş meydanlarında birlikleri

yönlendirmek veya hükümdarın gücünü temsil etmek için kullanılırken, İslamiyet sonrası dönemde bayrak, aynı zamanda dini ve siyasi bir otoritenin göstergesi haline gelmiştir. Devletler ve hükümdarlar, bayraklarını yalnızca siyasi varlıklarının bir simgesi olarak değil, aynı zamanda dini kimliklerinin de bir göstergesi olarak görmeye başlamışlardır.

İslamiyet'in kabulü Türk bayrak geleneğinde önemli bir kırılma noktası olmuş, eski Türk inançlarından gelen motifler ve semboller zamanla yerlerini İslamî öğelere bırakmıştır. Ancak bu değişim, geçmişten gelen tüm unsurların tamamen kaybolduğu anlamına gelmemektedir. Bazı eski motifler, yeni anlayışlarla harmanlanarak varlıklarını sürdürmüş ve Türk-İslam devletlerinin bayrakları, hem eski hem de yeni unsurları içinde barındıran özgün bir kimlik kazanmıştır. Bu süreç, bayrağın sadece bir devlet sembolü olmasının ötesine geçerek, toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin önemli bir parçası haline gelmesine neden olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ TÜRK DEVLET VE TOPLULUKLARINDA BAYRAK

3.1. Türk Cumhuriyetleri

Türkistan, tarih boyunca birçok Türk devletinin beşiği olmuştur ve bu coğrafyada oluşan siyasi ve kültürel yapılar, günümüz Türk devletlerinin temellerini oluşturmuştur. Türkistan kavramı Hazar Denizi'nin doğusundan başlayıp Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafi alanı kapsamaktadır. Tarihsel olarak bu bölge, Müslüman Arapların bölgeye gelmesinden önce Türkistan olarak adlandırılmaktaydı.[688]

Sovyet Rusya döneminde, özellikle 1924 yılından sonra "Türkistan" yerine "Orta Asya" teriminin kullanılmaya başlanmasıyla Türkistan kavramı geri plana itilmiştir. Türkistan tek bir coğrafi ve kültürel birimken 1924 yılından sonra Sovyet hâkimiyetine giren alana Batı Türkistan, Çin hâkimiyetindeki ve bugün Uygur Türklerinin yaşadığı bölgeye ise Doğu Türkistan adı verilmiştir.[689]Doğu Türkistan, Altay, Tanrı ve Kunlun (Karanlık) dağları gibi yüksek sıradağlarla çevrili olan iç ve doğu kısımları Taklamakan Çölü ile kaplı bir alanı ifade etmektedir. Bu bölge, tarihsel olarak Hun ve Göktürk İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer almıştır. Batı Türkistan, 1991 yılından itibaren bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetleri'nden oluşan bölgeyi kapsayan alan olarak ifade edilmektedir.[690]

---

688 Ahmet Taşağıl, "Türkistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 04.01.2025), https://islamansiklopedisi .org.tr/turkistan

689 Hamza Akengin, Baktygul Sarybaeva, "Türk Dünyasında Ortak Kavramsal Çerçevenin Oluşturulmasına Yönelik Bir Değerlendirme", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,11/1 (2024): 303.

690 Hayati Doğanay, "Türk Dünyası'nın Siyasi Sınırları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3 (2010): 137.

1991 yılında Sovyet hâkimiyeti'nden kurtulan Çağdaş Türk devletleri, bağımsızlıklarının ardından kendi kimliklerini ve siyasi yapılarını oluştururken bir yandan da Sovyet döneminin etkileri ve bölgesel güç dengeleriyle mücadele etmektedir. Bu dönemde baskılanan Türk kimliği, bağımsızlık sonrası dönemde yeniden canlandırılmış ve milli kültür ve değerler ön plana çıkarılmıştır.[691]1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleri bu coğrafyalarda tarih boyunca dalgalanan farklı bayraklarını, kendi kültürel birikimleriyle harmanlamış yeniden kullanmaya başlamışlardır.[692]

3.1.1. Türkiye Cumhuriyeti

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, XX. yüzyılın başlarında yaşanan önemli tarihsel olaylar sonucunda gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramış ve imzaladığı Mondros Mütarekesi ile topraklarının büyük bir bölümü İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir.[693]İşgal ve Mondros Mütarekesi'nin ardından, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Türk millî mücadelesi, Osmanlı Devleti'nin küllerinden yeni bir Türk devletinin doğmasına zemin hazırlamıştır.[694]29 Ekim 1923'te Misak-ı Milli[695] sınırları içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiş, Mustafa Kemal Atatürk cumhurbaşkanı seçilmiş[696] ve başkent Ankara olmuştur.[697]

Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı kırmızı renginden dolayı ayyıldızlı al bayrak olarak tanımlanmaktadır. Türk bayrağı, Türk milletinin egemenliğini, millî birlik ve beraberliğini niteleyen en değerli kutsalıdır. Bayrağın doğuşu milli mücadelede, Türk milletinin dünyaya karşı gösterdiği büyük kanlı bir direnişi temsil etmektedir.[698]Kırmızı, bu nedenle Türk tarihinde derin izlere sahip bir renktir ve

---

691 Hamza Akengin, "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2017): 4.

692 Akengin, Sarybaeva, "Türk Dünyasında Ortak Kavramsal", 301.

693 Ercüment Kuran, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", içinde *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002), 16: 611.

694 Yunus Kobal, "Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar", içinde *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* (2002), 16: 129.

695 Cevdet Küçük, "Mîsâk-ı Millî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 04.01.2025), https://islamansiklope disi.org.tr/misak-i-milli.

696 Kuran, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", 617.

697 Oğuz Aytepe, "Ankara nın Merkez ve Başkent Olması." *Atatürk Yolu Dergisi* 9/33 (2004): 22.

698 Yiğit, "Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü,101.

egemenliğin, harbin ve galibiyetin rengi olarak Türk milleti tarafından kutsanmıştır.[699] Türkler kanını döktüğü tüm toprakları kutsal saymış ve bu uğurda gözünü kırpmadan şehadete yürümüşlerdir. Türk Bayrağının kırmızı renkle tasarlanması, vatan uğruna kanını akıtan şehitlerin aziz hatırasını temsil etmesinden kaynaklanmaktadır.[700]Türk Cumhuriyetleri'nin bayrakları değerlendirildiğinde bu bayrakların sembolik bir anlamın ötesinde birçok değerleri bünyesinde barındırdığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkler, bayraklarının derin tarihsel miraslarını sembollemek ve bunu geleceğe taşıma amacı gütmektedirler. Bu amaç, Türk milletlerinin geçmişi ve geleceği arasında güçlü bağlar oluşturmasını sağlamakta ve birbirlerine olan bağlılıklarını artırmaktadır. Bayraklar aynı zamanda, Türk devletleri için farklı tarihsel birikimin yanında Türk milletine bir kökten geldiklerini hatırlatmaktadır. İsmail Gaspıralı "dilde, fikirde, işte birlik" sözleri ile Türk milleti için bir geleceklerine yön verebilecekleri prensipleri tanımlamıştır. İsmail Gaspıralı bu prensiplerin birbirinden bağımsız olmayan birlikte yönetildiğinde her alanda birliğin sağlanması neticesinde güçlü bir Türk dünyasının var olacağını ifade etmektedir.[701]

Türk Bayrağı için kullanılan en yaygın ifade ise "Ay Yıldızlı Al Bayrak" tır. Bayrağın şekli ve kullanımı 2994 sayılı Türk Bayrağı Kanunu ile 29 Mayıs 1936 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmış ve 5 Haziran 1936 tarihinde Resmî Gazete'de ilan edilmiştir. Aynı zamanda kanunun uygulanması konusunda ki gerekli bilgilerde Türk Bayrağı Nizamnamesi'nde 28 Temmuz 1937 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca onaylanmış ve 14 Eylül 1937 tarihinde resmileşmiştir. Türk Bayrağı Kanunu ile kabul edilen Ay yıldızlı al bayrak 29 Mayıs 1936 tarihinden beri bu şekliyle kullanılmaktadır.

3.1.1.1. Türk Bayrağının Doğuşu

Türklerin ay-yıldızlı bayrağı ilk kullanımları İslamiyetle başlamamıştır. Türkler de ay yıldız kullanımı kökleri eski bir kültür olanGök Tanrı inancına kadar dayanmaktadır. Doğayı kutsal kabul eden çoğu doğu toplumlarında ay yıldız figürünü görmek mümkündür. Türklerde askeri düzen oluşturulurken yine gökyüzünden faydalanılmıştır.

699 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 187.
700 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 24.
701 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 258.

Semerkant Müzesi'nde Akhunlara ait sergilenen parada ay ve beş köşeli yıldız tasarımı ile karşılaşılmaktadır. Türkler, Gök Tanrı inancında göğün simgeleri olan ay, yıldız ve güneş aracılığı ile göklerde bulunduğuna inandıkları Tanrı'yla bağlantı kurduklarını düşünmektedirler ve bu yüzden bu simgeler Türkler için kutsal sayılmaktadır.[702]Türklerin mitolojik tarihinde ayın analığı, duyguları ve tarihsel süreçleri temsil ettiği düşünülmekte olup, bu düşünceden yola çıkarak "anavatan" kelimesinin de bu simgelerden türediği kabul görmektedir.[703]

Hz. Peygamberin döneminde İslamiyet'te ay dini simge olarak kullanılmamıştır. Çünkü İslamiyet'in temeli simgelerden ya da nesnelerden ötedir. Daha sonra ay-yıldızın İslamiyet'le bağdaştırıldığı zaman Selahaddin Eyyubi dönemine denk gelmiştir. Kudüs'ü Haçlıların elinden kurtaran Selahaddin Eyyubi, Kubbetü's-Sahra'da bulunan haçı kaldırmış ve onun yerine hilal şeklinde bir alem dikmiştir. Bu hadiseden sonra hilal İslamiyet'le özdeşleşmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra Türkler, Türk bayraklarında ay ve yıldız kullanımına devam etmekle birlikte Kur'ân-ı Kerim'den ayetleri ve Kelime-i Tevhid'ide bayraklarına nakşetmişlerdir. Türklerde birçok alanda ay-yıldız simgesine rastlamak mümkündür. İslamî bir yapısı da olan Osmanlı Devleti'nin bayrağında da hilal bulunmaktadır. Bu nedenle Avrupadahi hilali İslamiyetle özdeşleştirmiştir. Türklerle bağı olan diğer İslam devletleride bayraklarında sık sık ay simgesini kullanmışlardır.[704]

Günümüzde kullandığımız ay yıldızlı al bayrağın tasarımı için Türk savaş tarihinden esinlenilmiştir. Osmanlının bayrağında bu renk ve sembolleri kullanmaya başlaması 1. Kosova Savaşı'nın olduğu yıl 28 Temmuz 1389' a denk gelmektedir. Türk askerlerinin kanlarıyla sulanmış vatan toprağında, gökyüzündeki ay ve yıldızın (Jüpiter) kanlı bir çukura yansımasıyla Türk bayrağının kutsal simgeleri ortaya çıkmıştır. Bir diğer anlatı ise Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey, rüyasında göğsünden bir ay yıldız oluştuğunu ve göğsünün gitgide büyüdüğünü görmüştür; bu rüyayı, kurduğu beyliğin tüm dünyaya hükmedeceğine işaret olarak yorumlanmış ve bu sebeple devletin bayrağının ay yıldızlı bayrak olmasına karar vermiştir. Bu işaretler Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü ve iktidarını simgelemektedir. Osmanlıdan önce de sonra da

---

702 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".
703 Çakmak, "Kimlik Oluşturma Sürecinde Türk", 75.
704 Serenti, "Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi".

ay-yıldız bayraklarda sık sık kullanılmıştır.[705]Osmanlı'da Türk bayrağı, başlangıçta zülfikarlı veya üç hilâlli tasarımlarla kullanılmıştır. Ayyıldız sembolü ise ilk defa III. Mustafa döneminde (1757-1774) devlet sembolü olmuş, sonraki dönemlerde bu sembolun kullanımı yaygınlaşmıştır.[706]Ay bağımsızlığı simgelerken ay yıldızın birlikte kullanımı İslamın toplumsal yaşamdaki yerine aynı zamanda hicri (ay) takvimede atıfta bulunmaktadır.[707] Türk bayrağı özellikleri gösteren ilk bayrak tasarımı ise Anadolu topraklarında, Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mesud'un, Osman Bey'e gönderdiği beyaz sancakla tarihte yerini bulmuştur. Zamanla değişime uğrayan bayrak XV. yüzyıldan sonra Yavuz Selim Han'ın Çaldıran Savaşı'nda yeşil bayrak kullanmasıyla değişmiştir.[708]Bugünkü şekline en yakın tasarım, III. Selim döneminde kullanılan ay ve sekiz köşeli yıldız ile ortaya çıkmıştı. Daha sonra, 1842 yılında Abdülmecid Han, bugünkü şekline en yakın tasarım olan ay ve beş köşeli yıldızın kullanımını onaylamıştır. 29 Mayıs 1936 'da ise 2994 sayılı kanunla Türk bayrağının ölçüleri ve şekli ay-yıldızlı bayrak olarak altın oran hesaplamalarına göre tasarımı yapılmış ve resmi olarak kullanımı kesinleştirilmiştir.[709]

Türk bayrağı hakkında birçok tanımlama bulunmaktadır. Çok karşılaşılan sembolik anlamı ise ay ile İslam, yıldız ile Türklük, kırmızı yüzey ile şehit edilen vatan evlatlarının kanını temsil ettiği yönündedir.[710]Bu simgeler, tarihsel süreçte yaşanan olaylardan etkilenerek toplumun en değerli kutsallarını betimlemekte kullanılmıştır. Bayrak ise tüm toplumlarda önemli bir yere sahipken Türklerde isebağımsızlık ve vatan sevgisi kadar kutsal sayılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin devletiyle bölünmez bir bütün olduğunu ve ulusun birliğini simgeleyen bayraklar ile sancakların korunmasına verdiği önemi, 22 Ekim 1925'te kabul edilen "Sancak Talimatnamesi" ile vurgulamıştır. Türk sancağı, kırmızı ipek kumaştan yapılmış, ay,

705 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 25
706 Eyice, "Ayyıldız".
707 Çakmak, "Kimlik Oluşturma Sürecinde Türk", 75.
708 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 156.
709 Akarsu, "Türk Bayrağı ve Altın Oran İlişkisi", 438.
710 Çakmak, "Kimlik Oluşturma Sürecinde Türk", 76.

yıldız ve "T.C." harfleriyle süslenmiştir. Altta alayı temsil eden işleme, kenarlarında saçaklar, gönderde pirinç tuğlar bulunmakta bağımsızlık ve gücü simgelemektedir.[711]

Bayrağın Türkler için ne kadar önemli olduğu Türk tarihinin herhangi bir sürecinin araştırılmasıyla anlaşılmaktadır. Türkler, savaşında, sanatında ve toplumsal yaşamının her alanında bayrağa duyulan saygıyla öne çıkmaktadır. Birçok alanda olduğu gibi şiirde de bayrağa sık sık yer verilmiştir. Türk yazar-şair ve yurtperver Mehmet Akif Ersoy, Türk milletine yazdığı "İstiklal Marşı" nda Hakk'ı, vatan sevdasını, egemenlik mücadelesini ve bayrağın kutsallığını tanımlayan şu ifadelere yer vermiştir.[712]

"Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal!"[713]

Mehmet Akif, hilalin İslamiyet'i temsili nedeniyle ve şehitlerin yâdı için vatan toprağında dalgalanmasının kıymetini dile getirmiştir. Şair, Türk milletin milli değerleri, İslamiyete olan bağlılığı ile ilelebet payidar kalacağını düşünmektedir. İstiklal Marşı'nın son kıtasının egemenliğe, özgürlüğe ve bağımsızlığa verdiği önemden dolayı bu kıtanın Mustafa Kemal Atatürk'ün en beğendiği bölüm olarak vurgulandığı söylenmektedir.[714]

Atatürk'ün bayrağa verdiği önem, 30 Ağustos Zaferi'nin ertesi günü, savaşın yaşandığı bölgede gezerken bir Yunan bayrağına rastladığında söylediği şu sözlerle de anlaşılmaktadır: "Bayrak bir milletin istiklâl alâmetidir. Düşmanın da olsa ona hürmet etmek lazımdır, bayrağı yerden kaldırıp topun üzerine koyunuz". Bir diğer hadise ise İzmir'in işgalinden sonra Yunan kralı için hazırlanmış eve yerde Türk bayrağı serilmiştir ve Yunan kralı bayrağa basarak Türk milletinin kutsalını incitmiştir. Hadise bu kez Türk milletinin lehine dönmüş, İzmir Yunan işgalinden kurtularak Türk topraklarına katılmıştır. Bundan sonra aynı evde bu kez yere Yunan bayrağı serilmiştir.

711 Yiğit, "DevletFelsefemizde", 110-111.
712 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 210.
713 Yel, "Bayrak ve Sancak Sevgisi", 24
714 Halil İbrahim Yücel, "İstiklal Marşı'nın İzini Safahat'ta Sürmek", Söylem Filoloji Dergisi, 6/2 (2021): 405-406.

Atatürk bunu görünce şu cümleyi sarf etmiştir: "Kral Konstantin hata etmiştir. Ben bu hatayı tekrarlamam. Bayrak bir milletin şerefidir. Ne olursa olsun yere serilmez ve çiğnenmez." Bu ifadeler Türk milletinin kendi bayrağına verdiği değer gibi bir başka milletin bayrağına da değer verdiğinin en büyük kanıtıdır. Türkler için bayrak kutsaldır.[715]Türk toplumlarında vatan aşkı, milletine olan sevgisi ve bağlığı, aileden ana-baba sevgisinden de önce gelmektedir. Bunun nedeni ise Türkler için vatan toprağının ve bayrağının olmaması demek ailesininde olmaması demektir.[716]

Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise kaldırılması ve değiştirilmesi gereken alanlarda yeniliklere gidilmiştir. Bunlardan bazıları bayrak ve sancaklardaki değişimler olmuştur. Bunlar devlet büyükleri, bazı ordu birlikleri, garp ocakları ve bazı devlet alanlarında kullanılan bayrak ve sancaklar olup değiştirilmiş veya kaldırılmıştır. Osmanlı'da bayraklarda yeşil, siyah ve kırmızının tonlarında kullanılan renkler değişmiş yerine bayraklarda tek renk olan kırmızı kullanılmıştır. Abdülmecid döneminde kullanılan ay ve beş köşeli yıldız sembolü değişmeden Türk bayrağında yerini almıştır.[717]

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2994 sayılı "Bayrak Kanunu"nda bayrağın şekli, ölçüleri, nerede ve nasıl kullanılacağı konusunda ki detayları 29 Mayıs 1936 tarihinde kabul etmiş, 5 Haziran1936 tarihinde resmileştirmiştir. 2893 sayılı Türk bayrağı Tüzüğü'nde bayrağın selamlanması, yarıya indirilmesi, bayrakla örtülebilecek yerler, kullanım şekli ve engellendiği yerler ve bu kurallara uymayanlar hakkında uygulanacak cezai yaptırımlar 22 Eylül 1983 tarihinde yapılan detaylandırma ile resmileşmiştir.[718]

Şekil 3.1.Türk Bayrağı Geometrik Ölçüler-1

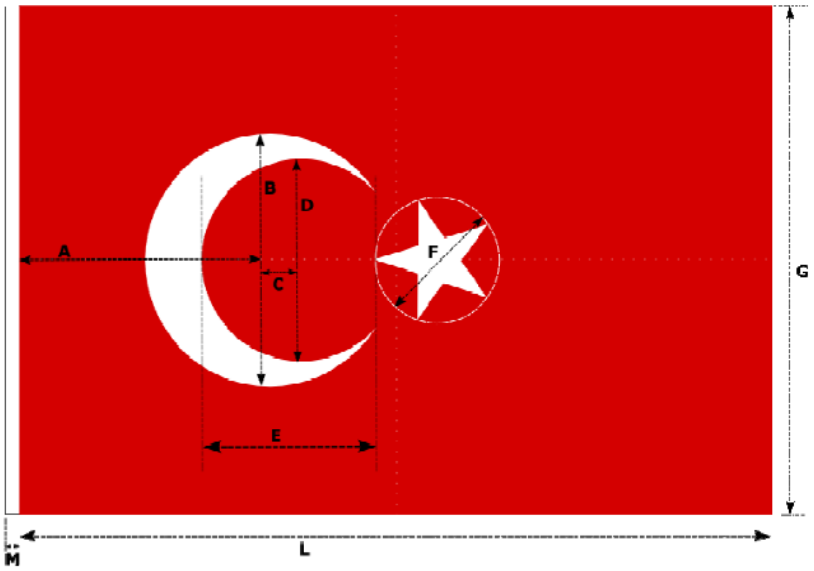
Sembol	Anlamı	İlişki(m)
G	Bayrağın eni	uzunluk birimi
L	Bayrağın boyu	1,50G
M	Uçkuruluk genişliği	0,0333G

715 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 226.
716 Selçuk, *Selenge'den Tuna'ya*, 64.
717 Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", 226.
718 Yiğit, "DevletFelsefemizde", 111.

A	Dış ay çember merkezinin uçkuruluktan olan mesafesi	0,50G
B	Ayın dış çember çapı	0,50G
C	Ayın iç ve dış çemberlerinin merkezleri arasındaki uzunluk	0,0625G
D	Ayın iç çember çapı	0,40G
F	Yıldız çemberinin çapı	0,25G
E	Yıldız çemberinin ayın iç çemberine uzaklığı	0,34875G

Türk bayrağındaki ay-yıldızın özelliği bir matematiksel hesaplama olan altın oranla[719] ilişkilendirilmiştir. Ay-yıldızlı bayrağın 2:3 oranında tasarlanması, bayrağın içindeki unsurların matematiksel olarak uyumlu bir şekilde yapılandırılmasını sağlamış ve altın orana en yakın değerlerle bayrak tasarlanmıştır. Bu oran yıldızın ve hilalin bayrak içindeki konumunu, hilalin aya uzaklığını, ayın iki ucunun bayrağın kenarlarına olan mesafesini anlatmaktadır.[720]

Şekil 3.2. Türk Bayrağı Geometrik Ölçüler-2

Kaynak: Akarsu, (2009, s. 445)

719 Altın oran; bir yapıda denge ve estetiğin oransal ifadesi olarak tanımlanmaktadır.
720 Akarsu, "Türk Bayrağı ve Altın Oran İlişkisi", 445.

Şekil 3.3. Türkiye Cumhuriyeti

Kaynak: https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/bayrak/ (Erişim Tarihi: 08.01.2025)

Türk bayrağındaki yıldız, altın oran dikkate alınarak hazırlanmış olmakla beraber düzgün-beşgen üzerine tasarımı yapılmıştır ve bu da onun sonsuz ve simetrik olarak tekrarlanabilmesine olanak sağlamıştır. Bayraktaki yıldız Türk Milletinin sonsuza kadar varlığını sürdüren güçlü ve gelişmiş bir millet olma yolunda ilerlemesine atıfta bulunmaktadır. Türk bayrağındaki ay-yıldız doğadan esinlenerek kabul görmüştür. Türk bayrağının şekli önemli tarihlerden biri olan 19 Mayıs 2007 'de yani Atatürk'ün Samsun'a gidişinin 88. yılında, ay ve yıldızın (Venüs) yan yana gelmesiyle gökyüzündeki yerini alarak önemini hatırlatmıştır. 28 Temmuz 1937 tarihli 27175 sayılı Türk Bayrağı Nizamnamesi'yle Türk bayrağının kullanımına dair tüm konular da detaylandırılmıştır.[721]

3.1.1.2. Türk Bayrağı Kanunu

Türkiye Cumhuriyeti bayrağının nitelikleri, kullanımı, korunumu, kutsallığı, diğer kuralları Türk bayrağı kanununda belirtilmiştir. Kanunda belirtilen detaylar şu şekilde sıralanmaktadır.[722]

---

721 Akarsu, "Türk Bayrağı ve Altın Oran İlişkisi", 438.

722 T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, "Türk Bayrağı Kanunu" (Erişim Tarihi 15.11.2024), https://www.mevzuat.gov .tr/ mevzuat?MevzuatNo=2893&Mev zuatTur=1&MevzuatTertip=5.

Bayrağın Şekli ve Yapımı

Türk bayrağı, 2994 sayılı kanunda belirtildiği üzere kırmızı zeminde ay ve yıldızın beyaz ile renklendirildiği ve şekli yine kanunda belirtilen oranlarla ölçeklendirilmektedir. Bayrağı, bu kanuna ekli cetvelde gösterilen şekil ve oranlarda olmak kaydıyla beyaz ayyıldızlı albayraktır. Bayrak ile özel bayrakların (sembolik bayrak, özel işaret, flama, flandra ve fors) standartları, hangi kumaş ve maddelerden yapılacağı yönetmelikte gösterilir.

Bayrağın Ölçüleri

Türk bayrağı, üzerindeki ay ve yıldızın konumları birbirlerine olan uzaklıları, genel olarak proporsiyonlarının kanunda belirtilen değerlerle uygunluğu dikkate alınarak hazırlanmaktadır. Eni ve boyunda belirlenen sabit bir oran bulunmaktadır ve ayyıldızın konumları ve büyüklükleri bu oran dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

Bayrağın Çekiliş ve İndiriliş Zamanı

Bayrak, kamu dairelerinde, elçiliklerde ve devlet kurumları ile gerçek ve tüzel kişilerin deniz araçlarınada çekilmektedir. Yurt içi ve yurt dışı görevlilerinin de vasıtalarında bulunmaktadır. Bayrağın indirilmesi ve çekilmesi ise yine törenle ve törende uyulması gereken kurallarla o alandaki yetkili amirin sorumluluğunda yapılmaktadır. Türk bayrağı devlet kurumlarında sürekli gönderde iken diğer alanlarda nerede ve hangi sürede kalacağı ise yönetmelikte bildirilmiştir.

Bayrağın Çekileceği Yerler

Bayrak, kamu kuruluşlarında, eğitim kurumlarında, devlet dairelerinde, askeri alanlarda ve resmi törenlerde çekilmektedir. Resmi araçlarda ve büyükelçiliklerde de bayrak bulundurulmaktadır. Bayrağın göndere çekilmesi ve indirilmesi kanunda ifade edildiği merasimle yapılmaktadır.

Merasimlerin yine kanuna uygun şekilde yapılmasında alandaki görevli amirler yükümlüdür. Bayrak yavaşça indirilirken hızlıca da göndere çekilmektedir. Bu bayrağa saygının bir göstergesidir.

Bayrağın Selamlanması

Bayrağın göndere çekilip ve indirilmesi esnasında bireyin üniformalı olup olmamasına göre selamlama ritüelide değişmektedir. Askeri formalı bireyler bayrağa asker selamı verirken asker olmayan bireylerde "bayrağa hazır ol duruşunda" bayrağı selamlarlar. Bu selamlama bayrağa gösterilen saygıyı temsil ederken bu merasimlerin disiplinle yapılmasına vesile olmaktadır.

Bayrağın Çekiliş ve İndirilişinde Yapılacak Tören ve Bayrağa Saygı

Türklerde bayrak törenleri belirli bir düzenleme çerçevesinden yapılmaktadır. İndirilmesi ve çekilmesi esnasında bayrağa saygı gösterme bayrağı selamlama zorunluluğu vardır. Bu ilkeler bayrağa olan saygıyı artırmak, bayrağı korumak ve bayrağın doğru şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla belirlenen kriterlerdir.

Bayrağın Yarıya İndirilmesi

Bayrağın yarıya indirilmesi ulusal matem günlerinde yapılmaktadır. Türk ulusunu etkileyen bir olay yahut büyük kayıplar sonrası ulusun matemini temsil anlamında bayrak yarıya indirilmektedir. 10 Kasım da bayraklar yarıya indirilir. Bu temsil, devletin resmi işlemler sonrası tarafınca tespit edilen olaylar için belirlenen günlerde yapılmaktadır.

Bayrağın Örtülebileceği Yerler

Bayrağın herhangi bir şekilde örtü olarak kullanımı kesinlikle yasaktır ama cenaze törenlerinde tabutların üzerine örtülebilir.

Bayrağın örtüleceği kişiler arasında cumhurbaşkanlığı yapanlar, şehitler, tüzükte tanımlanan askerî ve sivil bireyler bulunmaktadır. Resmi yemin törenlerinde masalarda, açılış merasimlerinde ve Atatürk heykellerine kullanılabilmektedir. Bunun dışında bayrak herhangi bir yere serilemez, ticari amaç, reklam ve kıyafet olarak kullanılamaz.

Yasaklar

Türk bayrağı tarih boyunca Türklerin en kutsallarından biri olduğu için maneviyatınada zarar verecek her durumdan uzak tutulmakta yırtık, sökük, yamalı, kirli ve buruşuk şekilde kullanılmamaktadır. Masalara, yerlere, oturma alanlarına, kürsülere kesinlikle

serilmemelidir. Sadece resmi yemin törenlerinde masalarda ve kürsülerde kullanılmaktadır. Elbise ya da üniforma olarak kullanılması kanuna aykırıdır. Bayrağın, hiçbir siyasi partinin, derneğin, vakfın ya da teşkilatın amblemi, flaması, simgesi ya da herhangi bir şeyin arka planı olarak kullanılması kesinlikle yasaktır. Bayrağa sözle ya da yazıyla hakaret edilmesinde, bayrağın yırtılması, yakılması, özensiz kullanılmasında bu kurallara uymayanların yetkililerce önlenmesi soruşturmaya tabi tutulması kanunda açıkça belirtilmektedir.[723]

Cezalar

Kanunda belirtilen kurallara ayrkırı davranarak yasa dışı bayrak üretimini yapmak, satışını gerçekleştirmek ve kullanımına uygun davranmamak kesinlikle yasaklanmıştır. Kanuna uymayanlar kanunda belirtilen cezalara tabii tutulmakta haklarında yasal işlemler başlatılmaktadır. "Bayrak bir milletin İstiklâl alâmetidir. Düşmanın da olsa ona hürmet etmek lazımdır." Atatürk'ün bu sözü var olma mücadelesindeki milletler ve özellikle Türkler için bayrağın değerini gözler önüne sermektedir.[724]

3.1.2.Azerbaycan Türk Cumhuriyeti

Resmi adı Azerbaycan Cumhuriyeti olan devlet, Güney Kafkasya'da, Hazar Denizi'nin batısında yer almaktadır ve Rusya, Gürcistan, Ermenistan, İran, Türkiye ile kara sınırı bulunmaktadır. Hazar Denizi'den ise Kazakistan ve Türkmenistan ile komşudur. Devletin başkenti Bakü'dür.[725]

Günümüz Azerbaycan coğrafyasındaki Türk kültürünün kökenlerini, M.Ö. VII-VI. yüzyıllarda bölgeye yerleşen Saka Türklerine kadar dayandırmak mümkündür. Takip eden yüzyıllarda ise Hunlar, Göktürkler ve Hazarlar döneminde bölgedeki Türk varlığı giderek güçlenmiş ve yayılmıştır. Azerbaycan topraklarının Türkleşmesi ise İslamiyetin kabulüyle başlamış, Selçuklularla gelişmiş; Moğollar, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi egemenliğinin altında kalmasıyla bugünkü şeklini alımıştır. 1737'de Nadir Şah döneminde İran'ın egemenliğine geçen Azerbaycan, sonrasında küçük hanlıklara

723 T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. "Türk Bayrağı Kanunu"
724 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 254.
725 Musa Gasimov, "Azerbaycan Cumhuriyeti", içinde *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 16: 186.

bölünmüştür. Bu hanlıkların tekrar birleşme çabalarına rağmen Rus ve İran etkisi nedeniyle bunu gerçekleştirememişlerdir.[726]

Osmanlı zamanında gelişime açık olan ikili ilişkiler Osmanlı-Safevi çatışmaları sonucundazarar görmüştür.[727] Kuzey Azerbaycan, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı kontrolünde kalmış, 1828 Türkmençay Antlaşması ile Rusya'ya, Güney Azerbaycan ise İran'a bırakılmıştır. 1918'de bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuş ancak 1920'de Kızılordu tarafından işgal edilmiştir. 1922'de ise Sovyetler'e katılmış, 1936'da Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olmuştur. 18 Ekim 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti olarak bağımsızlığına kavuşmuştur.[728]

Azerbaycan bu dönemde milletinin kullanacağı bayrak ile ilgili 19 Kasım 1918tarihinde bazı kararlar vermiş olmasına rağmen hala Sovyet Rusya'nın etkisi nedeniyle aldıkları kararları uygulamaya geçirememişlerdir.[729]Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu Mehmet Emin Resulzâde[730]1918'de egemenliğini tekrar eline aldıktan sonra bölge halkı Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti ise Azerbaycan'ı destekleyerek Nuri Paşa komutasında Bakü'yü kurtarmıştır.[731]Mehmet Emin Resulzâde ve Fethali Han Hoysky liderliğinde egemenliğini tamamen kazanan Azerbaycan[732], 1918 yılında bağımsızlıklarının sembolü olarak bir bayrak tasarlamışlardır.[733]Bu tasarladıklarıbayrak 18 Ekim 1991'de yeniden bağımsızlıklarını kazandıktan sonraDemokratik Azerbaycan'ın resmi bayrağı olarak 5 Şubat 1991 aynen kabul edilmiştir.[734]Mehmet Emin Resûlzâde'ye ait olan "Bir kere yükselen bayrak, bir daha inmez." sözü bir milletin bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuştuktan sonra, bu değerlerden asla vazgeçmeyeceği ve tekrar boyunduruk altına

---

726 Mehmet Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi* (Konya: Palet Yayınları, 2019): 61-62.

727 Nuri Köstüklü, "Türkiye Tarih Ders Kitaplarında Azerbaycan ve Azerbaycan Türklerinin Temsili Üzerine Bir Araştırma", *Belgi Dergisi*, 2/20 (2020): 2777.

728 Ramazan. Özey, *Dünya Platformunda Türk Dünyası: Ülkeler, İnsanlar ve Sorunlar*, (İstanbul: Aktif Yayınevi, 1999), 47.

729 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 274.

730 Enserov Vefalı, "Mehmet Emin Resulzade Önderliğinde Türkiye'de Çıkarılan Azerbaycan Siyasi Muhaceret Dergileri", *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 3/1 (2018): 103.

731 Köstüklü, "Türkiye Tarih Ders Kitaplarında", 2777.

732 Beşir Mustafayev, "Resulzade Hükümeti Dönemi Ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2/2 (2013): 215.

733 Hüseyin Saraçoğlu, "Kuzey Afrika ve Asya Ülkelerinin Bayrakları Üzerine Bir İnceleme", *38. ICANAS*, (2012): 2672.

734 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 154.

girmeyeceğine değinmektedir. Rus baskısından sonra yeniden bayrağına kavuşmanın veriği mutluluğu ve milli değerlerin önemine vurgu yapmaktadır.[735]

Bayrağın tasarımında üç renk, iki sembol bulunmaktadır. Bu renkler mavi, kırmızı ve yeşildir. Bayraktaki sembol ise beyaz renkte hilal ve sekiz köşesi olan bir yıldızdır. Mavi şerit Türk milletine, yeşil şerit İslama, kırmızı şerit medeniyete atıfta bulunmaktadır.[736]Hilal, birçok Türk toplumunda olduğu gibi Azerbaycan bayrağında da İslamiyeti ve halkın İslam'a olan bağlılığını sembolize etmektedir. Azerbaycan halkının 8 boyu ise bayrakta yer alan 8 köşeli yıldızla temsil edilmektedir.[737]Diğer bir görüş ise Azerbaycan Türkçesinin eski alfabesinde Azerbaycan ismi 8 harften oluşmaktadır ve bu yıldızın 8 köşesinin ise her birinin harfe karşılık geldiği düşünülmektedir.[738]Her bir köşe egemenliği, hür olmayı, Türk kimliklerini[739]ve aynı zamanda bayrakta yer alan her bir tasarım Azerbaycan'nın geçmişinden aldığı güçlü emaneti simgelemektedir.

Şekil 3.4. Azerbaycan Cumhuriyeti

Kaynak: https://www.azerbaijans.com/content427_tr.html(Erişim Tarihi: 10.10.2024)

Ahmet Cevat Azerbaycan milletinin egemenlik, vatan sevgisi ve bağımsızlık uğruna yapılan fedakârlıklarını şiirinde derin duygularla anlatmıştır. Şair devletine, bayrağına,

735 Serqiyye Mammadova, Edebi Estetik Açıdan Bağımsızlık Motiflerinin Millî Şiirdeki Yansımaları (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi). Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2/2 (2021): 138.
736 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 154.
737 Saraçoğlu, "Kuzey Afrika" , 2672.
738 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 274.
739 Saraçoğlu, "Kuzey Afrika" , 2672.

milletine duyduğu sonsuz saygıyı; çağdaş bir medeniyetin temellerini atarken egemenliğe, iktidara sahip bir Türk toplumuna duyulan ihtiyacı da dile getirmektedir.

3.1.3. Kazakistan Türk Cumhuriyeti

Kazakistan Asya kıtasının orta kesiminde konumlanmış, kuzey bölgesinde Orenburg, Omsk, Novosibirsky ve Altay Cumhuriyeti; doğu bölgesinde Doğu Türkistan; güney bölgesinde Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan; batı bölgesinde Hazar Denizi ve İdil Nehri bulunmaktadır ve başkent Astana'dır.[740]

Kazakistanın kuruluş tarihi Kazak Hanlığı'nın kuruluşu olan XV. yüzyıla, yani 1470-1471 yıllarına dayanmaktadır. Kazak Hanlığı'nın kurulmasıyla başlayan süreç, yüzyıllar boyunca süren siyasi, sosyal ve etnik gelişmelerle şekillenerek günümüz Kazakistan Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştır. Kazak Hanlığı'nın, 1847 yılında Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesiyle, Kazakistan toprakları Rus hâkimiyeti altına girmiştir.[741] 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kazakistan bağımsızlığınıdevlet Başkanı Nursultan Nazarbayev önderliğinde kazanmıştır.[742]

Kazakistan'da bugün kullanılan bayrak 4 Mayıs 1992 yılında kabul edilmiştir. Şaken Niyazbekov, Kazakistan bayrağının tasarımını yapanKazak sanatçıdır. Bayrak 1:2 oranında uluslararası standartlara uygun ölçülerde tasarlanmıştır. Zemini mavi renkletasarlanan bayrakta Kazakistan'ın bağımsızlığı nitelenmektedir. Bayrağın solunda bulunan altın sarısı şerit Kazakistan'ın geçmiş mirasını yani Altınorda Devleti'ni temsil etmekte ve Kazakların derin köklerine atıfta bulunmaktadır. Sol şeritteki motifte altın sarısı renginde "koçboynuzu" sembolleri bulunmaktadır. Türk tarihinde yapılan araştırmalar sonucunda koçbaşı veya boynuzu gibi simgeler zenginlik, cesaret, kuvvet, yiğitlik gibi ifadeleri temsil etmektedir.[743] Bayrakta ortada bulunan güneş ise süküneti, zenginliği, bolluğu simgelemektedir. Bayrakta güneşin altında kanatlarını açmış şekilde bir kartal tasvir edilmiştir. Birçok Türk toplumunda özgürlükle nitelendirilen kartalfigürü bayrakta egemenliği ve bağımsızlığı temsil etmektedir.[744]

---

740 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 104.
741 Maukhara, "*Siyasî ve Kültürel*", 126.
742 Sabri Hizmetli, "Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü", *İstem*, 17 (2011): 41.
743 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 156.
744 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 145-155.

Şekil 3.5. Kazakistan Cumhuriyeti

Kaynak: https://atamder.org/index.php/kazakistan-bayragi(Erişim Tarihi: 14.10.2024)

Kartal simgesi, Türklerde ongun/töz gibi değerlendirmektedir.[745]Abdülkadir İnan, "Ongun" kelimesininMoğollardan alınan bir kelime olduğunu, Türk toplumlarında bu kelimenin karşılığının töz olduğunu bildirmektedir. Çağatay Türkleri bu kelimeyi Moğollardan almışlardır ve damga ya da belge manasında nitelendirmişlerdir. Moğolca olan"ongun" kelimesinin anlamı ise "Kutsal" demektir. Kutsal kelimesi ise Türkçe'de "Idık" kelimesine denk gelmektedir. Ziya Gökalp'e göre "ongun" kelimesi Oğuzcadan türemiş ve totem anlamına geldiğini ifade etmiştir.[746]Birçok millet kartalı, toplumu nitelendiren bir simge olarak bayraklarında, sancaklarında ve diğer birçok alanlarda kullanmışlardır. Tek başlı, çift başlı ve grifon(karışık gövde) formunda kullanılan kartal simgeleri, Türklerde birçok bayrakta kullanılmıştır. Büyük Selçukluların bayrağındaki çift başlı kartal, Oğuzlar'ın simgesel olarak kullandığı kartal, Atilla'nın kalkanında bulunan ve Macarların milli sembolü olan kartal ile bugünkü Kazakistan bayrağındaki kartalın benzer anlamlar taşıması mitolojik tarihe dayandırılmaktadır.[747]Aynı zamanda eski göçebe hayatlarını, uçsuz bucaksız bozkırlardaki yaşantılarını ve iktidarı sembolize etmektedir. Bu semboller Kazakistan Türklerinin tarihsel, siyasal ve kültürel emanetine işaret etmektedir.[748]

---

745 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 156.

746 Abdülkadir İnan, "Ongun Töz Kelimeleri Hakkında", (*1934)*, (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://taed.ktb.gov.tr/Eklenti/108911,1934abdulkadir-inanpdf.pdf?0.

747 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili", 156.

748 Arslan ve Gül, "Söylem Göstergebilimi", 6

3.1.4. Kırgızistan Türk Cumhuriyeti

Kırgızistan yüzölçümü olarak Türkistan'daki en küçük devletlerden biridir. Kırgızistan doğusunda Doğu Türkistan; batısında Özbekistan; kuzeyinde Kazakistan ve güneyinde Taciksitan bulunan alanı kapsamaktadır. Kırgızistanın başkenti ise Bişkek'tir.[749]Çin kaynaklarında, Türklerin eski kavimlerinden biri olanKırgızların ilk devletlerini MÖ III. yüzyılda kurduklarından bahsedilmektedir. Hunların kuzeye doğru yayılmasıyla birlikte bölgede değişimler yaşanmış, Kırgızlar bu süreçte önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Tang Hanedanlığı ve Moğol istilaları, Kırgızların siyasi ve kültürel gelişimini etkilemiş, ancak bu zorlu süreçlere rağmen bağımsızlıklarını koruyarak tarih boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir. 15. yüzyılda bağımsızlıklarını kazanan Kırgızlar, 1703 yılında Hokand Hanlığının hâkimiyetini kabul etmişlerdir.[750]

1918'de Almata'da Bolşevik yönetimi kurulmuş, Kırgızistan askeri baskıyla Bolşevik idaresini kabullenmiştir. Kızıl Ordu'nun Isıkgöl bölgesini ele geçirmesiyle halkın mal varlığına el konmuş ve isyanlar çıkmıştır. Siyasi ve askeri zayıflık nedeniyle çıkan isyanlar bastırılmış, ancak Hokand Muhtariyeti'nin dağıtılmasının ardından Kırgız halkı Bolşeviklere karşı bağımsızlık mücadelesine başlamıştır.[751]Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını Askar Akayev önderliğinde ilan etmiştir. Kırgızistan'ın kuruluşu, tek bir kişiye veya olaya atfedilebilecek bir süreç değildir. Kırgızistan'ın tarihi, çeşitli hanlıklar, liderler ve siyasi gelişmelerle şekillenmiştir.[752]

1991 yılında Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetleri bağımsızlık mücadelelerine başlamışlardır. Bu cumhuriyetler içinde yer alan Kırgızistan 31Ağustos 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir.[753]Bağımsızlığını kazanan Kırgızistan Cumhuriyetikendi kültürel, siyasi geçmişinden güç alarak kendilerini tanımlayan yeni bir bayrak tasarlamışlardır. Tasarlanan bayrak Kırgız Meclisi'nde uzun zaman sonra kabul edilmiştir. Yaşanan uzun müzakereler sonucunda bayrağın renginin kırmızı

749 Özey, *Dünya Platformunda Türk Dünyası*, 190.
750 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 139.
751 Ebubekir Güngör, "Kırgızistan'da Bolşevik Komitelerin Kurulması ve Kırgızlar/Forming Bolshevik Committees in Kyrgyzstan and Kyrgyzs", *Akademik Hassasiyetler*, 4/7 (2017): 78.
752 Mehmet Saray, "Kırgızistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/kirgizistan#2-tarih,
753 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 155.

olması yönünde ortak bir seçim yapılmıştır.[754]Bayrakta kırmızı renk seçiminde ortak bir karara varmada Çin kaynaklarında Kırgızlar hakkında geçen bilgiler önemlidir. Bu kaynaklara göre Kırgız Türkleri kırmızıya derin bir saygı duymaktadırlar. Kırmızı, bu toplumun kimliğinde, siyasal ve kültürel değerlerinde tarih boyunca yerini almıştır.[755]Kırmızı zemin üzerinde sarı renkte güneş tasviri yapılmıştır. Güneşten dağılan 40 tane ışık huzmesi Kırgızistan Türklerinin 40 soyunu simgelemektedir. Güneşin ortasındaki şekiller ise yine Kırgız gelenek ve göreneklerinden gelen mirasla ilişkilendirilmiştir.[756]Bayrağın ortasındaki çadıra benzeyen dairesel bir yapı bulunmaktadır. Bu daire"çangarak", "şanrak" ya da "tüynük" adıyla adlandırılmaktadır.

Şekil 3.6. Kırgızistan Cumhuriyeti

Kaynak: Çakmakoğlu Kuru, (2020, s.2279)

Dede Korkut masallarında da adı "tüynük" olarak geçen bir açıklıktan bahsedilmektedir. Bu açıklıktan hem gökyüzüne ulaşılmakta hem de ocaktan çıkan duman için bir havalandırma görevi görmektedir. Geceleri çadırda yaşayan insanlar uyumadan önce bu açıklıkları keçelerle tekrar kapatmaktadırlar.[757]Ortasında bulunan çarpı şeklindeki yapıdan gökyüzüne ulaşıldığına inanılmaktadır. Gökkubbenin, devleti, kutsal çadırı, aileyi koruyan bir yapı olarak koruyup kolladığını düşünmektedirler.[758]

754 Emine Gürsoy Naskali, "İstiklâl Marşımız ve Kırgızistan Bayrağı" Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 13 (2003):130.
755 Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum", 144.
756 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 155.
757 Naskali, "İstiklâl Marşımız ve Kırgızistan",130.
758 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 155.

Türkler için çadır hayatı ilk andan son ana kadar uzanan bir hayat yolculuğunu tanımlamaktadır ve bu alan Türkler için çok kutsal bir mekân demektir.[759] Aslında çadırın tepesinde ki bu yapı sayesinde gökyüzüne ulaşıp Tanrı ile bağlantı kurup, Tanrı'ya derin bağlılıklarını gösterdiklerine inanmaktadırlar. Birçok Oğuz boyunda yine X şeklindeki tamga olan "çıgarak (çadır) damgası" kullanılmıştır ve bu kutsallaştırılmıştır.[760] Yani bu sembol hem fiziksel hemde ruhsal olarak Türklerin gök ve doğayla bağlantıda olduğuna işaret etmektedir.[761]Bayrağın ölçülerindeen ve boy uzunluğu ilk zamanlar standart ölçülerin dışında olsada diğer yapılan tasarımlarda uluslararası alanda geçerli değerlere uygun ölçülere getirilerek tasarımı tamamlanmıştır.[762]

3.1.5. Özbekistan Türk Cumhuriyeti

Özbekistan, batıda ve kuzeyde Kazakistan, güneyde Afganistan, güneybatıda Türkmenistan, doğuda Kırgızistan ve güneydoğuda Tacikistan ile komşudur. Sınırları içerisinde Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti yer alır. Özbekistan, 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Taşkent Özbekistan'ın başkenti olarak kabul edilmiştir.[763]Özbekistan'ın bağımsızlığı, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde birçok faktörün bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak, Özbekistan'ın bağımsızlık sürecine damgasını vuran ve ilk cumhurbaşkanı olarak seçilen isim İslam Kerimov'dur. Kerimov, 31 Ağustos 1991'de Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinde ve sonraki süreçte ülkenin siyasi yapısını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır.[764]Özbekistan, yüzyıllar boyunca Türk kültürünün merkezi olmuş, ancak Sovyet döneminde Rus etkisiyle milli kimlik yaratılmaya çalışılmıştır. Bağımsızlık sonrası, bu etkiden kurtularak köklerine dönmüş ve Türk kültürüne olan bağlılığını güçlendirmiştir. Aynı zamanda İslam felsefesi çerçevesinde yapılanmıştır.[765]

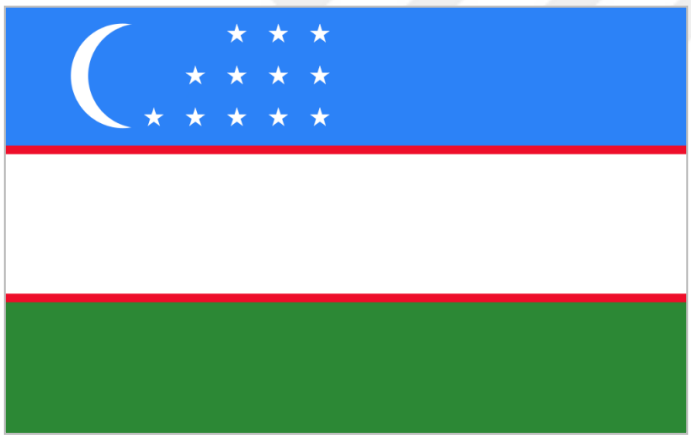
---

759 Ögel, *Türk mitolojisi*, 169.
760 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 155.
761 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 266.
762 Naskali, "İstiklâl Marşımız ve Kırgızistan", 129-130.
763 İnsamer, "Özbekistan", (Erişim Tarihi 20.10.2024), https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-ozbekistan/
764 Abdullah Muhammedcanov, "Özbekistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekistan#2-tarih
765 Saadettin Yağmur Gömeç ve Ayşe Gül Fidan, "Özbek Tarihi ve Kültürüne Genel Bir Bakış", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/8 (2022): 767.

Özbekistan tüm Türkistan ülkeleriyle sınır komşusudur. Özbekistan'ın Rusya ve Çin ile sınır bağlantısı yoktur. Bu nedenle jeostratejik açıdan bölgenin lideri konumunda olmak istemektedir. Askeri açıdanda bu potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.[766]Aynı zamanda devletin 12 büyük şehri bulunmaktadır ve en önemli geçim kaynağı pamuktur.[767]

Özbekistan, yeni ulusal bayrağını resmi olarak 18 Kasım 1991'de kabul etmişti. Bayrak tasarım yarışmasına 200'den fazla eser katılmış ve kazanan tasarım, Sovyet döneminde 1952'de kabul edilen bayrakla benzerdir. Yeni bayrak, beş yatay şeritten oluşuyor: mavi, suyu ve Timur'un bayrağını; yeşil, İslam'ı ve doğayı; beyaz, barışı ve ahlaki saflığı; kırmızı ise yaşam gücünü simgeliyordu. Sovyet sembollerinin yerine ise 12 beyaz yıldız ve bir hilal eklendi. Yıldızlar, yılın aylarını ve astronomik mirası temsil ederken, hilal bağımsızlığın yeniden doğuşunu simgeliyor.[768]

Şekil 3.7. Özbekistan Cumhuriyeti

Kaynak: https://www.ito.org.tr/documents/Kurumsal/Yayinlar/yeni_dunya_duzeninde_ozbekistan.pdf (Erişim Tarihi: 31.01.2024)

Özbekistan bayrağı hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Bunlardan en dikkat çeken söylemlerden biri 12 yıldızın Özbek illerini, mavi şeritin Türk soyunu, beyaz şeritinhak ve adaleti, yeşil şeritin ise bazı bayraklardan farklı olarak misafirperverliği temsil ettiği

766 Turhan Dilmaç, "Özbekistan'da Ulus Kimlik-DışPolitika İlişkisi", *Asian Survey*, 16 (1997): 13.
767 İnsamer, "Özbekistan".
768 Britannica"flag of Uzbekistan" (Erişim Tarihi 10.02.2025), https://www.britannica.com/topic/flagof-Uzbekistan

öne sürülmektedir. Kırmızı ince şeritlerin iktidarı ve gücü, hilalin isedirilişi ve dini inançları nitelediği düşünülmektedir.[769]

Bayrak hakkındaki diğer bir söyleme göre 12 yıldızın, yılın 12 ayına ya da astrolojideki 12 burca, hilalin ise İslamiyeteatıfta bulunduğu yönündedir. Beyaz şerit ise Özbeklerin tarım ürünü olan pamuğa işaret etmektedir. Bir başka görüşte şöyle ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Bayrakta mavi şerit suya, beyaz şerit sulha, yeşil şerit doğal güzelliklere, kırmızı ince şeritler önem atfettikleri değerlerin, kendilerini birleştirdiğine olan inançlarını tanımlamaktadır.[770]

3.1.6. Türkmenistan Cumhuriyeti

Türkmenistan, Türkistan'ın batısında yer almaktadır ve kuzeyde Kazakistan, doğuda ve kuzeydoğuda Özbekistan, güneyde ve güneybatıda İran, güneydoğuda Afganistan ile sınır komşusudur. Batıda ise Hazar Denizi ile çevrilidir.[771] Hazar Denizi'ne kıyısı olan Türkmenistan Hazar Denizi enerji kaynaklarından zenginliklerinden faydalanmakta ve bölgenin enerji trafiğinde söz sahibi konumundadır. Devletin başkenti Aşkabat'tır.[772]

Türkmenistan Cumhuriyeti,1990'da SSCB'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilen Saparmurat Niyazov liderliğinde 27 Ekim 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını ilan etmiş ve yeni bir cumhuriyet kurulmuştur.[773]

Türkmenistan bayrağı yine aynı yıl "Ulusal Bayrak" adıyla kabul edilmiştir. Bayrakta yeşil zemin üzerine sol dikeyde oluşturulan beş tane Türkmen halı motifi, yine sol üst köşede beyaz, yönü ters ay ve ayın karşısında beş tane yıldız yer almaktadır.[774]Sol dikeyde bulunanhalı motifleri, Türkmenlerin geçmiş siyasi ve kültürel değerlerini bugüne taşımaktadır. Bu beşhalı motifi, Türkmen boylarına işaret etmektedir.[775]

---

769 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri",155.
770 Koca, "Türk Kültüründe Sembollerin Dili",224.
771 Orlovsky, L., Orlovsky, N., & Durdyev, "A. Dust storms in Turkmenistan", *Journal of Arid Environments*, 60/1 (2005): 85.
772 İnsamer, "Türkmenistan", (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://www.insamer.com/tr/ulke-profiliturkmenistan/
773 İnsamer, "Türkmenistan".
774 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 155.
775 İsmail Hakkı Elçi, "Ulus İnşasında Ulusal Sembollerin Ayrıştırıcı ve Birleştirici Rolleri: Bir Vaka Örneği Olarak Niyazov Dönemi Türkmenistan", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 24/3, (2023): 309.

Şekil 3.8. Türkmenistan Cumhuriyeti

Kaynak: Demir, (2023, s.89)

Türkmenistan kültürü, Türk boylarının etkisiyle şekillenmiş, İslamiyet'le derinleşmiş ve Sovyet döneminde Rus etkisine maruz kalmıştır. Bağımsızlık sonrası Türkmen kimliği ve kültürü, "Ruhname"[776] gibi eserlerle yeniden güçlendirilmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Türkmenistan hükümeti, Türkmen kültürünü ve milli kimliğini güçlendirmeye yönelik politikalar izlemiştir.[777]Tarihinde Sovyet Rusya'nın baskısı altında kaldığı dönemlerde yaşanan zorluklar sonrasında bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan'ın iki büyük şairi Devletmehmet Azadi ve oğlu Mahtumkulu şiirlerinde yaşanan zor zamanları dile getirmişlerdir. Aynı zamanda Mahtumkulu dağılan tüm Türkmen boylarının bir araya gelmesi düşüncesini de savunmakta ve "Döker Bolduk Yaşımız" şiirinde bu duygusunu şöyle dile getirmektedir.[778]

"*Türkmenler bağlasa bir yere bili,*	"Türkmenler bağlasa, bir yere beli,
Gurudar Gulzumı, derya-yı Nili,	Kurutur Gulzum'u Derya-yı Nil'i.
Teke, Yomut, Gökleň, Yazır, Alili,	Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili,
Bir dövlete gulluk etsek bäşimiz.	"Bir devlete kulluk etsek beşimiz."

776 Ruhname, Türkmenlerin tarihini, kültürünü ve değerlerini anlatan bir eserdir. Türkmenistan hükümeti, Ruhname'yi okullarda zorunlu ders kitabı olarak kullanmaktadır. Ruhnâme'de Oğuznamelerden, Dede Korkut Kitabı'ndan ve Köroğlu'ndan sıkça bahsedilmektedir. Köroğlu'nun şiirleri, yiğitleri ve düşmanlarıyla yaptığı konuşmalar, yiğitliği, cesareti ve önderliği Ruhnâme'de yer almaktadır.

777 Halil İbrahim Şahin, "Türkmenistan'da Kültürel Kimlik ve Folklor", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12/1 (2012): 299-300.

778 Berdi Sarıyev, "Türkmenistan'da Milli Birliğin Etno-Sembolik Kaynağı Olarak Halı ve Motifleri". *Arış Dergisi*, 20/21 (2022): 233.

Türkmenistan'ın beş büyük kabilesine işaret eden motifler bir anlamda kabileciliği ortadan kaldırmış görüntüsü vermekte ve ulusal bir öz benlik oluşturma çabasında görünmektedir. Diğer açıdan bakıldığında iseNiyazov'un üyesi olduğu Teke kabilesinin motifinin bayraktaki simgede en tepede olması bu kabilenin yani Niyazov'un hiyerarşi bakımından diğer kabilelere üstün olduğunu vurgular niteliktedir. Bu durum hala kabileciliğin devam ettiği düşüncesini güçlendirmektedir. Türkmenistan'da kabileciğinin varlığı ulusal bir benliğin oluşmasının önünde bir engel olarak toplumun karşısına çıkmaktadır. Niyazov ve kurmayları kabilecilik ve ulusalcılık kavramlarının ikisinin gücünden de faydalanmış ve bağımsız bir Türkmenistan Cumhuriyeti kurmuşlardır.[779]

Aşağıda bu kabilelerin halı motifleri bulunmaktadır. Türkmen halıları, Türkmen kültüründe ve kimliğinde hayati bir rol oynamaktadır. Türkmenlerin dünya görüşünü anlamak için önemli bir araç olan, bu halılar Türkmen kültürünün ve kimliğinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Aynı zamanda bu halılar, tarihsel sürekliliği, sanatsal ifadeyi, kültürel sembolizmi, ekonomik değeri ve sosyal işlevi bir araya getirmektedir. Türkmen halılarının bu çok yönlü önemi, onları sadece Türkmenistan için değil, tüm dünya için değerli bir kültürel miras haline getirmektedir.[780]

Teke Kabilesi: Beş büyük Türkmen kabilesinden bir Teke Kabilesi'dir. Türkmenistan bayrağında halı simgelerinin de ilkiolan Teke kabilesi motifi "Guşlı Göl" (Kuşlu Motif) bölgenin beş büyük ilinden birini simgelemektedir. Teke kabilesine ait halk bugün Ahal ve Marı illerinde yaşayan toplumlardan oluşmaktadır.[781]

Şekil 3.9. Teke Kabilesi

779 Elçi, "Ulus inşasında Ulusal Sembollerin", 309-310
780 Maya Cumaniyazova, "Türkmen Halılarına Yansıyan Evren Anlayışı", *Erdem*, 10/28 (1999): 75.
781 Sarıyev,"Türkmenistan'da Milli Birliğin Etno",235.

Kaynak: Sarıyev, (2022, s. 235)

Yomut Kabilesi: Balkan ve Daşhovuz illerinde yaşayan tebaa bu kabilenin çoğunu oluşturmaktadır. Motif ise Türkmenistan'ın Balkan ilini simgelerken motif "Gabsa Göl" (Kapı Motifi) adı ile tanımlanmaktadır.[782]

Şekil 3.10. Yomut Kabilesi

Kaynak: Deveci (2023, s.39)

Salır Kabilesi: Marı ili Türkmenistan bayrağında motifler içinde üçüncü sırada yer almakta "Pendi/ Garlık Göl" (Pendi/Karlık Motifi) adıyla isimlendirilmektedir. Murgap deryasının orta kısımlarında bugünkü Guşgı, Tagtabazar ve Yolöten bölgelerinde Türkmen boylarından Salır Kabilesi hayatlarını sürdürmektedir.[783]

Şekil 3.11. Salır Kabilesi

Kaynak: Sarıyev, (2022, s. 235)

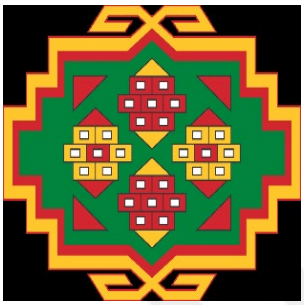
Çovdur Kabilesi: Daşoğuz ilini ise Çovdur Kabilesi simgelemektedir. Bu kabileye ait halı motifi "Örtmen/Çovdur Göl" (Örtmen/Çavaldır Motifi) simgede dördüncü sırada

782 Abdurrahman Deveci, *Tarih, Sanat Tarihi ve Görsel Kültür Yazıları: Türkmen Halı Motiflerinde Konu Zenginliği*, (Edirne: Ceren Yayıncılık & Kitabevi, 2023), 39.

783 Sarıyev,"Türkmenistan'da Milli Birliğin Etno", 235.

yer almaktadır.[784]Reşidüddin' de ve Salar Baba'da "Çavuldur" Yazıcıoğlu 'nda "Çavındır", Dede Korkuthikâyelerinde "Çavuldar" olarak anılan bu kabilenin bugünkü Türkmen topraklarında adı "Çovdur" olarak tanımlanmaktadır. Daşhovuz ilinin Gubadag ve Boldumsaz bölgesinde ise Çovdurlar'ın yoğunlukta olması burasının "Çovdur ili" adıyla tanımlanmasını sağlamıştır.[785]

Şekil 3.12.Çovdur Kabilesi

Kaynak: Sarıyev, (2022, s. 235)

Ersarı Kabilesi: Türkmenistan'da diğer beş ilden biri olan Lebap bölgesini ise Ersarı Kabilesinin"Keyikli/Tovuklı Göl" (Geyikli/Tavuklu Motifi) halı motifi ile simgelenmektedir. Türkmenistan'ın farklı bölgeleri, Özbekistan'da Buhara, Zerefşan, Kaşkaderya, Surhanderya bölgelerinde Tacikistan'ın Cılıköl civarında hayatlarını sürdürmektedirler.[786]

Şekil 3.13. Ersarı Kabilesi

Kaynak: Deveci (2023, s.39)

784 Deveci, *Tarih, Sanat Tarihi*,40.
785 Sarıyev,"Türkmenistan'da Milli Birliğin Etno", 235.
786 Deveci,*Tarih, Sanat Tarihi*,39.

Diğer simgelerden ters yerleştirilen hilal ve aynı yönde bulunan beş yıldız da bayrakta dikkat çekmektedir. Hilal birçok Türk toplumunda karşılaşıldığı üzere İslamiyeti temsil etmektedir. Beş yıldız ise Türkmenistan'ın beşeyaletini temsil etmektedir. Yeşil renk ise yine İslam'a ve derin Türkmen tarihine atıfta bulunmaktadır.[787]

3.1.7. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiş, ancak 1878'de II. Abdülhamit döneminde savaşılmadan İngilizlere devredilen ilk Osmanlı toprağı olmuştur. Ada, 1. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında İngiltere tarafından ilhak edilmiş, bu durum adada yaşayan Rumlar arasında memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak Rumların yıllar boyunca Kıbrıslı Türklere uyguladığı zulüm, 1974 yılında Türkiye'nin düzenlediği Kıbrıs Barış Harekâtı'na zemin hazırlamıştır.[788]

1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş fakat Rumlar adanın kendilerine ait olduğu fikrini baskı ve zulümle Türklere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Rauf Raif Denktaş Kıbrıs'ın iki bölgeli bir federasyon haline gelmesi için 1977 ve 1979' da Rum tarafı ile görüşmeler yapmış ve bir anlaşmaya varılmıştır fakat Rum kesimi anlaşma şartlarına sadık kalmamış baskılarına devam etmiştir. Bölgede birlik sağlanamadığı için Kuzey Kıbrıs Türk Federe Devleti 15 Kasım 1983 yılında oy birliği ile Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu dünyaya duyurmuştur.[789]

Türkiye için önemli bir konuma sahip Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bayrağı, ak zemin üzerine yerleştirilmiş iki yatay kırmızı çizgiden oluşur. Bu çizgilerin ortasında ise kırmızı renkte bir ay ve yıldız bulunur. Bayrak günümüzdeki şekline 07 Mart 1984 tarihinde kabul edilen kanunla kavuşmuştur.[790] Bayrağın renklerinin ve sembollerinin anlamı ise yine Türk tarihinden alınmıştır. Ay-yıldız Türklüğü, beyaz zemin tasarımı sulhu, huzuru, üstteki kırmızı çizgi Türkiye'yi, altta tasarlanan kırmızı çizgi ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni sembolize etmektedir. Kırmızı renk ise Kıbrıs Türklerinin

787 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 193.
788 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 40-41.
789 Ahmet C. Gazioğlu, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", (Erişim Tarihi 27.12.2024), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi. org.tr/kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti.
790 Saraçoğlu, "Kuzey Afrika ve Asya", 2672.

Rumlarla yaşadıkları mücadele de dökülen Türk kanlarını betimlemektedir. Kırmızı eş yönlü hatlar aynı zamanda Kuzey Kıbrıs'ın ilelebet yaşayacağını nitelemektedir.[791]

Şekil 3.14. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Kıbrıs_Türk_Cumhuriyeti_bayrağı#/media/Dosya:Flag_of_the_Turkish_Republic_of_Northern_Cyprus.svg(Erişim Tarihi 23.12.2024)

3.2.Özerk Cumhuriyetler

Türk Dil Kurumu özerklik için, "Bir topluluğun, bir kuruluşun ayrı bir yasaya bağlı olarak kendi kendini yönetme hakkına sahip olmasını ifade eder." tanımını yapmıştır.[792] Özerklik, bir topluluk veya birimin, seçilmiş bir idari organ tarafından kendi kararlarını alabilme yetkisi olarak tanımlanır. Siyasi bağlamda, özerklik genellikle etnik bir yapı veya azınlığın kendi kimliklerini koruyarak yerel hizmetlerini sağlamak için, merkezi idarenin yetkilerini kullanmadan bir siyasi özerk birim oluşturma hakkını ifade eder.[793] Bugün Altay, Başkurdistan, Çuvaşistan, Dağıstan, Yakut Özerk Cumhuriyetleri Rusya'ya; Nahçivan Özerk Cumhuriyeti Azerbaycan'a; Karakalpak Özerk Cumhuriyeti Özbekistan'a; Gagauz Özerk Cumhuriyeti Moldova'ya bağlı özerk cumhuriyetlerdir.[794]

---

791 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 156.

792 Türk Dil Kurumu."Özerklik", (Erişim Tarihi 27.12.2024), https://sozluk.gov.tr/?q=özerklik&aranan=.

793 Ömer Akpınar, "Eski Sovyet Ülkelerindeki Özerk Bölgeler ve Anayasal Temelleri", *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/2: 115.

794 Abdulhaluk Mehmet Çay, "Günümüzdeki Türk Devlet ve Toplulukları: Özerk Türk Cumhuriyetleri", içinde (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı Projesi, 2009), (Erişim Tarihi 27.12.2024), https://www. kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/1119.

3.2.1. Başkurtistan Özerk Türk Cumhuriyeti

Başkurtlar, günümüzde Rusya sınırları içerisindeki İdil-Ural Bölgesi'nde Volga Nehri ile Orta ve Güney Urallarda yaşayan bir Türk topluluğudur.[795] 1552'de Rus işgaline uğrayan Başkurdistan, 1941'e kadar bağımsızlık için birçok isyan çıkarmış ve milyonlarca kayıp vermiştir. 1917'de Bolşeviklerle işbirliği sonucu 23 Mart 1919'da Başkurdistan Muhtar Cumhuriyeti kurulmuştur. SSCB'nin dağılmasının ardından, 15 Ekim 1990'da bağımsızlıklarını ilan eden Başkurtlar, Rusya'nın bu bağımsızlığı tanımamasıyla mücadeleye devam etmiştir. Bu mücadele sonucunda 14 Ekim 1991'de Başkurdistan'a Özerk Cumhuriyet statüsü verilmiştir.[796] 143.600 km^2'lik bir alana kurulan özerk cumhuriyetin başkenti Ufa'dır Halkın diliBaşkurtçadır. Bu dilin Tatarca ile benzer özellikleri bulunmaktadır. Nufüsün %68 özerk Başkurt bölgesinde yaşarken geriye kalan Başkurtlar ise Ural taraflarında yaşamaktadır.[797]

Başkurt, "Başgırt" veya "Başkir" olarak ta adlandırılmaktadırlar. İsmin kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konuda çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Bunlardan biri, Göktürklerin dağılmasından sonra bölgede güçlenen Bulgar beylerinden birinin adının "Kurt" olması nedeniyle ismin buradan geldiğidir. Bir diğer görüş ise, Peygamber Efendimiz'in İslamiyeti öğretmek üzere bölgeye gönderdiği kişilerin bir kurt rehberliğinde Ural'a ulaştığı yönündedir. Ayrıca, Başkurtların XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Ruslarla mücadele ederken kurt başlı sancak kullandıkları da rivayet edilmektedir.[798]

Başkurtların bayrağında Kuray çiçeği bulunmaktadır. Başkurtlar, bu çiçeği bayraklarının ortadasında konumlandırmışlardır. Kuray çiçeği dostluğu nitelemektedir. Kuray çiçeği ile huzurun ve barışın sonsuza dek süreceğini ifade eder. Kuray çiçeği kutsaldır ve iyilik, saflık, temizlik mesajı içerir. Türkistan'da ise bu bitkinin şifalı olduğu yönünde bir kanı vardır. Başkurtlar, bölgenin kutsalı olan bu çiçeğin anlamı olan duruluğun, masumiyetin ve iyiliğin tüm Başkurdistan'a yayılmasını tüm bölgeyi kutsamasını temenni etmektedir.[799]

---

795 Naziye Sarali, "Başkurdistan, Altay ve Hakas Özerk Cumhuriyetleri", *Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi*, 1/1 (2022): 53.
796 Çay, "Günümüzdeki Türk Devlet".
797 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 157.
798 Sarali, "Başkurdistan, Altay", 53.
799 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 272-273.

Halk arasında "Kuray Çiceği" diye anılan Pleurospermum uralense, genellikle çok yıllıklı yani her bahar yenilenen bir bitki türüdür. Pleurospermum uralense**,** Ural dağları ve etrafında yetişen soğuk iklime dayanıklı ve yüksek rakımda yetişen bir bitki çeşididir.[800]

Şekil 3.15. Başkurdistan Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak:https://www.turksoy.org/-baskurdistan-cumhuriyeti(Erişim Tarihi:31.01.2024)

Bayrakta bulunan diğer özellikler mavi, beyaz ve yeşil yatay şeritlerdir. Yeşil renk yeniden doğuşun, baharın, edebî yaşamın ve özgürlüğün yanında İslamlaşma ile birlikte İslam dininin de simgesi olmuştur. Ayrıca, Başkurdistan coğrafyasının güzelliklerini ve Başkurt topraklarını ifade etmektedir. Bayrağın en üstünde bulunan mavi yatay renk gökyüzünü ve Türklüğü simgelemektedir. Mavi, Türklerin kutsal rengidir. Ortadaki beyaz renk ise sulhu, huzuru, sükûneti temsil etmektedir ve en ortasında bulunan kuray çiceği ise bu sulhun ve sükûnetin sürekliliğini nitelemektedir.[801]

3.2.2. Çuvaşistan Özerk Türk Cumhuriyeti

Çuvaşistan, Moskova'nın 600 kilometre doğusunda, Orta Volga'da önemli su ve kara yollarının kesişim noktasında bulunmaktadır.[802] 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın

---

800 Pleurospermum uralense, eylülde solduğu zaman kesilip, bir çalgı türü yapılmaktadır. Yapılacak çalgı, sapından 510-810 milimetre (20-32 inç) uzunluğunda dikkatli bir şekilde kesilip, uygun delikler açılarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu çalgı Avrupa'da da kullanılmaktadır ve Avrupa'ya, Asya'dan ataları vasıtasıyla geldiği düşünülmektedir.

801 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 272-273.

802 Orhan Çeltikci, "Türk Dünyasının Unsurlarından Çuvaş Türkleri ve Halk İnanışları ile İlgili Tespitler", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1/1 (2014): 75.

idaresindeyken Rus işgaline uğrayan Çuvaşistan, 1572-1584 yıllarında Stafin-Razzin Köylü Savaşları ve 1774-1776 yıllarındaki isyanlarla Ruslarla mücadele etmişlerdir. 1917 Komünist İhtilali'nden sonra, 1920'de muhtar, 20 Nisan 1925'te ise Federe Cumhuriyet statüsü kazanan Çuvaşistan, SSCB'nin dağılmasıyla 24 Ekim 1990'da bağımsızlığını ilan etmesine rağmen Rusya'nın baskısıyla Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olmuştur.[803]

18.300 km²'lik bir alana sahip ve başkentiŞupaşkar olanÇuvaşistan bu bölgede varlığını sürdürmektedir. Tarih sahnesinde X. ve XVI. yüzyıllar arasında yaşayan Çuvas Türklerinineski Türk toplumlarından İdil Bulgarlarının soyundan geldiği düşünülmektedir. Eski Türk isimleri olan "Suvar" veya "Suvaz"kelimelerinin kökünden türediği varsayılmaktadır. Nüfusun yaklaşık altıda biri Başkurt ve Tatar topraklarında yaşamaktadır.[804]

Çuvasistan bayrağı, renk ve desenleri ile Türk tarihinin kültürel geçmişinden gelen engin bilgiler barındırmaktadır. Bayrak sarı ve kırmızı tonlarında iki renkten oluşmaktadır. Bayrağın ortasında konumlanmış hayat ağacı motifi ve ağacın üzerinde sekizgen şekilli üç adetyıldız bulunmaktadır. Alt yatay şeritte bulunan kırmızı renk vatan toprağını ifade etmektedir.[805]

Şekil 3.16. Çuvaşistan Özerk Türk Cumhuriyeti

803 Çay, "Günümüzdeki Türk Devlet".
804 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 157.
805 Bülent Bayram,"Çuvaş Cumhuriyeti Devlet Sembollerinde Mitolojinin Yeniden Dirilişi",*Bilge Tonyukuk*, 46.

Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Çuvaşistan#/media/Dosya:Flag_of_Chuvashia.svg (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

Yerden göğe yükselen hayat ağacı ise gücü, yiğitliği devletin ilelebet ayakta kalacağına dair ifadeleri topluma yansıtmaktadır. Bu ağacın yer ve gök arasında da bağlantısı olduğu kabul edilmektedir. Çuvaşlar için kutsal olan Meşe ağacı, bayraktaki hayat ağacı ile temsil edilmiştir. Aynı zamanda ağaç ve toprağın kırmızı renkle simgelenmesi topraktan gökyüzüne ulaşacakları inançlarını da temsil etmektedir.[806]

Çuvaş halkı kendinin kutsal bir kökten geldiğini düşünmekte ve bunu bayrağında simgelediği hayat ağacının her bir Çuvaşlıyı temsil ettiği düşüncesine dayandırmaktadır. Ağaçtaki üç yıldız varlıklarının geçmişe dayandığını, şu an varlıklarını devam ettirdiklerini ve gelecekte de varlıklarını devam ettireceklerine olan inançlarını ifade etmektedir. Çuvaş Devlet Başkanı N. Federov'un bayrak hakkında söylediği şu sözler Türkler için bayrağın ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır: "Çuvaş Cumhuriyeti'nin ulusal bayrağı, arması ve marşı aynı bölgede yaşayan tüm vatandaşları birleştirmek için tasarlanmış sembollerdir."[807]

Birçok Türk devletinde olduğu gibi Çuvaş Türklerinde de sarı renk önemlidir. Sarı renk, ayrıca altın ve güneşle özdeşleştirilerek zenginlik, adalet, merhamet, cömertlik, kalıcılık, güç ve sadakatin simgesi olarak yorumlanmıştır. Ancak bu renklerin öne çıkan en güçlü anlamı, güzelliği temsil etmeleridir.[808]

3.2.3. Gagauzya Özerk Türk Cumhuriyeti

Gagauzya adını, yaşamlarını bu topraklarda sürdüren Gagauz toplumundan almaktadır. Başkenti Komrat'tır.[809]Çoğunluğu Hristiyanlığı benimsemiş olan Gagauzların Oğuz Türklerinden geldiği düşünülmektedir. "Gagauz" kelimesinin Gökoğuz'dan geldiği kanısı yaygındır. Bu kelimeyi irdeleyen Tarihçi Paul Wittek'e göre bu ifadenin anlamı II. İzzeddin Keykavus ile ilişkilendirilmektedir. Sebebi ise Wittek, Osmanlı ve Selçuklu tarihi üzerine yaptığı çalışmalarda, II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığınması, orada

806 Bayram,"Çuvaş Cumhuriyeti", 46.
807 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 272.
808 Bayram, "Çuvaş Cumhuriyeti", 46.
809 Kemal Karpat, "Gagauzlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 07.12.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/gagauzlar.

hapis kaldığı zamanlarda kendisine bağlı Türk boylarının Hristiyanlaştırılması nedeniyle "Gagauz"kelimesinin "Gökoğuz" olduğu kanısına varmasıdır.[810]Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus'un hâkimiyeti altında Dobruca'ya gelen Gagauzlar burada Balık Bey'in liderliğinde başkentleri Balçık olan bir Oğuz devleti kurmuşlardır. 130 yıl bu bölgede bu hüküm süren Oğuz devleti, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir.[811]

1417'de Osmanlı topraklarına katılmış, 1918'de Rusya, 1941'de Romanya ve 1944'te SSCB yönetimine girmiştir. SSCB döneminde Moldova sınırları içinde kabul edilen bölgede, 21 Ağustos 1990'da Gagauz Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak Moldova Sovyeti Gagauzların bağımsızlık hareketini tanımamış, 27 Ağustos 1991'de Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Gagauzlar da özerkliklerini ilan etmişlerdir. Daha önce bağımsızlıklarını ilan eden Gagauzlara karşı çıkan Moldova, 23 Aralık 1994'te Gagauz Özerk Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır.[812] Gagauzya, Moldova Cumhuriyeti topraklarına bağlı özel statüye sahip Türk cumhuriyetlerinden biri olmuştur. Gagauzya, Moldova'dan kazandığı özerk yönetimi sayesinde iç işlerinde bağımsız hareket edebilmektedir.[813]Etnik olarak Türk kökenli olan Gagauzlar, Anadolu aksanına yakın bir Türkçe konuşmakta olup, dilleri literatürde Batı Oğuz Türkçesi olarak tanımlanmaktadır.[814]Gagauz Özerk Türk Cumhuriyeti, Oğuzlar'ın bir koludur ve Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensupturlar. Deliorman Türkleri olarak da bilinen ve Asparuk Bulgarları adıyla anılan Gagauzlar, Anadolu Türkçesine yakın bir dil konuşmaktadırlar.[815]

Gagauz bayrağı'nda mavi zemin üzerinde beyaz daire içine kırmızı kurt başıkonumlandırılmış olupsol dikey konumda sarı renk ile motiflendirilmiş simgeler bulunmaktadır. Bayraktaki beyaz daire hoşgörüyü, temizliği simgelerken aynı zamanda kurdun beyaz daire içinde olması da kurda çevresini aydınlattığı misyonunu yüklemiştir. Kurt Türklerde önemli bir simgedir ve bayraktaki kurdun etrafının beyaz olması etrafını

---

810 Mustafa Argunşah, "Gagauzların Tarihi", içinde *Türkler Ansiklopedisi*(Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* (2002), 20: 393-395.

811 M. Türker Acaroğlu. "Gagauzların Kökeni" (Erişim Tarihi 01.02.2025), https://belleten.gov.tr/tammetin/2512/tur.

812 Çay, "Günümüzdeki Türk Devlet".

813 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 157-158.

814 Akpınar, "Eski Sovyet",117.

815 Acaroğlu. "Gagauzların Kökeni".

aydınlatan bir Türk önderine de işaret ettiği kanısı yaygındır. Kurdun bu bayrakta kırmızı ile renklendirilmesi ise liderliği ve gücü temsil etmektedir.[816]

Göktürklerin bozkurt başlı mavi bayrağı, birçok Türk toplumu için önemli bir sembol haline gelmiş olup, gök mavisi renk ve kurt başı bayraklarda ve diğer alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Kullanılan kurt başlı mavi bayrak 1990'ların ilk yıllarında Gagauzları siyasi alanda temsil etmiştir. Fakat 31 Ekim 1995'te yeni bir kanun ile bayrak değiştirilmiş olup bugünkü kullanılan bayrak kanunla kabul edilmiştir.[817]

Gagauzlarda "kurt" kelimesi tabu olarak kabul edilmekte ve farklı isimlerle anılmaktadır. Bu inanış, "isimle cismin bütünlük gösterdiği" düşüncesine dayanmaktadır. Kurt kültü, Türk ve Moğol halklarında yaygın olan totemik bir anlam taşır, ancak Gagauzlarda "kurttan türeyiş" mitine rastlanmaz. Kurt, koruyucu bir varlık olarak kabul edilirken, dişi ve derisi büyüsel ve koruyucu amaçlarla kullanılmış, salgın dönemlerinde hayvanları korumak için tılsım olarak değerlendirilmiştir.[818]

Şekil 3.17. Gagauzya Özerk Türk Cumhuriyeti

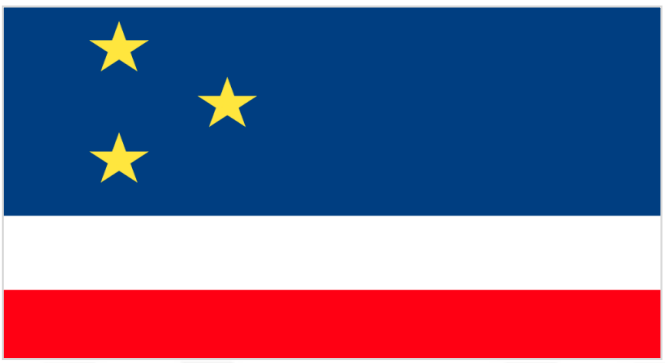
Kaynak: Kılıç, (2010, s.305)

Gagauz bayrakları, hem Türk kökenlerini hem de bölgesel siyasi etkileşimleri yansıtan tartışmalı bir konu olmuştur. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında bozkurtlu bayrak kullanılmış, ancak bu sembol Türkçülük ve aşırı sağ ile ilişkilendirilerek tartışma yaratmıştır. 1995'ten itibaren ise Rusya etkisinde olduğu düşünülen yeni bir bayrak

816 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 276.
817 Yıldırım, "Türk Kültüründe Renkler",69.
818 Sibel Kılıç, "Sosyo-Kültürel/Sanatsal ve İkonografik Bağlamda Gagavuz Türk Kimliğinin Göstergeleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2/1 (2010): 309.

kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzdeki "Gökyüzü Bayrağı", mavi-beyaz-kırmızı renklerine ve Komrat, Çadır Lunga ve Valkaneş'i temsil eden üç sarı yıldıza sahiptir.[819]

Şekil 3.18. Gagauzya Özerk Türk Cumhuriyeti (1995 Sonrası)

Kaynak:https://www.turksoy.org/gagavuz-yeri-moldova (Erişim Tarihi: 15.06.2024)

Gagauz Türkleri diğer Türk toplumlarından lehçe, kültür ve medeniyet açısından farklı değillerdir.[820]Bayraktaki renklerin Rusya bayrağını andırması, Gagauz ve Moldova siyasetçileri arasında hala tartışma konusudur. Bu durum, Gagauz kimliğinin hem Türk hem de Rus etkileri arasında şekillendiğini göstermektedir. Hristiyan Türk toplumu olmalarına rağmen dini ritüellerinde kendi dilleri olan Türkçeyi kullanmışlar ve Gök Tanrı inancının etkilerini kültürlerine yansıtmışlardır.[821]

Hangi dini kabul etmiş olsalar da kültür ve medeniyetlerini her zaman yaşamlarının bir parçası olarak kendilerinden sonraki nesillere aktarmışlardır. Gagauz Türkleri de farklı bir dini seçmelerine rağmen kültür, medeniyet ve siyasi yaşamlarından Türklüğe ait birçok değeri beraberinde getirmiş olup toplumun her alanına yansıtmışlardır.[822]

3.2.4. Altay Özerk Türk Cumhuriyeti

Rusya Federasyonunun en güney kesiminde yer alan Altay Özerk Cumhuriyeti hayatlarını bu bölgede sürdürmektedir. Asya Kıtası'nın ortasında yer alan Altay Cumhuriyeti'nin batısında Kazakistan, kuzeyinde Rusya Federasyonu, doğusunda Tuva

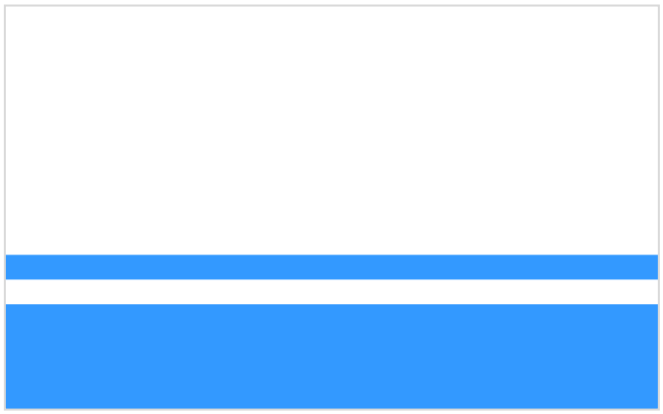
819 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel",276.
820 Kılıç, "Sosyo-Kültürel/Sanatsal", 311.
821 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 276.
822 Karpat, "Gagauzlar".

ve Hakas Cumhuriyetleri, güneyinde ise Moğolistan ve Çin'e bağlı Doğu Türkistan bulunmaktadır.[823]

Başkenti Gorno-Altay olan Altay Özerk Cumhuriyet'i 1992'de ise Rusya Federasyonu'na bağlılanarak özerkliğini kazanmıştır. Bölgede Türkçe konuşulmaktadır ve aynı zamanda Müslümanlık, Hristiyanlık ve Şamanizm inancı bölgede yaygındır. Nüfusun %60'ını Rusların oluşturmasından dolayı**,** parlamento ve devletin önemli kurumlarında Rus etkisi görülmüştür. Altay Özerk Cumhuriyeti Türk dilini ve kültürünü korumayı amaçlamasına rağmen Ruslarla iyi ilişkilerinin olması gerektiği için bu yönde yeterli adımları atamamışlardır.[824]

Altay Cumhuriyeti'nin bayrağını, ressam V. P. Chukuyev 2 Temmuz 1992 yılında modellemiş ve aynı yıl bayrak resmiyete kavuşmuştur. Altay Cumhuriyeti bayrağı iki farklı renkten ve dört yatay hattan oluşmaktadır. İki ince hat olan beyaz ve mavi ve iki kalın hat olan beyaz ve mavi renk ile bayrak tamamlanmaktadır. Mavi renk başta Türklüğü, saflığı, Altay'ın coğrafyasını, nehirleri ve gölleri simgelerken, beyaz renk ise yine bu cumhuriyette sonsuzluğu, dirilişi, bağlılığı, dengeyi ve ahengi temsil etmektedir.[825]

Şekil 3.19. Altay Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak:https://www.turksoy.org/altay-cumhuriyeti (Erişim Tarihi: 31.01.2025)

823 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 156.
824 Çay, "Günümüzdeki Türk Devlet".
825 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 278.

3.2.5. Dağıstan Özerk Türk Cumhuriyeti

Başkenti Mahaçkala olan Dağıstan Özerk Türk Cumhuriyeti 20 Ocak 1921 yılında kurulmuş olup, yüzölçümü 50.300 km^2'dir. Dağıstan Cumhuriyeti'nde irili ufaklı değişik 30'dan fazla halk bulunmaktadır. Dağıstan Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyettir ve ilk adı Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'dir. Doğuda Hazar Denizi[826]kuzeyde Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'ne, batıda Çeçenistan, güneybatıda Gürcistan ve güneyde Azerbaycan'akomşudur.[827]

Dağıstan, tarih boyunca İskitler, Hunlar, Hazarlar, Selçuklular, Kıpçaklar, Timur İmparatorluğu ve Osmanlılar gibi birçok Türk devleti ve topluluğunun etkisi altında kalmıştır. Günümüzde Dağıstan'da Kumuklar, Nogaylar, Azerbaycan Türkleri ve Terekemeler gibi Türk kökenli halklar yaşamaktadır.[828]Dağıstan'ın özerk kalmasının temel nedeni, çok etnikli yapısı ve Rusya Federasyonu içindeki karmaşık siyasi dengelerdir. Dağıstan, 30'dan fazla etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır ve bu grupların hiçbirisi nüfus çoğunluğuna sahip değildir. Bu durum, tek bir etnik grubun hâkimiyet kurmasını zorlaştırmakta ve özerklik, farklı grupların kendi kimliklerini ve çıkarlarını korumaları için bir araç olarak görülmektedir.[829]

26 Şubat 1994'te resmi olarak tanınan Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nin bayrağı yeşil, koyu mavi ve kırmızı renkli bir bayrak tasarlamışlardır. Renklerin anlamlarına bakılırsa yeşil, neredeyse tüm Türk devletlerinde İslamiyetle özdeşleşirken, Dağıstan Cumhuriyeti içinde aynı anlamı nitelemektedir. Koyu mavi renk diğer Türk devletlerinden farklı olarak Rusya'nın etkisinde kaldığı dönemle ilişkilendirilmektedir. Keza kırmızı renkte aynı etki sonucu bayraklarında kullanılmıştır. Rusya'nın bayrağından tek farkı olan yeşil renk halkın İslamiyetle olan derin bağını ve kendi kültürlerini nitelemektedir.[830]

---

826 Ziya Musa Bunyatov, "Dağıstan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://islamansi klopedisi.org.tr/dagistan.

827 *İnsamer* ,"Dağıstan", (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-dagistan/.

828 Ahmet Karadeniz, "Dağıstan'ın Türk Kökenli Halkları", *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3/2 (2020): 140.

829 Bunyatov, "Dağıstan",

830 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 273.

Şekil 3.20. Dağıstan Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Dağıstan-#/media/Dosya :Flag_of_Dagestan.svg. (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

3.2.6. Karakalpakistan Özerk Türk Cumhuriyeti

Karakalpakistan adı, Karakalpak halkından gelmektedir. "Karakalpak" ismi ise bu topluluğun giyiniş tarzından kaynaklanmaktadır.[831] Karakalpaklar, tarihte siyah şapkalar giymeleriyle tanınmışlardır ve bu nedenle "Karakalpak" yani "siyah şapkalı" olarak adlandırılmışlardır.[832]

Karakalpakistan Özbekistan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. Başkenti Nukus olan özerk devlet[833]Türkistan'ın ortasında Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın içinde kalan bölgeyi tanımlar.[834]Yarı çöl ve yer yer çöl iklimine sahiptir. Tarihi olarak ise bu topraklarda Harzemşahların yaşadıkları bilinmektedir.165.000 km²'lik bir alanda Karakalpakistanlı, Özbekistanlı, Kazakistanlı vediğer etnisiteler bir arada yaşamaktadırlar.[835]

---

831 Ahmet Taşağıl, "Karakalpaklar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/karakalpaklar.

832 Salih Yılmaz, "Astrahan Bölgesinde Yaşayan Karakalpaklar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 17 (2004): 203.

833 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 158.

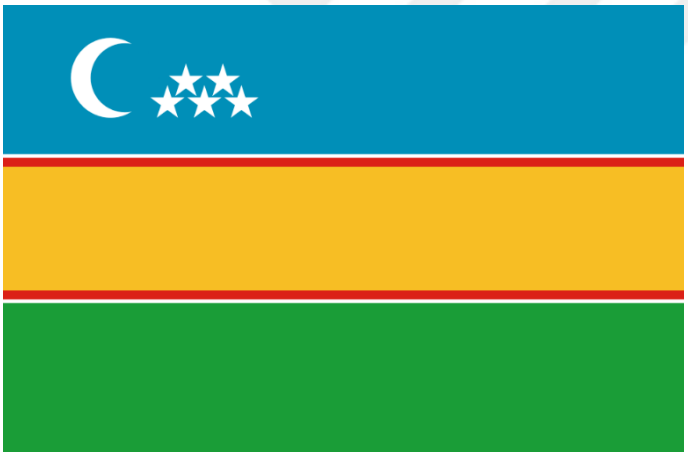
834 İnsamer "Karakalpakistan ", (Erişim Tarihi 01.02.2025),https://www.insamer.com/tr/karakalpakistan-sorunu_461.html.

835 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 158.

Karakalpakistan'ın özerk kalmasının temel nedenleri, etnik ve kültürel farklılıkların korunması, tarihsel bağımsızlık arzusunun sürdürülmesi, Sovyetler Birliği'nden miras kalan özerklik statüsünün devamı, bölgenin stratejik önemi ve uluslararası toplumun olası baskılarıdır. Karakalpaklar, Özbekistan'dan farklı bir kültüre ve dile sahip olup, özerklikleri sayesinde kimliklerini koruyabilmektedir. Özerklik, Karakalpak halkına kendi içişlerinde kontrol sağlarken, Özbekistan ile Karakalpakistan arasında bir denge kurulmasına da yardımcı olmaktadır.[836]

Karakalpakların geçmiş dönemlerde birçok bayrak kullandıkları bilinmektedir. Günümüzdeki bayrakları ise birçok Türk devletinin bayrağı ile benzer anlamlar taşımaktadır ve özellikle Özbek Bayrağı ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. İki bayrak arasındaki en farklı özellik ise ortadaki yatay çizgiden kaynaklanmaktadır. Bayraktaki renklerin anlamları diğer Türk devletleri ile aynı anlamlar taşımaktadır.[837]

Şekil 3.21. Karakalpakistan Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Flag_of_Karakalpakstan.svg (Erişim Tarihi 23.12.2024)

Bunlardan mavi Türklüğü ve gökyüzünü temsil etmekte, sarı renk çölleri ve hâkimiyeti, yeşil ise doğal alanları ve İslamiyeti, iki beyaz ince yatay çzigiler saf ve temiz ruhu, kırmızı ince çizgiler ise kanı nitelemektedir. Sembollerden hilal İslamı, beştane yıldız ise Karakalpakların geçmişlerindeki beş şehri temsil etmektedir. Bu şehirler tarihsel

836 Taşağıl, "Karakalpaklar".
837 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 274.

olarak büyük öneme sahiptir ve bu şehirler Konırat, Çimbay, Hocaeli, Mangıt ve Törtkül'dür. Karakalpakların bayrağı 14 Aralık 1992'de ressam Zhollybai Izentaev tarafından geliştirilmiştir. Bayrak, Karakalpakistan'ı uluslar arası tüm arenalarda bu renkler ve simgelerle tanıtmaktadır. Bu bayrağın uluslar arası arenada kabulu Karakalpakistan'ın diğer ülkelerle eşit statüde olduğunun göstergesidir.[838]

3.2.7. Nahçıvan Özerk Türk Cumhuriyeti

1828 yılında Türkmençay anlaşması ile Rusya'nın topraklarına katılan Nahçivan, 1917 yılında Rusya'da çıkan ihtilalin etkisi ile 1918 yılında Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan arasında imzalanan Batum Anlaşması sonucunda Osmanlı yönetimine bırakıldı. Mondros Mütarekesi ile Osmanlının bölgeden çekilmesiyle Nahçivan Ermenilerin işgaline ve kanlı katliamlarına tanık oldu.1920 yılında Gümrü Anlaşması ile Türkiye'de mahalli bir idare konumuna gelmiş; 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması ile Azerbaycan'a bırakılmıştır. Moskova ve Kars Anlaşmaları ile özerkliği kabul edilen Nahçivan 1924 yılında özerk cumhuriyet olarak teşkil edilmiştir. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1991 yılında bağımsızlığını kazanması ile Nahçivan'da özgür bir statüye ulaşmıştır.[839]Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Türkiye'nin doğu sınırında Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölgedir.[840]Azerbaycan'a bağlı olmasına rağmen Azerbaycan ve Nahçıvan arasında kara bağlantısı bulunmamaktadır. 5.502,73 km²'lik bir kara parçası olan Naçıvan, Türk toplumları içinde Türkiye Cumhuriyeti ile komşu olan tek Türk devletidir. Bu nedenle Türkiye için önemli bir konumda bulunmaktadır.[841] Türkiye ile 11 km'lik bir sınırı bulunmaktadır. Kuzey ve güneyinde Ermenistan, güneyi ile batısı İran ile çevrilidir. Türkiye ile Rusya arasında 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan dostluk anlaşmasının 3. maddesine göre, Nahçıvan'ın özerk bir bölge olarak Azerbaycan koruyuculuğunda kalması ve bu koruyuculuk hakkının üçüncü bir devlete devredilmemesi kabul edilmiştir.[842]

Azerbaycan Devleti ile şekil itibariyle aynı bayrağa sahip olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde bayrağın anlamıda Azerbaycan ile aynıdır. Bu bayrak hakkında iki

838 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 274.
839 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 92.
840 Akpınar, "Eski Sovyet", 121.
841 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 158.
842 Çay, "Günümüzdeki Türk Devlet".

farklı görüş bildirilmektedir. Bayraktaki mavi Türklüğü, yeşil İslamı, kırmızı uygarlığı ve medeniyeti sembolize etmektedir. Tarihsel süreç değerlendirildiğinde hilalin, Türk halklarını tanımladığı düşünülmektedir. Sekiz köşeli yıldızın her birinin ise farklı anlamları bulunmaktadır. Bu simgeler, Türkçülüğü, İslamı, çağdaşlığı, devletçiliği, demokratikliği, eşitliği, Azerbaycanlılığı ve uygarlığı temsil etmektedir. Diğer görüşte ise bu sekiz farklı köşenin sekiz Türk milletini temsil ettiği düşünülmektedir.[843]

Şekil 3.22. Nahçivan Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Nahçıvan_Özerk_Cumhuriyeti#/media/Dosya:Flag_of_Azerbaijan.svg (Erişim Tarihi 23.12.2024)

3.2.8. Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan)

Doğu Türkistan, Çin Halk Cumhuriyeti içindeen büyük yüzölçümüne ait olup, resmiyette Sincan Uygur Özerk Bölgesi adıyla anılmaktadır. Güneyinde Tibet Özerk Bölge, güneydoğusunda Çinghay ve Gansu, doğusunda Moğolistan, kuzeyinde Rusya, kuzeybatısında Kazakistan, batısında Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan ve Hindistan etkisi altında Keşmir ile çevrelenmiştir. 1.664.897,17 km² bir yüz ölçümüne sahip Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin başkenti Urumçi'dir. Bu özerk bölgede resmi dil olarak Uygurca ve Çince kullanılmaktadır.[844]

1933 yılında kurulan Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti ve 1944'te Doğu Türkistan Cumhuriyeti olarak anılmıştır. Bayrağı ise turkuaz mavisi zemin üzerine yerleştirlen

[843] Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 274.
[844] Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 158.

beyaz ay-yıldızla tasarlanan Gökbayrak olarak tanımlanmaktadır. Mavi renk Türklüğün resmi rengi olmak birlikte aynı zamanda birçok Türk devletlerinde olduğu gibi gökyüzünü temsil etmektedir. Beyaz ay-yıldız ise İslami ve egemenliğe vurgu yapmaktadır. Gökbayrak Doğu Türkistan için özgürlük Türkistan için milli ve dini duygulara yön veren bir simgedir. Ay-yıldızlı al bayrağa benzeyen Doğu Türkistan'ın Gökbayrağı sadece Doğu Türkistan için bir simge değil, Kırım, Gagauz ve Uygur Türkleri içinde derin anlamlar taşımaktadır. Çin ve bazı ülkelerce yasaklanan ağır cezai yaptırımlara rağmenGökbayrak Türk milletleri için bir onur meselesidir. Tüm Türklerde ortak anlamlar taşıyan renkler ve semboller değişime uğrayarak ortak bir Türk geçmişine dikkat çekmektedir. [845]

Şekil 3.23. Sincan Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan)

Kaynak: https://udtsb.com/uy//page/46 (Erişim Tarihi 31.01.2025)

3.2.9. Tataristan Özerk Türk Cumhuriyeti

30 Ağustos 1990 tarihinde Rusya tarafından bağımsızlığı tanınmamış olan Tataristan yine bu ülkeye bağlı Özerk Türk Cumhuriyeti olarak varlığını sürdürmektedir. Doğu Avrupa da Kama ve Volga nehirleri etrafında 68.000 km^{2}'lik bir alana kurulmuştur.[846]Tataristan da zengin bir yer altı kaynağı mevcuttur. Ekonomik anlamda Rusya'nın güçlü ve gelişmiş bir bölgesi olduğu kabul görmektedir. Bu yönüyle de bulunduğu coğrafya da dikkat çekmektedir. Tataristan, yalnızca stratejik konumu ve

[845] Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 262-278.
[846] Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 219.

doğal kaynaklarıyla değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel mirasıyla da önemli bir yere sahiptir.[847]

Tatarların tarihine bakıldığında birçok Türk toplumu gibi pek çok işgal ve yıkımla karşılaşmış buna karşın birçok bağımsızlık savaşı vermiş bir Türk toplumudur. Cengiz Han'ın oğlu Batu Han tarafından kurulan Altın Orda Devleti'nin 1502'de yıkılması soncunda Kazan, Astrahan ve Kırım Hanlıkları kurulmuştur. Bu hanlıklardan Kazan Hanlığı'nın Rusya tarafından işgal edilmesi Ruslar için önemli bir tarihi olay olarak kayıtlara geçmiştir. Ivan Vasilyeviç bilinen adıyla Korkunç İvan'ın "Ya kanımızı dökeriz ya onlarınkini içeriz" sözleri bu dönemde yaşanan vahşeti tarihi belgelere kaydettirmiştir. Rus baskısı altında Hristiyanlık bölgenin dini inancı kabul edilse de Müslümanlıkta bu bölgede var olmaya devam etmiştir.[848]

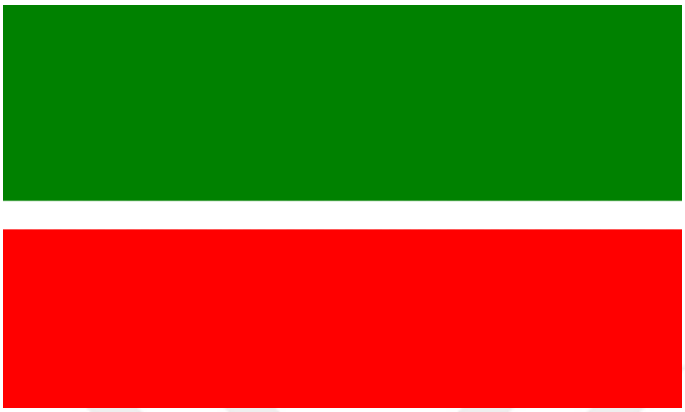
Tataristan'da 30 Ağustos 1990 tarihinde egemenlik ilan edilmesinden sonra, 21 Mart 1992 tarihinde tam bağımsızlık için bir referandum yapılmış; ancak Rusya bu girişimi tanımayarak uygulamaya konulmasını engellemiştir. SSCB döneminde Tatarlara karşı yürütülen Ruslaştırma politikaları da Tataristan'ın özerk kalmasında etkili olmuştur. Tataristan'ın uluslararası kara sınırı bulunmamaktadır ve tamamen Rusya toprakları ile çevrilidir. Tataristan'ın coğrafi konumu, siyasi-ekonomik bağımlılığı, kültürel yapısı ve Rusya'nın politikaları, Tataristan'ın özerk bir cumhuriyet olarak kalmasının nedenleri olarak gösterilmektedir.[849]

Tataristan'nın başkenti Kazan şehridir. Tatar Türkleri bölgeye kültürel ve ekonomik anlamda katkı sağlayarak yaşamlarını devam ettirmektedirler. Tatar Türkleri'nin bayrağı TG Khaziakhmetov'un tasarımıyla geliştirilmiştir. Tatar Bayrağı'nda diğer özerk cumhuriyetlerde de olduğu gibi Rus egemenliğinde olmanın getirdiği değişimleri de görmek mümkündür. Bayrak yeşil, beyaz ve kırmızı üç yatay şeritle tanımlanmıştır. Yeşil renk İslamı temsil etmesi nedeniyle en üstte yer almıştır. Tatarlar için İslam, toplumun hayatında ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. Beyaz ince yatay çizgi ise barışı ve duruluğu temsil ederken kırmızı renk ise yine savaş, mücadele ve özveriyi

847 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 159.
848 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 273.
849 Emin Atasoy, Vedat Çalışkan ve Elena Galai, "Beşeri Coğrafya Perspektifinden Tataristan Cumhuriyeti", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29 (2014): 336.

tanımlamaktadır. Bu bilgiler Türk tarihinde karşılık bulsa da bu renklerin Tataristan bayrağında ki kullanım amaçları üzerine kesin bilgilere ulaşılamamaktadır.[850]

Şekil 3.24. Tataristan Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak: https://www.turksoy.org/tataristan-cumhuriyeti (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

3.2.10. Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti

Rusya'ya bağlı Güney Sibirya'da yer alan Tuva Cumhuriyeti özerk bir Türk halkıdır. Türkiye Türkçesi'nde Tıva Cumhuriyeti olarak da bilinmektedir. Bulunduğu coğrafyada zengin doğal kaynaklara sahip Tuva, kültürel ve tarihsel anlamda Türklerin önemli bir parçası durumundadır.[851]

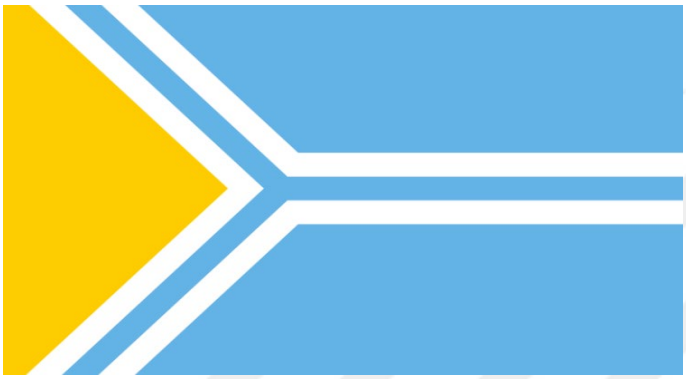
Tuva, 1944 yılında Sovyetler Birliği'ne katılmadan önce büyük oranda Tuva Türklerinden oluşan homojen bir nüfusa sahipti. Sovyet döneminde bölgeye yoğun Rus göçü yaşanmış olsa da, Tuva Türkleri nüfusun çoğunluğunu korumayı başarmıştır. Günümüzde Tuva Cumhuriyeti'nde Tuva Türkleri nüfusun çoğunluğu oluştururken, Rusların oranı sayısal olarak düşüktü. Bu durum, Tuva'nın kültürel ve etnik kimliğini korumasına ve özerk bir yapı talep etmesine olanak sağlamıştır.[852]

Tuva Cumhuriyeti'nin bayrağı, hem tarihi hem de kültürel açıdan önemli semboller barındıran bir tasarıma sahiptir. 18 Eylül 1992 tarihinde Oyun-ool Cmt tarafından tasarlanan bu bayrak, Tuva'nın zengin doğal kaynaklarını, inançlarını ve kültürel

850 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 273.
851 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 159.
852 Mehmet Oğuz Şavlı, "Tuva Cumhuriyeti'nin Nüfus Dinamikleri: Tarihsel ve Sosyo-Demografik Bir İnceleme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 24/1 (2024): 310-311.

mirasını yansıtır. Bayraktaki renkler, Tuva'nın doğası ve toplumsal değerleri ile doğrudan bağlantılıdır. Beyaz renk**,** bölgedeki gümüş maden yataklarını simgelerken, aynı zamanda saflık ve temiz düşünceleri de temsil eder. Tuva halkının dürüstlük, adalet ve içsel temizlik gibi değerleri bu renkte hayat bulur. Beyaz, ayrıca barış ve birlik mesajı taşıyarak, halkın bir arada yaşama arzusunu sembolize etmektedir.[853]Sarı renk**,** inanç ve hâkimiyet gibi kavramlarıda tanımlamaktadır. Türklerde önemli bir yer tutan sarı renk inanç sisteminin yansımasıdır.[854]

Şekil 3.25. Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak: https://www.turksoy.org/tiva-cumhuriyeti (Erişim Tarihi 23.12.2024)

Aynı zamanda, zengin altınyataklarını simgeleyen bu renk, Tuva'nın coğrafi ve ekonomik potansiyelini de ortaya koymaktadır. Bu sarı ton, aynı zamanda Tuva'nın coğrafi hâkimiyetini ve yerel halkın bu topraklarla olan güçlü bağlarını simgelemektedir. Mavi renk**,** gökyüzünün sınırsızlığı ve genişliği ile Tuva'nın ruhsal ve kültürel derinliğine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda, Türk dünyasında sıklıkla kullanılan bir sembol olarak cesareti ve Türklüğü ifade etmektedir. Mavi, Tuva halkının güçlü ve cesur karakterini, zorluklar karşısında gösterdiği dayanıklılığı yansıtmaktadır. Bayraktaki iki beyaz çizgi ise Tuva'nın başkenti Kızıl'da birleşen iki büyük nehir olan Bii-Khem ve Kaa-Khem'i temsil etmektedir. Bu nehirler, Tuva'nın yaşam kaynağı olan Yenisey Nehri'nin kollarıdır ve bölgeye hayat veren bu akarsular, bayrağın tasarımında büyük bir önem taşımaktadır. Suyun bolluk, bereket ve sürekliliği bu sembollerle vurgulanmaktadır. Tuva Cumhuriyeti'nin bayrağı, sadece renklerin ötesinde, coğrafi,

853 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 278.
854 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 193.

tarihi ve kültürel unsurları harmanlayarak Tuva halkının kimliğini, doğaya olan bağlılığını ve kültürel zenginliklerini ifade eden derin bir simge haline gelmiştir. Bu bayrak, hem Tuva'nın doğal zenginliklerini hem de halkının maneviyatını ve geçmişini yansıtan bir sembol olarak büyük bir anlam taşımaktadır.[855]

3.2.11. Yakutistan Özerk Türk Cumhuriyeti

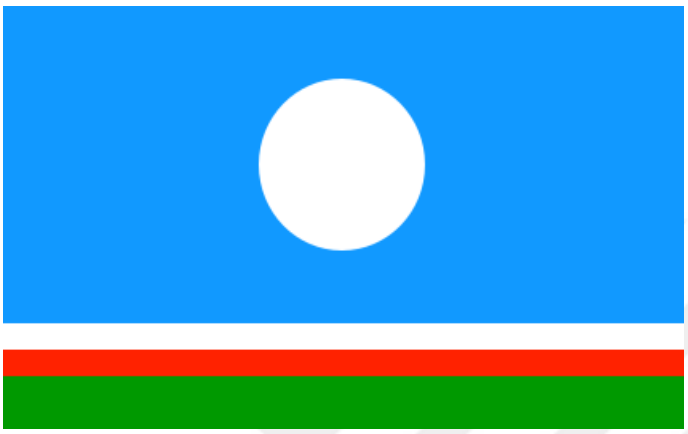
Yakutistan yani diğer adı Saka Cumhuriyeti olan ve bu özerk bölgede nüfusun çoğunluğunu oluşturan Yakutlar, Türk halklarından biridir. Cumhuriyetin resmi adı Rusça'da "Respublika Saha" adıyla anılırken, Türkçede ise "Yakutistan" veya "Saha Cumhuriyeti" adı ile tanımlanmaktadır.[856] Yakutistan'da bayrakta veya herhangi bir protokolde kullanılan renkler, anayasasında da belirtildiği üzere Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak ait olduğu statüyü tanımlamaktadır. Bu durum Yakutların bağımsız olmadığını ve Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olduğunu ifade etmektedir.[857]

XVII. yüzyılda Rus işgaline kadar bu bölgede Yakutların varlığı hakkında kaynak bulunamamıştır. Rusların 1632'de Yakut topraklarına girmeye başladığını ve Lena Nehri'nin orta kesiminde Lena Kalesi'ni kurdukları belirtilmektedir. Yakutlar kalenin inşası üzerine bu kaleyi yıkmışlardır. Yakutlarla baş edemeyen Ruslar 1633 yılında daha büyük bir kuvvetle beş yıl boyunca Yakutlarla savaşmış ve 1638'de Yakutlar Rus hâkimiyetinin altına girmiştir.[858]Yakutların özerk kalmasında coğrafi uzaklık, Rusların yerel geleneklere müdahale etmeme politikası ve Sovyet döneminde tanınan özerklik etkili olmuştur.[859] Yakutlar, 1906'da "Yakut Milli Birliği"ni kurmuş fakat bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1917 Ekim Devrimi sonrası Sovyet yönetimi Yakutları tanımamış, bu nedenle milliyetçiler halkları adına teşkilatlanmaya gitmişlerdir.[860]1922'de kurulan Yakut Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, bölgedeki maden yatakları ile ekonomik durumlarını güçlendirmiştir.[861] Yakutlar bölgede kaynakların kullanımı konusunda tam özgür olmasalarda ekonomik anlamda kendileri

855 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 278.
856 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri",159.
857 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 271.
858 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 282.
859 Ahmet Taşağıl, "Yakutlar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 05.02.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/yakutlar.
860 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 283-284.
861 https://islamansiklopedisi.org.tr/yakutlar.

için olumlu sonuçlar almışlardır.[862] Ayrıca, Yakutlar kendine özgü dil, kültür ve kimliklerini korumuşlardır.[863]II. Dünya Savaşıda Yakutlar, SSCB için savaşmışlar ve bu savaştan büyük kayıplarla çıkmışlardır. 1980'lerin sonunda Sovyetler'de başlayan "Glasnost" ve "Prestroika" politikaları Yakutistan'a da yayılmış ve 1990'da Yakutistan Özerk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı kabul edilmiştir.[864]

Şekil 3.26. Yakutistan Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak: https://www.turksoy.org/saha-yakut-cumhuriyeti (Erişim Tarihi 23.12.2024)

Yakutların bayraklarındaki imgeler ve renkler yaşadıkları yerleri, kültürlerini ifade etmektedir. Beyaz renk yaşadıkları coğrafyanın karını, beyaz küre kutuplardan gökyüzünde parlayan güneşi, açık mavi gökyüzünü, yeşil renk geniş taygaları ve Türklüğü, kırmızı ise yiğitliği ve istikrarı betimlemektedir.[865]

Mitolojik kaynaklara göre Yakutların ay kafatası ile yemin etme töreni, Yakutlarda ayının gücünü temsil etmektedir. Çinlilergöre ise sadece Yakutlar değil diğer kuzey göçebe halkları içinde ayının adaleti temsil ettiği belirtilmiştir. Bu bölge halkları için ayı; güç, doğruluk ve muhafaza anlamları taşımaktadır. Aynı zamanda Şamanlar, ayı postundan yapılan elbiseler giyer ve bu elbiselere ayının çeşitli kemiklerini dikerlerdi. Şamanın göğe yolculuğunda ise ayının şamana yardım ettiğine inanırlardı.[866]Yakut

862 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 283-284.
863 https://islamansiklopedisi.org.tr/yakutlar.
864 Yılmaz, *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*, 283-284.
865 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 271.
866 Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 140.

mitolojisinde bir diğer önemli tanımlama ise Yakutların "Beyaz Güneşi" dir. Yakutlar kendilerini "Beyaz Güneşin Çocukları" olarak da tanımlamaktadırlar.[867]

3.2.12. Hakasya Özerk Türk Cumhuriyeti

Hakasya, Rusya'ya bağlı ve Sibirya'nın güneyinde özerk bir cumhuriyettir. Önemli bir coğrafi konuma sahip Hakasya, güneyde ve doğuda Tuva, batıda Altay ve Şorya bölgesi, kuzeydoğusunda ise Kızılyar ile çevrelenmiştir.61.900 km² bir yüz ölçümüne sahip Hakasya'nın başkenti Abakan'dır. Sekiz ilçesi olan Hakasya'nın[868] tarih ve kültür açısından da zengin bir geçmişi bulunmaktadır. VI. ve XIV. yüzyıllar arasında bağımsız bir devlet olan Hakasya, 1727 yılında Rus işgaline uğramış ve Rus-Çin Antlaşması ile Rusya'ya bağlanmıştır. 1930 yılında özerk bölge statüsü kazanan Hakasya, SSCB'nin dağılmasının ardından "Hakasya Büyük Meclisi" nin kararıyla Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir. Bunun üzerine, Rusya Federasyonu 3 Haziran 1991'de Hakas Özerk Cumhuriyeti'ni resmen kabul etmiştir. Rus milletvekillerinin Hakas Parlamentosu'nda çoğunlukta olması Hakasların Özerk Cumhuriyeti kabul etmelerinde etkili olmuştur.[869]

Hakasya bayrağı mavi, beyaz, kırmızı, yeşil ve sarı renklerle tanımlanmıştır. Rusya'nın etkisi altında kalan Hakasya bayrağında mavi, beyaz ve kırmızı üç yatay renk bulunmaktadır. Bayrağın sol dikey kenarında yeşil bir şerit ve şeritin içerisinde sarı renkle renklendirilmiş, dört yönü işaret eden bir güneş bulunmaktadır. Zaman zaman değişen Hakasya bayrağı tarihsel ve inançsal durumlarını bayraklarına da yansıtmışlardır. Yeşilin anlamı Hakaslar için İslamiyeti yansıtmamaktadır. Hakaslar için yaşadıkları coğrafya kutsaldır ve yeşil yaşadıkları coğrafyanın bir unsuru olan ormanları tanımlamaktadır.[870]Rusların Hakasya'ya etkisi, özellikle 1900'lü yılların başında Sovyetler Birliği'ne katılımla birlikte artmıştır. 1930'da ise Özerk bölge statüsüne kavuşmuşlardır.[871]

Sovyetlerin son bulmasıyla Hakasya Bayrağı 1992 yılında bayrak yasasıyla onaylanmıştır. İlk olarak siyah beyaz bir güneşi benimseyen Hakaslar daha sonra 1993

867 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 271.
868 Ertürk, "Türk Cumhuriyetleri", 158.
869 Çay, "Günümüzdeki Türk Devlet".
870 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 277.
871 Orhan Gedikli, "Hakas Türkleri", *Tarih Kültür Dergisi*, (2013): 40.

yılında yeni bir değişime uğramış ve güneşi altın rengini almıştır. 2002-2003 yılında yapılan değişiklik ile son haline kavuşmuştur. Bu değişiklikler Hakasya'nın geçmiş zenginlikleri ile bağdaştırılmaktadır.[872]Rusların Hakasya'ya etkisi, onların kültürel ve sosyal yaşamlarını etkilemiştir.[873]

Şekil 3.27. Hakasya Özerk Türk Cumhuriyeti

Kaynak: https://www.turksoy.org/hakas-cumhuriyeti (Erişim Tarihi 23.12.2024)

Rus etkisinde kalan Hakasların bayrağında mavi, beyaz ve kırmızı renkler ise şu şekilde tanımlanmaktadır. Beyaz renk soyluluk ve samimiyeti, mavi renk sadakati ve saflığı, kırmızı renk ise cesareti ve sevgiyi ifade etmektedir. Bu renklerin kullanılması aynı zamanda Rus kültüründen etkilenmesiyle ilişkilendirilmektedir. Hakas bayrağında tanımlanan bir diğer unsur olan güneş ise Hakaslarda eski inançlarından anlamlar taşımaktadır. Üç bölümden oluşan güneş, doğanın etkisini her türlü hayatlarına yansıttıklarının göstergesidir. Güneşin, gündüz gökyüzünde dolaşması, gece yeraltına gitmesi ve sabah yeniden doğarak dünyayı aydınlatmasıyla anlamlandırılmaktadır. Güneşin bu döngüsel hareketi, Hakas Türklerinin kutsal kozmoloji anlayışının bir parçasıdır. Ayrıca, bu sembolün Hakaslardan önce bölgede yaşayan halklar tarafından da kullanıldığına dair görüşler bulunmaktadır.[874]

872 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 277.
873 Orhan Gedikli, "Hakas Türkleri", *Tarih Kültür Dergisi*, (2013): 40.
874 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 277.

3.2.13. Hunza Özerk Türk Bölgesi

Hunza adı "Hun" ve "za" kelimelerinin birleşiminden oluşmakta ve "Hunların yaşadığı ülke" anlamına gelmektedir. Hunza, Pakistan'ın Keşmir'e bağlı bölgesidir ve Badehşan halklarının yaşadığı bu bölgeye "Hunzakut" denilmektedir.[875]

Türklerde doğanın dışında ok ve yay gibi savaşı, gücü ve devlet töresini temsil eden unsurlarda kutsal sayılmaktadır. Ok ve yay, hem askeri bir gücü temsil etmekte hem de Türk toplumlarında egemenlik ve özgürlük mücadelesini nitelendirmektedir. Güç, sadakat, bağlılık, bağımsızlık anlamlarını taşıyan bu nesneleri Türkler tarihleri boyunca siyaset, kültür ve sanat alanlarında kullandıkları gibi bayraklarında da sembolleştirmişlerdir.[876]

Şekil 3.28. Hunza Özerk Türk Bölgesi

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Hunzalar#/media/Dosya:Flag_of_Hunza.svg (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

Hunza bölgesi İslam öncesi Türk göçlerinin izlerini taşımaktadır. Pakistan sınırında yaşayan Hunzalar bu bölgenin en eski halklarından birini oluşturmaktadır. Hunza bölgesi ve halkı ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler, bölgenin Türk tarihi, kültürü hakkında derin bağları olduğunu göstermektedir. Bölgedeki Akhunlar, Karluklar ve Kırgızlar gibi Türk topluluklarının izleri, Hunza Türklerinin kökenleri ve kimlikleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Pakistan'da Gocal olarak da bilinen Yukarı

875 Zahide Ay, "İslam Öncesi Orta Asya Tarihi Coğrafyasında Bedahşan Bölgesi ve Türk Tarihindeki Yeri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42/1 (2019): 157.

876 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel", 269.

Hunzalar ise XVII. yüzyıl civarında bu bölgeye göç eden Kırgızlardır. Şaman inancından sonra Şii İsmaililiğe geçmişledir.[877]

Kısacası, Türk kültüründe kullanılan unsurların ve savaş sembollerinin derin anlamları bulunmakta, Türk toplumları bu semboller ve değerleri her alanda kullanılarak kimliklerinin bir parçası olarak aktarmaktadırlar. Türk doğayı gündelik hayatın bir parçası olarak görmemekte aynı zamanda dağlara, nehirlere, gökyüzüne, güneşe, aya ve yıldıza, kutsallık atfetmektedir. Hayatlarının her alanında olduğu gibi siyasi ve kültürel yaşamlarında bu kutsallarına yer vermişlerdir. İnançlarında doğa unsurları, İslamiyetten önceki dönemlerde önemli yerlere sahip olmuştur. Doğaya olan bağlılıkları ve saygıları sebebiyle Türkler kutsal saydıkları doğa imgelerine her zaman bayraklarında yer vermişlerdir.[878]

Modern dönemde bayraklar, ulusal kimliğin ve toplumsal aidiyetin en önemli sembollerinden biri hâline gelmiştir. Bayraklar, geçmişten gelen kültürel mirası yansıtırken, aynı zamanda bağımsızlığı ve modernleşmeyi simgeleyen unsurlar taşımaktadır. Çağdaş Türk dünyasında da bayraklar, tarihî süreç içinde değişime uğramış, ancak özlerinde bağımsızlık ve kimlik bilincini yansıtan en önemli semboller olarak varlığını sürdürmüştür.

Günümüz Türk devletlerinin bayrakları, tarihî motifler ile modern tasarım anlayışlarının birleşimiyle oluşmuştur. Türkiye Cumhuriyeti bayrağı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan ay ve yıldız motifini taşımakta olup, bağımsızlık ve egemenlik sembolü olarak büyük bir anlam taşımaktadır. Türk milletinin bağımsızlık sembollerinden biri olan Türkiye Cumhuriyeti bayrağı, İslamiyet öncesine kadar uzanan köklü bir tarihe sahiptir. Kırmızı zemin üzerine yerleştirilmiş beyaz ay ve yıldız, geçmişten günümüze Türk kültüründe önemli bir yer tutan simgelerdendir. Bayrağın bugünkü halinin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde şekillendiği ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da resmiyet kazandığı bilinmektedir.

SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla Ruslardan ayrılan birçok Türk devletlerinden bir kısmı bağımsızlığına kavuşmuş, bir kısmı ise özerkliğini kazanmıştır. Günümüzde bağımsız

877 Ay, "İslam Öncesi Orta Asya", 160.
878 Argun, Menekşe, "Türk Dünyası'nda Tarihi ve Kültürel",269.

olan çağdaş Türk cumhuriyetlerinin bayraklarında köklü tarihlerini yansıtan simgeler bulunmaktadır. Azerbaycan bayrağı üç renkli yapısıyla hem Türkçülüğü, hem modernleşmeyi, hem de İslamî kimliği simgelemektedir. Kazakistan bayrağında geleneksel güneş ve kartal motifleri, devletin köklü tarihini ve doğaya olan bağlılığını yansıtmaktadır. Türkmenistan bayrağı, Orta Asya'nın kültürel mirasını vurgulayan halı motifleri taşımaktadır. Kırgızistan bayrağında yer alan güneş sembolü ise geleneksel Türk çadırı olan "tunduk" motifini içermekte ve köklü bir kimlik göstergesi olmaktadır. Özbekistan bayrağı ise İslamiyet'in rengi olan yeşil, barışın sembolü beyaz ve bağımsızlığı temsil eden mavi renkleriyle özdeşleşen semboller yer almaktadır.

Özerk Türk devletleri ve toplulukları da kendi kültürel kimliklerini yansıtan bayraklara sahiptir. Kırım Tatarlarının bayrağında bulunan tamga, bu topluluğun tarihî ve etnik kimliğinin en önemli sembollerindendir. Gagavuzların bayrağı, mavi ve beyaz tonlarıyla hem Türk kökenlerini hem de Avrupa'daki varlıklarını vurgulamaktadır. Doğu Türkistan bayrağı, Osmanlı'dan esinlenen ay-yıldız motifine sahip olup, bu bölgedeki Türk halklarının özgürlük mücadelesini temsil etmektedir. Tataristan bayrağı, İdil-Ural bölgesinin tarihî Türk halklarının kimliğini vurgulayan renkler taşımaktadır. Başkurdistan bayrağı ise, mavi, beyaz ve yeşil renkleriyle hem doğaya hem de barışa vurgu yapmaktadır.

Modern bayrak tasarımlarında, geleneksel motiflerin çağdaş anlamlar kazandığı görülmektedir. Kullanılan semboller ve renkler, belirli anlamlar doğrultusunda şekillenirken, geçmişin izlerini taşımaya devam etmektedir. Kırmızı, cesaret, özgürlük ve bağımsızlığı simgelemeye devam etmektedir. Mavi, barışı ve umudu temsil etmekte, yeşil ise İslamiyet'in yanı sıra doğa ve çevre bilincini de vurgulamaktadır. Beyaz, temizlik, birlik ve tarafsızlığı ifade etmektedir. Sarı, geleneksel olarak bereketi ve refahı simgeleyen bir unsur olarak bazı bayraklarda yer almaktadır.

Günümüzde bayraklar yalnızca ulusal kimliği temsil etmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal birlikteliğin ve kültürel mirasın bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Spor müsabakalarından resmî törenlere kadar geniş bir kullanım alanına sahip olan bayraklar, geçmişten günümüze kadar süregelen bir kimlik göstergesi olarak varlığını sürdürmektedir. Çağdaş Türk dünyasında bayraklar, tarihî süreç içinde değişime uğramış olsalar da, özlerinde kültürel kimliği, bağımsızlığı ve toplumsal hafızayı

yansıtan en önemli semboller olarak kabul edilmektedir. Geçmişin mirasını taşıyan ve geleceğe aktaran bayraklar, tarihsel sürekliliğin ve kimlik bilincinin güçlü bir ifadesi olmaya devam etmektedir. Türk dünyasının ortak tarihini ve değerlerini yansıtan bu bayraklar, hem geçmişle bağ kurmakta hem de gelecekteki nesillere ulusal bilinç kazandırmaktadır.

SONUÇ

Tarih boyunca dünyanın dört bir yanında birçok devlet kuran Türkler için varlıklarının delaleti olan ve hükümdarlık sembolleri içinde yer alan bayrak her zaman önemli olmuştur. Bayrak, bir milletin kimliğini, bağımsızlığını ve manevi değerlerini simgeleyen en önemli sembollerden biridir. Türk tarihinde bayrak, sadece bir sembol olmanın ötesinde, milletin varlığını, egemenliğini ve kültürel zenginliklerini ifade eden kutsal bir unsur olarak görülmüştür. Türklerin tarih sahnesine çıktıkları dönemlerden itibaren, bayraklar ve sancaklar gerek siyasi gerekse askeri alanda milletin birlik ve beraberliğini temsil etmiştir. Bayrak, aynı zamanda bir milletin tarihini, inançlarını ve kültürünü nesilden nesile aktaran önemli bir sembol olmuştur.

Türklerde bayrak anlayışı, tarih boyunca büyük bir çeşitlilik ve derin anlamlar taşımıştır. Kaşgarlı Mahmud'un *Divânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde "batrak" kelimesi, ucuna ipek bez bağlanmış mızrak anlamında kullanılmış, bu terim zamanla "bayrak" halini almıştır. Türkler arasında yaygın olan bu kavram, Hunlardan Göktürklere, Selçuklulardan Osmanlılara kadar uzanan geniş bir zaman diliminde, milli kimliğin ve bağımsızlığın simgesi olmuştur. Tarih boyunca Türkler, bayraklarını bir kutsal emanet olarak görmüş ve onu korumak için canlarını feda etmeye hazır olmuşlardır.

Bayrakların üzerindeki motifler ve kullanılan renkler, Türk kültürünün zenginliğini ve inanç dünyasını yansıtmaktadır. Eski Türklerde bayraklar, ok, yay, kurt, kartal, güneş ve ay gibi motiflerle süslenmiş, bu semboller milletin gücünü ve bağımsızlık anlayışını ifade etmiştir. Gök Tanrı inancına dayalı olarak güneş ve ay motifleri, yeniden doğuş ve egemenlik anlayışının temsili olmuştur. Bunun yanı sıra, Göktürklerde ve Uygurlarda kullanılan kurt başlı bayraklar, Türklerin mitolojik kökenlerini ve kutsal değerlerini yansıtan önemli unsurlar arasında yer almıştır. İslamiyet öncesinde bayraklarda kullanılan beyaz, kırmızı, mavi, siyah, yeşil ve sarı renkler, yönleri temsil etmenin

ötesinde, Türk toplumlarının inanç ve yaşam felsefelerini de yansıtmıştır. Türklerin bayrak ve renkler arasındaki bağları oldukça derindir. Kırmızı, savaşçılığı ve bağımsızlığı simgelerken, beyaz saflığı, adaleti ve büyüklüğü ifade etmiştir. Mavi renk, Göktürklerde milli bir sembol olarak görülmüş ve Bozkurt figürüyle ilişkilendirilmiştir. Sarı renk ise hükümdarlık ve merkezi otoritenin rengi olarak kabul edilmiştir. Türk kültüründe renklerin yanı sıra kullanılan semboller de büyük önem taşımış ve bu semboller bayraklarda kutsal anlamlar barındırmıştır. Güneş, ay ve yıldız gibi figürler, İslamiyet öncesinden başlayarak Türk milletinin egemenlik anlayışını yansıtan vazgeçilmez unsurlar olmuştur. İslamiyet'in kabulüyle birlikte, Türk devletlerinin bayraklarında dini motifler de yer almaya başlamıştır. Bu dönemde Türkler, İslamiyet'e bağlılıklarını göstermek amacıyla bayraklarına Kelime-i Tevhid, Kur'an'dan ayetler ve İslami semboller işlemelerine rağmen, eski geleneklerine bağlılıklarını koruyarak güneş, ay ve yıldız gibi motifleri kullanmaya devam etmişlerdir. Abbasi Halifeliği'nin siyah bayraklarının etkisiyle Türk-İslam devletlerinde siyah sancaklar yaygınlaşmış, bu renk dini bağlılığın ve manevi otoritenin simgesi haline gelmiştir. Bununla birlikte, kırmızı renk savaşçı kimliğin ve bağımsızlığın simgesi olarak önemini korumuş ve Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Türk bayraklarının temel rengi olmuştur.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Türkistan'da yaşayan Türklerin önemli bir kısmı Rus hâkimiyetine girmiş, bu durum Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. 1990-1991 yıllarında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmış ve bayraklarını yeniden şekillendirmişlerdir. Bugün Türkistan'da ki Türk Cumhuriyetleri ve özerk Türk toplulukları, bayraklarında ortak kültürel değerlerini ve tarihsel bağlarını yansıtan renk ve motiflere yer vermektedir.

Sonuç olarak, Türklerin bayrakları tarih boyunca bağımsızlık, birlik ve egemenlik anlayışının en önemli sembolü olmuştur. İslamiyet öncesi dönemde kullanılan motifler ve renkler, Türklerin milli kimliğinin temel taşlarını oluşturmuş, İslamiyet'in kabulüyle birlikte dini sembollerle zenginleşerek yeni bir anlam kazanmıştır. Günümüzde Türk bayrakları, geçmişin izlerini taşıyan ancak modern anlamda milletlerin kimliklerini ve bağımsızlıklarını simgeleyen birer kültürel miras olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bu durum, Türklerin tarih boyunca milli ve manevi değerlerini bayraklarıyla özdeşleştirdiğini ve bu geleneği nesiller boyunca sürdürdüğünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abdulmelik İbrahimoğlu, "Timur'un Hârizm Seferleri Esnasında Yaşanan Dinî ve Tasavvufî Nitelikli Bazı Hadiseler", içinde *Harezmşahlar Devleti* Din- Dil-Kültür. Editör OktayBozan, 45-66. Ankara: Gazi Kitabevi, 2024.

Adıgüzel, Adem. "XII. Yüzyıl Sonlarında Eyyubîler-Muvahhidler Devleti İlişkileri". *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*. 3/2 (2017): 218-225.

Ahmetbeyoğlu, Ali. "Bulgarların Oluşumu ve Bulgar Devletlerinin Kuruluşunda Onogurların Yeri Meselesi". *Tarih Dergisi*. 65 (2017): 1-18.

Ahmetbeyoğlu, Ali. "Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu". *Karadeniz Araştırmaları*. 13 (2007): 35-42.

Ahmetoğlu, Ahmet. "*Karakoyunlular ve İskender Mirzanın Siyasi Hayatı*". Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2019.

Akar, Kaan ve Altay, Merve. "Han ve Caesar: Asparuh ve Tervel Hanlar Dönemlerinde Tuna Bulgar-Doğu Roma İlişkileri 697-718". *Akademik Düşünce Dergisi*. 9 (2024): 30-48.

Akarsu, Veli. "Türk Bayrağı ve Altın Oran İlişkisi". *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*. 25/1 (2009): 437-448.

Akengin, Hamza. "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme." *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 4/1 (2017): 1-11.

Akengin, Hamza., ve Sarybaeva, Baktygul. "Türk Dünyasında Ortak Kavramsal Çerçevenin Oluşturulmasına Yönelik Bir Değerlendirme". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 11/1 (2024): 294-313.

Akpınar, Ömer. "Eski Sovyet Ülkelerindeki Özerk Bölgeler ve Anayasal Temelleri". *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.4/2: 109-127.

Alsan, Şenay. "Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri (Orta Asya'dan Selçuklu'ya)". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

Anık, Mehmet. "Çokkültürcülük ve Osmanlı Devleti". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 27 (2012): 117-130.

Argunşah, Mustafa. "Gagauzların Tarihi". İçinde *Türkler Ansiklopedisi*, 20: 391-421. Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002.

Arslan, İhsan. "İlk Türk-İslâm Devletlerinde Hükümdarlık ve Hâkimiyet Sembolleri". *Ekev Akademi Dergisi*, 51/51(2012): 73-92.

Arslan, Mustafa ve Gökhan Gül. "Söylem Göstergebilimi ve Duygu Değeri Açısından Türk Arma ve Yazıtlarında Hayvan Figürü". *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 3/1 (2022):1-13.

Atasoy, Emin, Vedat Çalışkan ve Elena Galai. "Beşeri Coğrafya Perspektifinden Tataristan Cumhuriyeti". *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29 (2014): 315-348.

Ay, Zahide. “İslam Öncesi Orta Asya Tarihi Coğrafyasında Bedahşan Bölgesi ve Türk Tarihindeki Yeri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 42/1 (2019): 153-162.

Ayaz, Fatih Yücel. “Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 1 (2016): 73–115.

Aydoğmuşoğlu, Cihat. “Safevî, Kaçar ve Babür Bayrakları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.* 13/2 (2013): 51-59.

Aytepe, Oğuz. “Ankara nın Merkez ve Başkent Olması”. *Atatürk Yolu Dergisi* 9/33 (2004): 15-22.

Bars, Mehmet Emin. “Şah İsmail Hatayî’de ‘Kutup/Mehdî’ İnancı”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5/1 (2021): 1-26.

Baylan, Zivar Hüseynli. “XVI. Yüzyıl Safevî Kaynaklarındaki Türk Kimliğine”. *Tarih ve Tarihçilik*. (2022):111.

Bayram, Bülent. “Çuvaş Cumhuriyeti Devlet Sembollerinde Mitolojinin Yeniden Dirilişi”. İçinde Uluslararası *Bilge Tonyukuk Sempozyumu*. Editör Nergis Biray, 41-288. Türkiye: Pamukkale Üniversitesi, 2020.

Börekçi, Hüseyin. “Bilge Kağan’ın Vasiyeti”. *Gazi Türkiyat*, 32(2023): 233-235

Büker, Sema. “Bilim Dili Olarak Türkçenin Yeterliliği Üzerine”. *Kurgu*. 2/1 (1979): 51-61.

Bülbül, Şeyma. “Hive Hanlığı (1511-1920)”. İstanbul: Selenge Yayınları, (2022).

Cinkara, Ali. *Halil İnalcık, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Coşkun, Derya., ve Anıl, Yasin Oğuz. “Moğol İmparatorluğu'nda İpeğin Kullanım Alanları Hakkında”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi.* 4/8 (2022): 538.

Cumaniyazova, Maya. “Türkmen Halılarına Yansıyan Evren Anlayışı”. *Erdem*. 10/28 (1999): 75-78.

Çakmak, Songül. “Kimlik Oluşturma Sürecinde Türk ve Moğol Ulusal Sembollerin Tarihsel İzdüşümü”. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. 1/1 (2018): 65-90.

Çalışkan, Serkan. “Cihat Burak’ın Resimlerinde Türk Bayrağı İmgesi”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. 17 (2016): 75-88.

Çapan, Fatma ve Baran Güvenç. “Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 6/18 (2017): 629-640.

Çay, Abdulhaluk Mehmet. “Türkiye Dışı Türk Tarihi: Safevîler(1502-1732)”. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı Projesi, (2009),1-3.

Çay, Abdülhaluk ve İlhami Durmuş. “Bozkırın Eski Toplulukları: Avrasya’da Saka Çağı - İskitler”. *Türkler Ansiklopedisi,*1: 861-903. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Çeler, Şahin. “Selçuklularda Bayrak ve Sancak”. *Türkoloji*, 109 (2022): 109-122.

Çelik, Muhammed Bilal. “Firdevsü’l-İkbâl ve Hive Hanlığı Tarihi Açısından Değeri”. İçinde Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler II. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022. 45-65.

Çeltikci, Orhan. “Türk Dünyasının Unsurlarından Çuvaş Türkleri ve Halk İnanışları ile İlgili Tespitler”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*. 1/1 (2014): 72-87.

Çerçi, Faris. “Hunlar’da Sosyal, Siyâsî Hayat ve Devlet-Halk İlişkileri”. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 5/1 (2003): 59-98.

Çetin, Elif. “Osmanlı Bayraklarında Ay ve Ay Yıldız”. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*. 83 (2022): 79-103.

Çınar, Aslı Kahraman. “Bozkır Kavimleri Kültüründe Kartal Motifi”. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*. 1/8 (2019): 78-87.

Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

Dalkıran, Sayın. “İran Safevî Devleti’nin Kuruluşuna Şiî İnançların Etkisi ve Osmanlı’nın İran’a Bakışı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.18 (2002): 49-96.

Demir, Tuğçe Burcu. “Türkmenler ve Türkmenistan Cumhuriyeti Tarihi”.*Kesit Yayınları*. 5/9 (2023): 89-93.

Demir, Yaşar. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler.” *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*. 3/2 (2017): 54-91.

Demiral, Nalan. ve Gözde, Tekin. “Türk Devlet Geleneğinde Yönetim Anlayışı ve Teşkilat Yapısındaki Dönüşümün İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2020.

Dilmaç, Turhan. “Özbekistan’da Ulus Kimlik-Dış Politika İlişkisi”. *Asian Survey.* 16/3 (1997).

Doğanay, Hayati. “Türk Dünyası'nın Siyasi Sınırları”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 3 (2010): 23-56.

Dumlupınar, İnci Yelda. “Astrahanîler ve Mangıtlar Devri Buhara Hanlığı (1599-1920): Genel Hatlarıyla Kaynakları ve Siyasi Tarihi”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi.* 5/9 (2023): 199-220.

Durmuş, İlhami. “Anadolu'da Kimmerler ve İskitler”. *Belleten*, 61/231 (1997): 273-286.

Durmuş, İlhami. “Arkeolojik Kalıntı, Buluntu ve Yazılı Belgelere Göre Köl Tigin-Bilge Kağan Anıtlıkları ve Bu Anıtlıklardaki Türk Kültür Unsurları”. *Gazi Türkiyat*. 1/1 (2007): 35-77.

Durmuş, İlhami. “İskit İmparatorluğu’nun Yıkılış Nedenleri”. *Gazi Akademik Bakış*. 2 (2008): 199-214.

Durmuş, İlhami. “İskitlerden Türk Dünyasına Yayılan Gelenekler”. İçinde *Altay Toplulukları: Gelenekler- Görenekler -Töreler -Yasalar* , ed., İlhan Şahin, Fahri Solak, Güljanat K Ercilasun, Enkhbat Avirmed, M. Bilal Çelik, Aymira Taşbaş ve

Erhan Taşbaş, 9-17. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, TDBB, 2022.

Durmuş, İlhami. "İskitlerin Kimliği". İçinde *Türkler Ansiklopedisi,* 1: 940-955. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Elçi, İsmail Hakkı. "Ulus İnşasında Ulusal Sembollerin Ayrıştırıcı ve Birleştirici Rolleri: Bir Vaka Örneği Olarak Niyazov Dönemi Türkmenistan". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 24/3 (2023): 299-317.

Elçin, Şükrü. "Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. 28 (2003).

Elhan, Nail. "Pehleviler Dönemi'nde İran'da Ulus-Devlet: Milli Kimlik ve Geleneğin İcadı". *İran Çalışmaları Dergisi*. 3/2 (2019): 13-37.

Enserov, Vefalı. "Mehmet Emin Resulzade Önderliğinde Türkiye'de Çıkarılan Azerbaycan Siyasi Muhaceret Dergileri". *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*. 3/1 (2018): 100-126.

Erdélyi, István. "Avarlar". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 13/2 (2013): 337-346.

Eren, Hasan. "Etimolojik Çalışmalarda Metodoloji Sorunları – 1". *Türk Dili Dergisi*. TDK Yayınları, 631 (2004): 3-7.

Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul:Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Eroğlu, Türker. ve Hatice, Kılıç. "Türk İnançları ve İnanışlar." İçinde *Journal of Social Policy Conferences*, 49. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2005.

Ertürk, Kazım Özkan. "Türk Cumhuriyetleri Bayraklarındaki Renklerin İletişimsel Analizi". *Kültür-Sanat-Edebiyat-Eğitim ve Mimarlık Üzerine Akademik Araştırmalar*. (2017): 151-166.

Esengül Argun, Metin Menekşe. "Türk Dünyasında Tarihi ve Kültürel Birlikteliğin Önemli Bir Göstergesi Olarak Bayraklar: 15 Özerk Türk Cumhuriyeti Örneğinde Bir İnceleme". İçinde *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Cilt 3*, Editör Fatih Sansar, 253-283. Türkiye: Ege Üniversitesi, 2022.

Esin, Emel. "İlteriş Kağan (M. 681-692)". *Erdem*. 2/4 (1986): 171-180.

Esin, Emel. "Kün-Ay: Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi". İçinde *VII.Türk Tarih Kongresi,* Ankara: TTK Yayınları, 1972.

Esin, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*. (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.

Fedakar, Selami. "Manas Destanı." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 1/1 (1996): 256-258.

Gasimov, Musa. "Azerbaycan Cumhuriyeti." *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 16. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (2002): 186-227.

Gedikli, Orhan. "Hakas Türkleri". *Tarih Kültür Dergisi*, (2013): 40-47.

Genç, Reşat. "Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil". *Erdem*. 9/27 (2009): 1075-1110.

Geyikoğlu, Hasan. "Harezmşah Celâleddin Mengüberti'nin Şahsiyeti". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 4 (1996).

Gökbörü, Halil İbrahim ve Aldahrouj, Ahmed. “İtil Bulgarları ve Coğrafyacılar”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 14 (2021): 1-22.

Gömeç, Saadettin Yağmur ve Ayşe Gül Fidan. “Özbek Tarihi ve Kültürüne Genel Bir Bakış”. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 4/8 (2022): 749-776.

Gömeç, Saadettin. *Türk Tarihinde Avarlar ve Avar Meselesi*. İçinde *Uluslararası IV. Türkoloji Kongresi*, Kazakistan: Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2011.

Gül, Yavuz Ercan. “Kırgız Türklerinde ‘Boz Üy’ (Çadır) Geleneği”. *Gazi Türkiyat*. 17 (2015): 113-120.

Güler, Gül. “Anadolu Müzelerinde Bulunan Bayrak ve Sancak Alemleri”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1993.

Gülten, Sadullah & diğerleri. “*Hunlardan Türkiye Cumhuriyeti’ne Kuruluş*”. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.

Gündüzöz, Güldane. “Tekke Hayatında Üç Muktedir Figür: Sancak, Alem ve Tuğ”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. 85 (2018): 161-181.

Güngör, Ebubekir. “Kırgızistan’da Bolşevik Komitelerin Kurulması ve Kırgızlar/Forming Bolshevik Committees in Kyrgyzstan and Kyrgyzs.” *Akademik Hassasiyetler*. 4/7 (2017): 71-84.

Güvenç, Ahmet Özgür. “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 16/41 (2009): 85-97.

Hâcib, Yûsuf Hâs. *Kutadgu Bilig*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2020.

Hizmetli, Sabri. “Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü”. *İstem*, 17 (2011): 23-43.

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ* (1300-1600), çev. Ruşen Sezer, 8-14. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

İnayet, Alimcan. “Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azaim Koşıkı”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 2/3-4 (2009): 38-52.

İpek, Yasin. “*İran'da Kaçar Türk Hanedanlığı, Bâbîlik ve Bahâîlik*”. İstanbul, Kitap Dünyası Yayınları, 2023.

İskenderzade, Lale Avşar. “Dede Korkut Hikayelerinin Türk Plastik Sanatlara Yansıması”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17 (2007): 319-340.

İstanbullu, Serenat. “Türk Kültüründe İnançsal, Tarihsel ve Nesnel Bağlamda Türkülerde Renkler ve Anlamları”. *Yegah Müzikoloji Dergisi*. 6/1 (2023): 83-106.

Kafesoğlu, İbrahim. *Eski Türk Dini*. 1980. Türk Tarih Araştırmaları,1980.

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983.

Kalafat, Yaşar. “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri”. Ankara: Berikan Yayınevi, 2010.

Kalafat, Yaşar. *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları VIII*. Ankara: Berikan Yayınları, 2006.

Kalkan, Mustafa. "Kırgız Boylarının Yenisey'den Çıkarılmaları ve Coğrafi Dağılımları". *Erdem*. 15/42 (2005): 77-100.

Kalkan, Oğuz. "Türklerde Kut İnanışı ve Marş Geleneğine Etkileri". *İdil Sanat ve Dil Dergisi*. 12/101 (2023): 87-97.

Karadeniz, Ahmet. "Dağıstan'ın Türk Kökenli Halkları". *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*. 3/2 (2020): 140-154.

Karadeniz, Ahmet. "Şehname'ye Göre Türk İmgesi". *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 5/2 (2020): 120-152.

Karadeniz, Yılmaz. "Safevî Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3 (2014): 53-67.

Karagözoğlu, Berna. "Babürlü Sarayında Farsça Çalışmaları". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 4/12 (2017): 15-25.

Kılıç, Sibel. "Sosyo-Kültürel/Sanatsal ve İkonografik Bağlamda Gagavuz Türk Kimliğinin Göstergeleri". *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*. 2/1 (2010): 295-311.

Kıllıoğlu, Mehmet Erkan. "Basmacı İsyanı ve Afganistan (1918-1933)". *Asya Studies*. 6/20 (2022): 203-218.

Kobal, Yunus. "Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar". İçinde *Türkler Ansiklopedisi*, 16: 129-149. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Koca, Salim. "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilât". İçinde *Türkler Ansiklopedisi,* 5: 250-281. Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002.

Koca, Salim. "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat". İçinde *Türkler Ansiklopedisi*, 3: 15-37. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Koca, Selçuk Kürşad. "Türk Kültüründe Sembollerin Dili" Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012.

Koç, Dinçer. "Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.

Koçak, Kürşat. "Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri: Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslam Dini Medeniyetine Girişine Kadar". Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.

Korkmaz, Asım. "*11. ve 14. Yüzyıllar Arasında Doğu Avrupa'da Bir Türk Kavmi: Kuman-Kıpçaklar*". Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014.

Kortel, S. Haluk. "*Delhi Türk Sultanlığında Teşkilat (1206-1414)*". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.

Kowalski, Tadeusz. "Şehname'de Türkler." *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1 (1983): 289-300.

Köprülü, Mehmet Fuat, Orhan Fuad Köprülü, ve Nermin Pekin. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1926.

Köstüklü, Nuri. "Türk Tarih Ders Kitaplarında Azerbaycan ve Azerbaycan Türklerinin Temsili Üzerine Bir Araştırma". *Belgi Dergisi*. 2/20 (2020): 2775-2785.

Köymen, Mehmet Altay. "Selçuklularda Devlet". *Belleten*, 51/201 (1988): 1359-1374.

Kuran, Ercüment. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu". İçinde *Türkler Ansiklopedisi*, 16: 611-619. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (2002)

Kuru, Alev Çakmakoğlu. "Türk Mimarisinde Çapraz 'X' Motif ve İkonografisi". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9/4 (2020): 2263-2285.

Kutlu, Mehmet. "Tamgalı'da Göktürk Dönemi ve Ortaçağ Petrografları". *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4/3 (2020): 503-527.

Kütük, Ahmet. "İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları". *Türkiyat Mecmuası*. 24/2 (2014): 133-170.

Mahmut, Kaşgarlı. *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I-IV*. Çev. Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

Mammadova, Serqiyye. "Edebi Estetik Açıdan Bağımsızlık Motiflerinin Millî Şiirdeki Yansımaları (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi)". *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 2/2: 132-144.

Mandaloğlu, Mehmet. "Türk Mitolojisinden Anadolu'ya Taşınan Kültür: Geyik Motifi". *Journal of International Social Research*. 6/27 (2013): 382-391.

Maukhara, Yerkinay. "Siyasî ve Kültürel Açıdan Kazak Hanlığı (1456-1731)". Yüksek Lisans Tezi, Selcuk Üniversitesi, 2011.

Meral, Vedat. "Bâbürlülerde Eyalet (Sûbe) Teşkilatı". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi.* (2023): 127-138.

Merçil, Erdoğan. "İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi Hangi Devlet İle Başlamalı?". *Tarih Dergisi*. 36 (2000): 299-304.

Merçil, Erdoğan. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. 8. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

Mert, Rabia. "İslam Öncesi Türkler ve Türklerin İslamlaşma Süreci." *Tokat İlmiyat Dergisi*. 9/2 (2021): 655-678.

Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı – Topkapı Sarayı Müzesi.

Mithat, Aydın. "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11 (2002): 116-126.

Mollaibrahimoğlu, Çiğdem. "Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008.

Musalı, Namiq. "Kaçarlar Döneminde Türk Kimliği ve Türkçenin Konumu Meseleleri Üzerine". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2/4 (2018): 131-171.

Mustafayev, Beşir. "Resulzade Hükümeti Dönemi Ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)". *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2/2 (2013): 215.

Naskali, Emine Gürsoy. "İstiklâl Marşımız ve Kırgızistan Bayrağı". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 13 (2003): 129-130.

Necefli, Tofiq., ve Bilal, Dedeyev. "Safevî Devleti'nin Bayrakları". *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 15 (2018): 31-43.

Omorov, Timurlan. "Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları!". *TÜBAV Bilim Dergisi*. 5/3 (2012): 7-18.

Orlovsky, L, N. Orlovsky ve A. Durdyev. "Dust Storms in Turkmenistan". *Journal of Arid Environments*. 60/1 (2005): 83-97.

Ögel, Bahaddin. *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I-II.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Ögel, Bahaeddin. "Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri". *Belleten*. 19/75 (1955): 331-376. https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1279121.

Ögel, Bahaeddin. *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi* I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

Özaydın, Abdülkerim. "Harezmşahlar Devleti", İçinde *Türkler Ansiklopedisi*, 4: 1400-1420. Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002.

Özdemir, Mehmet Nadir. "Abbâsî Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 24 (2008): 315-367.

Özey, Ramazan. "Tarihte Türk Devletleri ve Hâkimiyet Alanları". İçinde *Türkler Ansiklopedisi*, 1: 349-367. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Özgün, Pınar. *Hazarlar: Kayıp Kavim*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2013.

Özkartal, Mehmet. "Türk Destanlarında Geçen Halı Anlatımları, Halılardaki Hayvan Motifleri ve Renklerinin Dili". *Arış Dergisi*. 8 (2012): 92-101.

Öztürk, Emrullah. "Cumhurbaşkanliği Forsu Ve 16 Türk Devleti Tartişmasi". Atatürk Yolu Dergisi. 15/57 (2015): 79-99.

Öztürk, Şükrü. "Türk Kültüründe Aslan". *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 2/2 (2019): 18-39.

Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı". İçinde *Türkler Ansiklopedisi,* (Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002), 8: 827-892.

P'yankov, Igor Vasilyeviç. "Sakalar". İçinde *Türkler Ansiklopedisi,*(Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları,* 2002),1: 922-939.

Paşa Mahmud, Şevket. *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti: Osmanlı Ordusunun Kuruluşundan 1908 Yılına Kadar*. Çev. Nurettin Tursan ve Semiha Tursan. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1983.

Ramazan Şeşen, *İbn FadlanSeyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.

Roux, Jean-Paul. *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilge Su Yayınları, 2015.

Sadıç, Fatih. “Tâbîlik-Metbûluk Münasebetleri Çerçevesinde Sultan Sancar Devri Selçuklu Paraları”. *Amisos 9, Prof. Dr. Ergin Ayan'a Armağan Özel Sayı* (2024): 67-81.

Saraç, Hakan. “Türk Siyaset Dilinin Sembolleri: Renkler (Kültürel, Semantik ve Tarihsel Bakış)”. *Mavi Atlas*.10/2 (2022): 374-389.

Saraç, Hüseyin ve Dursun, Barış. “Kaçarlar Döneminde İran'da İdare, Ordu ve Toplumsal Yapıda Modernleşme”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 12/1 (2022): 76-85.

Saraçoğlu, Hüseyin. “Kuzey Afrika ve Asya Ülkelerinin Bayrakları Üzerine Bir İnceleme”. *38. ICANAS*, 2669-2682, 2012.

Sarali, Naziye. “Başkurdistan, Altay ve Hakas Özerk Cumhuriyetleri”. *Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi*. 1/1 (2022): 53-61.

Sarıoğlu, Atanur. “Türklerin İslamiyete Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler.” *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2023/1 (2023): 87-110.

Sarıyev, Berdi. Türkmenistan’da Milli Birliğin Etno-Sembolik Kaynağı Olarak Halı ve Motifleri. *Arış Dergisi. 20/21* (2022): 227-239.

Savaş, Mevhibe. “Bayrak, Tuğra, Sancak”. *Aksu Gazetesi*, 1994.

Selçuk, Hava. *Selenge’den Tuna’ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2020.

Sevim, İbrahim Samed. *“*Göktürklerde Sosyal, Ekonomik, Kültürel Hayat: İhtisas Semineri Çalışması”. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2022.

Soysal, Mahmut Enes. “Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 17/42 (2010): 209-239.

Şahbaz, Davut. “Hindistan'da Babür İmparatorluğu'nun Kuruluş Dönemi: Zahirüddin Muhammed Babür”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 57/1 (2017): 582-604.

Şahin, Halil İbrahim. “Türkmenistan’da Kültürel Kimlik ve Folklor”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 12/1 (2012): 285-306.

Şavlı, Mehmet Oğuz. “Tuva Cumhuriyeti’nin Nüfus Dinamikleri: Tarihsel ve Sosyo-Demografik Bir İnceleme.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 24/1 (2024): 287-316.

Şenyurt, Oya. “Osmanlı'da ‘Siyah’ Rengin Kullanımına ve Temsiliyetine İlişkin Bir İnceleme”. *Sosyologca*. 22 (2021).

Taşağıl, Ahmet. “Göktürk Dönemi Türk-Moğol Boy İlişkileri (542-745)”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. 59/1 (2011): 81-104.

Taşağıl, Ahmet. *Eski Türk Boyları: Çin Kaynaklarına Göre (MÖ III.-MS X. Asır)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.

Taşağıl, Ahmet. *Göktürkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.

Taşkın, Azime. ve Besime, Arzu Güngör Akıncı. “Sosyal Bilgiler Eğitiminde Bayrak ve Sancakların Kullanımıyla Değerlerin Geliştirilmesi”. *International Journal of*

Eurasia Social Sciences/Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi. 15/56 (2024).

Toker, İhsan. "Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 50/2 (2009): 93-112.

Tosun, Furkan Cem. "Asya'dan Avrupa'ya Avarlar". Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.

Tuğ, Kadir. "Özbek Han'ın Tahta Çıkışı, Özbek Kimliğinin Şekillenişi ve Bazı Özbek Boyları." *Akademik Matbuat.* 3/2 (2019): 49-56.

Tural, Suat. "İskitler ve Madencilik Sanatındaki Yerleri". *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*. 4/1 (2020): 69-90.

Turan, Havva. ve Kürşat, Yıldırım. "Turgun Almas ve Hunların Kısa Tarihi Adlı Eseri".Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017.

Turan, Hayrunnisa. "Şîr ü Hûrşîd Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler". *Journal of International Social Research*. 10/51 (2017): 445-475.

Turan, Metin. "Türk Destanları". *İçindeTürk Halk Edebiyatı* 42-61, 1998.

Turhan, Osman. "Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması". *Belleten*. 9/35 (1945): 305-318.

User, Hatice Şirin. "Eski Türk Çağında Hayvan Tözlerinden Devlet Sembollerine". *Belleten*. 71/262 (2007): 843-856.

Uzun, Tolga., ve Kübra,Yavuz. "Bâbürlüler Devri (1526-1858) Saray Resim Atölyesi ve Doğu Hindistan Şirketi Resim Etkinlikleri". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 10 (2023): 870-893.

Üçüncü, Uğur. "Türkiye'de Türk Bayrağı Algısı". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. (2015): 493-533.

Xingliang, He., ve Guo, Hongzhen. "*Çinlilerin Gözünden Türklerin Tarihi"*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2015.

Yakıt, İsmail. "Selahattin Eyyubî'nin Nesebi". *Belleten*. 83/297 (2019): 469-484.

Yaltkaya, Şerefeddin. "Tarihte Renk". *Türkiyat Mecmuası*. 7 (1942): 41-47.

Yazıcı, Nesimi. "*İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*". Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (2019).

Yel, Ümit. "Bayrak ve Sancak Sevgisi Kazandırmada Sosyal Bilgiler Dersinin Önemi". Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2018.

Yeşilot, Okan ve Özdemir, Burcu. "Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında Basmacı Hareketi". *Belleten*. 85/302 (2021): 279-310.

Yıldırım, Elvin. "Türk Kültüründe Renkler ve İfade Ettikleri Anlamlar". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Yıldırım, Kürşat. "İslam Öncesi Türk Devletlerinde Hükümdar Unvanları ve Alâmetleri". İçinde *Afyonkarahisar I. Türk Tarihi Sempozyumu: Türklerde Devlet*, Editör, Hayrunnisa Alan, 491-496. 2018.

Yıldız, Abdurrahim. “Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk Sembolizmi ve Beyaz’ın Kültürel İşlevleri”. *Türk Ekini Dergisi*. Sayı 6 (2020): 37-49.

Yılmaz, Gülşen İnci. “İslamiyet Öncesi Türk Destanlarının Tarihi Açıdan Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Yılmaz, Mehmet. *Çağdaş Türk Dünyası Tarihi*. Konya: Palet Yayınları, 2019.

Yılmaz, Salih. “Astrahan Bölgesinde Yaşayan Karakalpaklar.” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi.* 17 (2004): 201-212.

Yiğit, Mustafa. “Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü Ay-Yıldızlı Al Bayrak”. *Düşünce Dünyasında Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*. 9/47 (2018): 101-113.

Yoska, Erhan. “Uygur Devleti’nin Yenisey Kırgızları ile İlişkileri.” *Tarih Okulu Dergisi. (TOD)*, 10 (2017): 1-17. https://dx.doi.org/10.14225/Joh1117.

Yoska, Erhan. *Yenisey Kırgızları: Başlangıçtan Orta Zamanlara Kadar*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2011.

Yoska, Erhan., ve Abdülkadir,Yuvalı. “*Türk Dünyası Ortak Kültür Değerleri”*. Atayurt Yayınevi. 2022.

Yücel, Adem., ve Sema, Yozgat. “Türk Mitolojisindeki Kuş Sembollerinin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansıması”. *Social Sciences*. 13/18 (2018): 1477-1493.

Yücel, Halil İbrahim. “İstiklal Marşı'nın İzini Safahat'ta Sürmek”. *Söylem Filoloji Dergisi*. 6/2 (2021): 391-408.

Yücel, Mualla Uydu. “Tuna Bulgar Kağanı Simeon ve Dönemi (863-927)”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.Bozan, Ankara: Gazi Kitabevi, 2024.

Acaroğlu, M. Türker. “Gagauzların Kökeni” (Erişim Tarihi: 01.02.2025). https://belleten.gov.tr/tam-metin/2512/tur

Alpargu, Mehmet. “Özbekler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 23.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekler

Alptekin, Coşkun. “Atabeg.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 29.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/atabeg,

Alptekin, Coşkun. “Begteginliler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 08.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/begteginliler

Atamder “Kazakistan Bayrağı” (Erişim Tarihi 14.10.2024), https://atamder.org/index.php/kazakistan-bayragi

Atsız, “16 Devlet Masalı ve Uydurma Bayraklar”https://huseyinnihalatsiz.com/makale/16-devlet-masali-ve-uydurma-bayraklar/

Azerbaycan. “Azerbaycan Bayrak” (Erişim Tarihi: 10.10.2024), https://www.azerbaijans.com/content427_tr.html

Britannica“flag of Uzbekistan” (Erişim Tarihi 10.02.2025),https://www.britannica.com/topic/flag-of-Uzbekistan

Bezer, Gülay Öğün. “Zengîler” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 11.03.2025),

https://islamansiklopedisi.org.tr/zengiler#1

Çay, Abdulhaluk Mehmet. "Günümüzdeki Türk Devlet ve Toplulukları: Özerk Türk Cumhuriyetleri". Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Kültür Portalı Projesi, (2009). (Erişim Tarihi 27/12/2024), https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/1119

Çoruhlu, Tülin. "Tuğ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 26.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/tug

Ders: Tarih. "16 Türk Devleti". (Erişim Tarihi 28.12.2024), https://derstarih.com/16-turk devleti/

Ders: Tarih. "Türk Devletleri Bayrakları". (Erişim Tarihi 09.09.2024), https://derstarih.com/turk-devletleri-bayraklari/

Devlet-i Aliyye. "Babür İmparatorluğu". (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://www.devleti aliyyei.com/Zaman-Tuneli/babur-imparatorlugu

Devlet-i Aliyye-i "Babürlüler Devleti Bayrağı". (Erişim Tarihi 04.02.2025) https://www.devletialiyyei.com/Zaman-Tuneli/babur-imparatorlugu

Emecen, Feridun. "Osmanlılar." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 02.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#1-klasik-donem

Emecen, Feridun. "Süleyman I." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 03.01.2025),https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-i#1

Eyice, Semavi. "Ayyıldız", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 04.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/ayyildiz

Gazioğlu, Ahmet C. "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 27.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/kuzey-kibris-turkcumhuriyeti

İnalcık, Halil. "Mehmed II." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 03.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/ mehmed-ii

İnan, Abdülkadir. "Ongun Töz Kelimeleri Hakkında *(*1934)". (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://taed.ktb.gov.tr/Eklenti/108911,1934abdulkadir-inanpdf.pdf?0.

İnsamer, "Özbekistan", (Erişim Tarihi: 20.10.2024), https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-ozbekistan/

İnsamer,"Türkmenistan". (Erişim Tarihi: 05.01.2025), https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-turkmenistan/

İnsamer. "Dağıstan." (Erişim Tarihi: 05.01.2025), https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-dagistan/

İstanbul Ticaret Odası, "Özbekistan Bayrağı", (Erişim Tarihi 31.01.2024), https://www.ito.org.tr/documents/Kurumsal/Yayinlar/yeni_dunya_duzeninde_ozbekistan.pdf

Kafadar, Cemal. "Gazâ." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 02.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/gaza

Karpat, Kemal. “Gagauzlar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 07.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/gagauzlar

KKTC Cumhurbaşkanlığı.“Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Bayrağı”, (Erişim Tarihi 23.12.2024),https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Kıbrıs_Türk_Cumhuriyeti_bayrağı#media/Dosya:Flag_of_the_Turkish_Republic_of_Northern_Cyprus.svg.

Konukçu, Enver. “Bâbürlüler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/baburluler

Köprülü, Orhan Fuat. “Bayrak”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 06.01.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/bayrak

Kurtuluş, Rıza. “Rızâ Şah Pehlevî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/riza-sah-pehlevi

Küçük, Cevdet. “Mîsâk-ı Millî.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 04.01.2025),https://islamansiklopedisi.org.tr/misak-i-milli

Memlûk Devleti. *Vikipedi*. (Erişim Tarihi: 18.12.2023), https://tr.wikipedia.org/wiki/Memlûk_Devleti

Merçil, Erdoğan. “Anadolu Beylikleri.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim 30.12.2024), https://islamansiklopedisi .org.tr/anadolu-beylikleri#1-tarih

Merçil, Erdoğan. “Salgurlular”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 11.03.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/salgurlular

Muhammedcanov, Abdullah, “Özbekistan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim Tarihi 05.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekistan#2-tarih

Özaydın, Abdülkerim. “Muhammed b. Tekiş”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklo pedisi.org.tr/muhammed-b-tekis

Papp, Sándor. “Vasal.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 29.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/vasal.

Saray, Mehmet. “Altın Orda Hanlığı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 01.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/altin-orda-hanligi

Saray, Mehmet. “Astarhan Hanlığı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 01.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/astarhan-hanligi

Saray, Mehmet. “Hîve Hanlığı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://islamansiklopedisi. org.tr/hive-hanligi

Saray, Mehmet. “Kırgızistan.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi: 05.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/kirgizistan#2-tarih

Serenti. “Hunlar”. (Erişim Tarihi: 02.06.2023), https://www.serenti.org/?s=hunlar

Serenti. “İskitler”. (Erişim Tarihi: 17.05.2023), https://www.serenti.org/?s=iskitler

Serenti. “Tarih Boyu Türk Bayrakları ve Tarihçesi”, (Erişim Tarihi 05.07.2023), https://www.serenti.org/tarih-boyu-turk-bayraklari-ve-tarihcesi/

Smart History “The Catalan Atlas”, (Erişim Tarihi 09.02.2025), https://smarthistory.org/catalan-atlas/

Faruk Sümer, “Akkoyunlular”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (Erişim Tarihi: 16.03.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular.

Sümer, Faruk. “Kaçarlar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/kacarlar#1

Sümer, Faruk. “Karakoyunlular.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 02.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular

Sümer, Faruk. “Selçuklular.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 29.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular#1,

Şeşen, Ramazan. “Eyyûbîler.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 29.12.2024), https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#1

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, “Türk Bayrağı Kanunu” (Erişim Tarihi 15.11.2024),https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2893&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. “Türk Bayrağı Kanunu” (Erişim Tarihi 15.11.2024), https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2893&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

T.C. Cumhurbaşkanlığı. “Cumhurbaşkanlığı Bayrağı ve Resmi Simgeler”. (Erişim Tarihi 08.01.2025), https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/bayrak/

T.C. Cumhurbaşkanlığı. “Cumhurbaşkanlığı Forsu ve Resmi Simgeler”, (Erişim Tarihi 07.12.2024), https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/fors/

Taşağıl, Ahmet. “İdil Bulgar Hanlığı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/idil-bulgar-hanligi

Taşağıl, Ahmet. “Karakalpaklar.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 05.01.2025),https://islamansiklopedisi.org.tr/karakalpaklar

Taşağıl, Ahmet. “Yakutlar.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 05.01.2025),https://islamansiklopedisi.org.tr/yakutlar

Türk Dil Kurumu.“Özerklik”, *Sözlük*, (Erişim Tarihi 27.12.2024), https://sozluk.gov.tr/?q=özerklik&aranan=

Türk Dil Kurumu. “*Türkçe Sözlük*”. (Erişim Tarihi 14.12.2023), https://sozluk.gov.tr

Türk Tarihim. “Babür İmparatorluğu”. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://turktarihim.com/Babür_İmparatorluğu.html

Türkoğlu, İsmail. “Kazan Hanlığı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 07.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/kazan-hanliği.

Türksoy, “Altay Bayrağı”, (Erişim Tarihi 31.01.2025), https://www.turksoy.org/altaycumhuriyeti

Türksoy, “Başkurdistan Bayrağı”, (Erişim Tarihi 31.01.2024), https://www.turksoy.org/baskurdistan-cumhuriyeti

Türksoy, “Gagauzya Bayrağı”, (Erişim Tarihi 15.06.2024), https://www.turksoy.org/gagavuz-yeri-moldova

Türksoy, “Hakasya Bayrağı”, (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://www.turksoy.org/hakas-cumhuriyeti

Türksoy, “Yakutistan Bayrağı”, (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://www.turksoy.org/saha-yakut-cumhuriyeti

Türksoy. “Tataristan Bayrağı”. (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://www.turksoy.org/tataristan-cumhuriyeti

Türksoy. “Tuva Bayrağı”. (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://www.turksoy.org/tiva-cumhuriyeti

Ulusal Bayrak. “Altınorda Devleti Bayrağı”. (Erişim Tarihi: 06.01.2025), https://ulusalbayrak.com/menudetay.php?id=1008

Ulusal Bayrak. “Harzemşahlar Bayrağı”. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://ulusalbayrak.com/menudetay.php?id=1007

Ulusal Bayrak. “Timurlular Devleti Bayrağı”. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://ulusalbayrak.com/menudetay.php?id=1009

Uluslararası Doğu Türkistan STK’lar Birliği (UDTSB). “Doğu Türkistan Bayrağı”. (Erişim Tarihi 31.01.2025), https://udtsb.com/uy//page/46

Wikimedia Commons(Nyu-York, Metropoliten Müzesi). “Azərbaycan Səfəvi Dövlətinin Bayrağı”. (Erişim Tarihi 16.01.2025), https://commons.wikimedia.org/wiki/File %3AAzərbaycan_Səfəvidövlətininbayrağı_%28NyuYork%2C_Metropoliten_Muzeyi.%29.jpg?utm

Wikimedia Commons. “Gazne Devleti Bayrağı”. (Erişim Tarihi: 06.01.2025), https://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/4/4d/Gazne-devleti-bayragi.jpg

Wikipedia “Çuvaşistan”. (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://tr.wikipedia.org/wiki/Çuvaşi stan#/media/Dosya:Flag_of_Chuvas hia.svg,

Wikipedia “Dağıstan”. (Erişim Tarihi 23.12.2024), .https://tr.wikipedia.org/wiki/Dağıstan #/media/Dosya:Flag_of_Dagestan.svg

Wikipedia, “Delhi Sultanlığı Bayrağı” (Erişim Tarihi 09.02.2025). https://tr.m.wikipedia.org/ wiki/Dosya:Sultan_of_Delhi_Flag_according_to_the_Catalan_Atlas_%281375%29.png

Wikipedia, “Kaçar Devleti Bayrağı”, (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaçar_Devleti#/media/Dosya:State_flag_of_Persia_(1907–1933).svg

Wikipedia, “Uygur Bayrağı” (Erişim Tarihi 23.12.2023), https://tr.wikipedia.org/wiki/Uygur_Kağanlığı#/media/DosyaFlag_of_Uyghur_Khaganate_(16_Great_Turkic_Empires)_1.svg.

Wikipedia. “Avarların Bayrağı Devleti”. (Erişim Tarihi 27.12.2024), https://upload.wikimedia.org/wikipe dia/tr/c/cc/Avar_devleti.png

Wikipedia. “Eyyûbîler”. (Erişim Tarihi 18.12.2023), https://tr.wikipedia.org/wiki/ Eyyûbîler#/media/Dosya:Saladin's_Standa rd.svg

Wikipedia. “Flag of Karakalpakstan”. (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/Flagof_Karakalpakstan.svg

Wikipedia. “FlagofShahTahmaspI”.(Erişim Tarihi 06.01.2025), https://tr.m.wikipedia.org/wiki /Dosya:Flag_of_Shah_Tahmasp_I.svg

Wikipedia. “Hunza Bayrağı”. (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://tr.wikipedia.org/wiki /Hunzalar#/media/Dosya:Flag_of_Hunza.svg

Wikipedia. “Memlûklu Bayrağı”, (Erişim Tarihi 10.12.2024), https://tr.wikipedia.org/wiki/Memlûk_Devleti

Wikipedia. “Nahçıvan Bayrağı”. (Erişim Tarihi 23.12.2024), https://tr.wikipedia.org/wiki/Nahçıvan_Özerk_Cumhuriyeti#/media/Dosya:Flag_of_Azerbaijan.svg

Wikipedia. “Safevîler Bayrağı”. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://tr.wikipedia.org/wiki/Safevîler #/media/Dosya:Safavid_Flag.svg

Yiğit, İsmail. "Memlükler". TDV İslâm Ansiklopedisi. (Erişim Tarihi: 01.03.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1.

Yüce, Nuri. “Bulgar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim Tarihi 06.01.2025), https://islamansiklopedisi.org.tr/bulgar